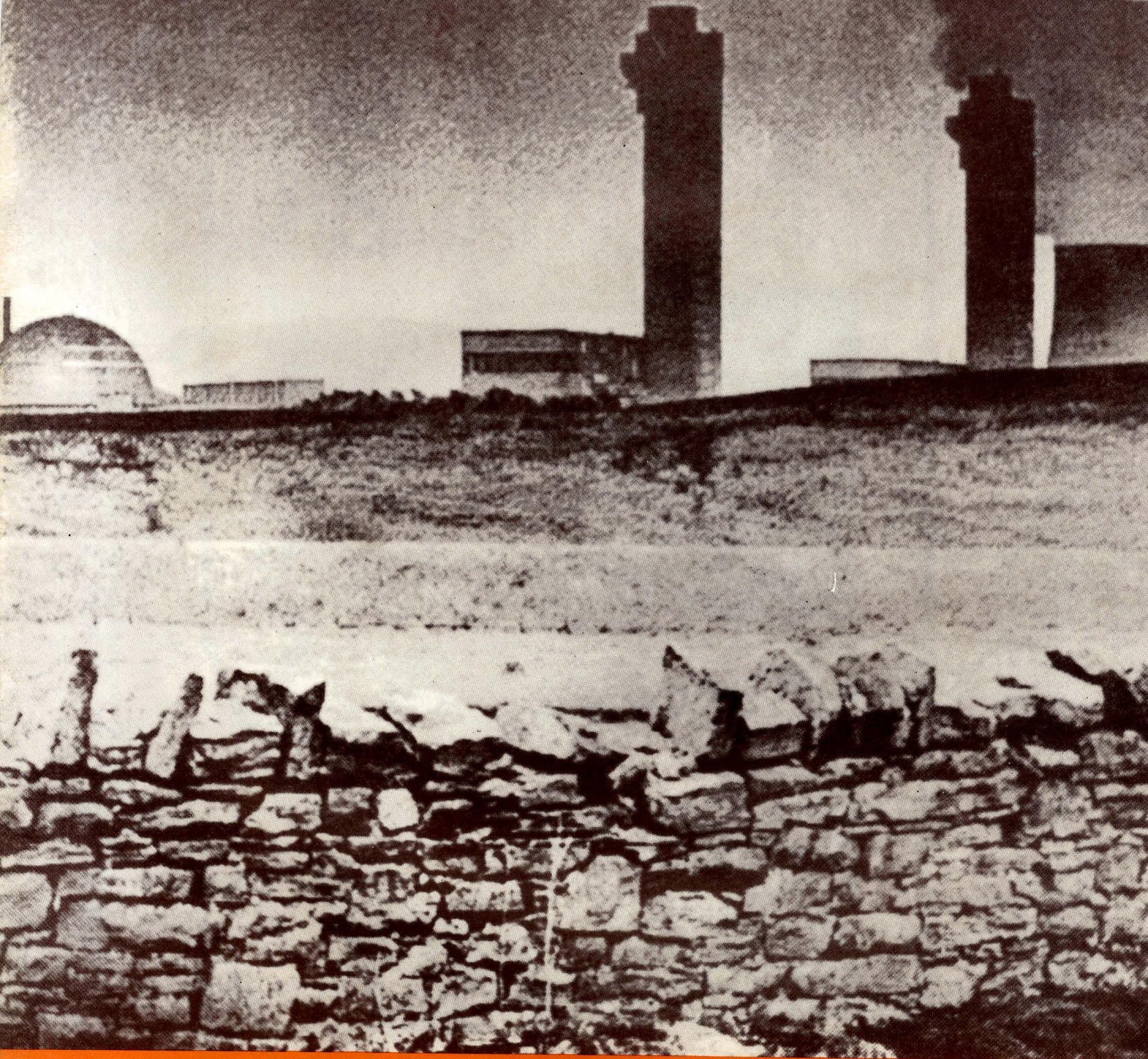

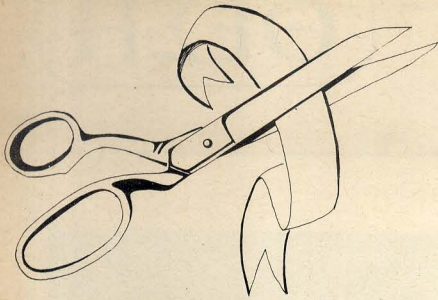
Δεκαπενθήμερος ΠΟΛΙΤΗΣ

ΤΕΤΑΡΤΗ 28 ΜΑΪΟΥ 1986, ΤΕΥΧ. 67, ΔΡΧ. 130

*Πόσα ακόμα Τσερνομπίλ;
Τό 4ο, καί τελευταίο, συνέδριο τοῦ ΚΚΕ ἔσωτ.*

Δεκαπενθήμερος ΠΟΛΙΤΗΣ

Περιεχόμενα

Τετάρτη 28 Μαΐου 1986

τεύχος 67, δρχ. 130

Αθήνα, Κέκροπος 2

τηλ. 32.39.645 και 32.28.791

Θέση, "Όλα πρέπει να φτιαχτούν από την αρχή	4
"Ο Δεκαπενθήμερος, Περιδιαβάζοντας την πολιτική επικαιρότητα	5

Γιάννη Μπανιά, Μετά τό 4ο συνέδριο του ΚΚΕ έσ. (συνέντευξη)	7
Γιώργου Καρρά, Δέν υπάρχουν πλέον άνένταχτοι	9
Μάκη Καβουριάρη, "Από τό 4ο στό 1ο συνέδριο	11
"Αγγελου "Ελεφάντη, "Ένα συνέδριο μέ διαφάνεια	12

ΣΤΙΓΜΙΑΙΑ, "Επισημάνσεις	14
--------------------------------	----

"Αλέκου Τσίτσοβιτς, Δημήτρη Δημάκου, Τσερνομπίλ	16
Βασίλη Ζουναλή, Οί ραδιενεργές ήμέρες που συντάραξαν τούς "Ελληνες	22
Γ. Καρρά, Τό άντιραδιενεργό ισότοπο ΚΚΕ 131	24

Οικονομόβιος, "Επί του λογισηρίου	25
---	----

Δημήτρη Κυρτάτα, Παραγωγή και μετάδοση ιστορικών γνώσεων	26
"Αγγελου "Ελεφάντη, Για τό μάθημα τής ιστορίας	27
"Ελισάβετ Κούκη, "Η γλώσσα τής άσυνείδητης επιθυμίας	29

Στέφανος Πεσμαζόγλου, "Ισπανία, δέκα χρόνια μετά τόν Φράνκο	32
«Ντέβ-Γιόλ», "Η πολιτική κατάσταση στην Τουρκία	35

"Αγγελου "Ελεφάντη, "Εάλω ή πόλις	38
Γιώργου Μαργαρίτη, Στής Κρήτης τ' όμορφο νησί	39
Νόρας Σκουτέρη-Διδασκάλου, Χιουρρέμ, βιβλιοκριτική	40
Ευαγγελίας Μπαλτά, Σταμάτης Καρατζάς	44
Γιώργου Μαργαρίτη, Μιρσέα "Ελιάντ	45

ΤΟ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ	46
-----------------------------------	----

"Αλ. Σχινά, "Όταν δέν φτάνει μόνο ή άδιαφορία	48
"Επιστολές, Γιατί φύγαμε από τόν «Ρήγα»	49

Συνδρομή έσωτερικού: έτήσια (26 τεύχη) 2.800, εξάμηνη (13 τεύχη) 1500
 Συνδρομή έξωτερικού: Εύρώπη έτήσια 3.800, εξάμηνη (13 τεύχη) 2000
 Άλλες χώρες: έτήσια 4.300, εξάμηνη 2.200
 ΤΡΑΠΕΖΕΣ — ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΔΡΧ. 6.000 Η ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ

Μόνο μέ 5.000 δρχ.

τά τεύχη του

πολιτη

άπό τό 1 έως τό 65
 όλο τό περιοδικό άπό τό 1976

έως τό 1984
 μαζί μέ τόν

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΗ

Μπορείτε να παραγγείλετε τή σειρά
 στα βιβλιοπωλεία ή στα γραφεία μας
 Κέκροπος 2 — 105 58 Αθήνα
 τηλ. 3239645 και 3228791

Ίδιοκτησία Σ. Δελέγκας και Σία Ο.Ε. • Έκδότης "Άγγελος "Ελεφάντης, Μάρκου Μουσου
 ρου 34, Αθήνα • Τυπογραφείο Χαϊδεμένος, Λεωφ. Βουλιαγμένης 429, τηλ. 9440997

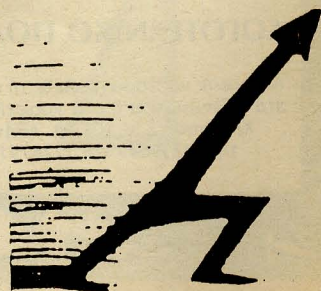
ΟΛΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΦΤΙΑΧΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΗ

Τό 4ο Συνέδριο του ΚΚΕ έσωτ. αποφάσισε τήν ίδρυση νέου κόμματος τής ευρύτερης 'Αριστεράς. Μέχρις αποδείξεως του έναντίου τό νέο κόμμα θά περιλαμβάνει στis τάξεις του κομμουνιστές, σοσιαλιστές, οικολόγους, φεμινίστριες, πρώην στελέχη του ΠΑΣΟΚ, ΕΔΑίτες, πρώην μέλη τής Σοσιαλιστικής Πορείας, πρώην μέλη του ΚΚΕ και γενικότερα όποιον θά ήθελε νά τό συνδιαμορφώσει. "Όλοι λοιπόν όσοι δέν είναι σήμερα ΠΑΣΟΚ ούτε και ΚΚΕ καλούνται —τυπικά— νά μετάσχουν στήν ίδρυση του νέου κόμματος, έφόσον βέβαια δεχθούν ότι κύρια δύναμη σ' αυτό θά είναι οι προσκαλούντες, δηλαδή τό πρώην ΚΚΕ έσωτερικού.

Στήν απόφαση αυτή του συνεδρίου άλλοι προτιμούν νά βλέπουν τό τέλος μιās πορείας —έκείνης για τήν ανανέωση του κομμουνιστικού κινήματος— κι άλλοι τήν αρχή μιās νέας, εκείνης που θά έπιβάλλει «τίς ιδέες μας» στήν πράξη. "Ας δεχτούμε προς στιγμήν τή δεύτερη υπόθεση, μιά και στό κάτω κάτω ή ανανέωση, ή αποσταλινοποίηση, ή αποσοβιετισμός του κομμουνιστικού κινήματος ούτε τελειωμένη υπόθεση είναι, ούτε μπορούν οι ψηφοφορίες νά αποφασίσουν για τό τέλος της. Ποιές είναι όμως οι «ιδέες» όλων όσοι καλούνται νά συνυπάρξουν στό νέο κόμμα; Τί τό κοινό, πέρα από τήν άρνηση του ΠΑΣΟΚ και του ΚΚΕ, υπάρχει ανάμεσα σέ όσους ήδη έβαλαν υποψηφιότητα συμμετοχής;

Πολιτικοί σχηματισμοί που δέν είναι αρχηγικά συγκροτημένοι, ώστε «ό αρχηγός» νά έξισοροπει και νά ξεπερνά μονομερώς τίς αντιθέσεις, για νά υπάρξουν έχουν ανάγκη από ιδέες και συνεκτική ιδεολογία. Έκτός κι αν τά ιδεολογήματα πάρουν τή θέση τής ιδεολογίας όποτε ή συνοχή κρατά όσο οι μόδες που τά κατασκεύασαν ή οι ευκαιριακές ανάγκες που τά προώθησαν. Στο ιδρυτικό συνέδριο εν πάση περιπτώσει κανονίστηκε ή συνάντηση. Κάποτε όμως πρέπει νά δοθεί και ή απάντηση. 'Επί τής ουσίας. "Όχι επί των όνομάτων ή του οργανωτικού. Γιατί, όσοι διεκδίκησαν και διεκδικούν τά «ξεπερασμένα σύμβολα» και τόν κομμουνιστικό τίτλο, σέ τελευταία ανάλυση, υπαινίσσονταν σοβαρές πολιτικές και ιδεολογικές διαφορές, που έρχονται από τό παρελθόν και ενισχύονται από τό παρόν, σέ σχέση μ' εκείνους που άρκοούνται στή μεταβάπτιση των όνομάτων.

Αν, λοιπόν, τό πρόβλημα του νέου κόμματος είναι νά πολιτικοποιηθεί και ν' αποκτήσει ιδεολογία που μέ βιώσιμο τρόπο θά τό διατηρεί στό χώρο τής αντικαπιταλιστικής άριστεράς, ανάλογο είναι και τό πρόβλημα των κομμουνιστών που επιδιώκουν από τό συνέδριο νά προκύψει ένα ανανεωμένο, σύγχρονο, κομμουνιστικό κόμμα. Κι εδώ ή μάχη δέν μπορεί νά δοθεί μόνο για τόν τίτλο και τά σύμβολα. Κι εδώ τό πρόβλημα είναι ή πολιτικοποίηση τής κομμουνιστικής 'Αριστεράς. 'Επί τής ουσίας. Ξεκινώντας άπ' τήν κοινωνία προς τήν πολιτική και τήν όργάνωση. "Όχι αντίστροφα. Γιατί αν ό σοσιαλισμός είναι επίκαιρος αντικειμενικά οι κομμουνιστές πρέπει νά τόν ανακαλύψουν μέσα στους πόρους τής κοινωνίας, νά τόν αναδείξουν πολιτικά. Τίποτε δέν ξεπεράστηκε, όλα όμως πρέπει νά γίνουν από τήν αρχή:

ΠΕΡΙΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

Μαύρο
χορτάρι

Τό Τσερνομπίλ και ό φόβος τής άόρατης ραδιενέργειας, ή κατεδάφιση του ΚΚΕ έσωτερικού και ή έξαρση στην όποία ξαφνικά βρίσκονται όλα μαζί τά «έθνικά» θέματα (Κυπριακό, Αιγαίο, Μακεδονικό, άκόμα και Βορειοηπειρωτικό), όλα αυτά έχουν μεσολαβήσει από τήν τελευταία φορά πού έπικοινωνήσαμε, πρίν ένα μήνα σχεδόν. Θέματα δηλαδή από εκείνα πού αλλάζουν τή ροή των πραγμάτων αλλά σε παγκόσμιο και άλλα σε τοπικό επίπεδο.

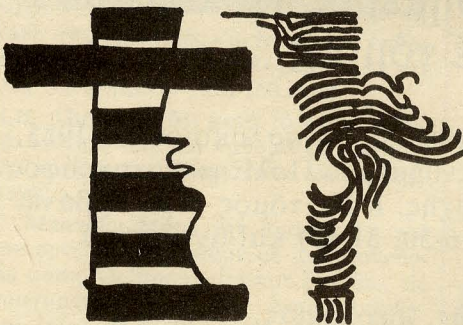
Οί έπιπτώσεις τής λειτουργίας των πυρηνικών αντιδραστήρων ισχύος δέν μπορούν νά συγκριθούν μέ όποιοδήποτε άλλο γνωστό τρόπο παραγωγής ενέργειας. Από τίσ σταθερές δομές μέσω των όποιων υπάρχουν σήμερα ή ύλη, από τά άτομα, βρήκαμε τόν τρόπο νά παράγουμε έναν καινούργιο κόσμο, άλλα άτομα δηλαδή, όρισμένα από τά όποια υπάρχουν ήδη στη φύση και άλλα πού δέν υπάρχουν. Πρόκειται για μία (κατά τό δυνατόν τοπικά περιορισμένη) αντίστροφή και έπιστροφή φαινομένων και σε φαινόμενα διά των όποιων διαμορφώθηκε ή ύλη, φαινόμενα πού, τουλάχιστον για τόν πλανήτη μας, ανάγονται σε χρονικές περιόδους πολύ παλιές, υπερβαίνουν δηλαδή κατά πολύ τήν ύπαρξη ζωής σ' αυτόν.

Κατά τό μετασχηματισμό αυτό άπελευθερώνονται τεράστια ποσά ενέργειας μέ τή μορφή ατόμων σωματιδίων ή άκτινοβολίας. Μόνο ένα μικρό τμήμα αυτής τής ενέργειας, εκείνο πού καταβάλλεται για νά έπιβραδυνθεί, νά έλεγχθεί τό φαινόμενο μετατρέπεται σε θερμοκρασία και χρησιμοποιείται για τήν παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Τό υπόλοιπο δέν είναι έλέγξιμο, τουλάχιστον χρονικά: άσταθείς πυρηνες πού ύπακούουν στους δικούς

τους κανόνες μετάπτωσης, έως ότου από αυτούς δημιουργηθούν σταθερές (και ήδη ύπάρχουσες) δομές τής ύλης, και λογίων λογίων σωματίδια. Όλα αυτά είναι τά άνεπιθύμητα παραπροϊόντα αυτής τής διαδικασίας παραγωγής ενέργειας. Και καθώς δημιουργούνται συνθήκες άσυμβίβαστες μέ τήν ανθρώπινη ζωή, συνθήκες χρονικά μη έλέγξιμες, όλη ή προσπάθεια πού καταβάλλεται άφορά τόν έντοπισμό τους σε κλειστά συστήματα, τά όποια θά πρέπει νά παραμείνουν κλειστά για αιώνες, είτε πρόκειται για τούς ίδιους τούς αντιδραστήρες είτε για τά ραδιενεργά κατάλοιπα.

Και βέβαια όλα αυτά κρέμονται από μία κλωστή και άν κάτι δέν πάει καλά και στόν τοπικό περιορισμό του φαινομένου, τότε δημιουργούνται συνθήκες πού είναι πιά τοπικά και χρονικά άνεξέλεγκτες, συνθήκες πού είναι άσυμβίβαστες μέ τή ζωή και κυρίως μέ τίσ πίο έξελιγμένες μορφές τής.

Άν λοιπόν κάτι δέν πάει καλά: από παραλείψεις, δυσλειτουργίες, μέχρι άτυχήματα ή και «άτυχήματα» πού μπορεί νά γίνουν έξαιρετικά βίαια σε περίπτωση π.χ. πολέμου. Άλλά ή προσπάθεια νά περιοριστούν οι πιθανότητες κάτι νά μίν πάει καλά, και έπίσης ή προσπάθεια έντοπισμού των έπιπτώσεων μιας ένδεχόμενης καταστροφής κοστίζει. Και όταν προφέρουμε αυτό τό ρήμα σημαίνει ότι πλαιύνουμε σε άλλες σφαίρες από εκείνες τής φυσικής και τής τεχνολογίας, στίς σφαίρες πού συμβατικά αποκαλούμε τής οικονομίας, οι όποιες όμως είναι εξίσου άν όχι περισσότερο άνεξέλεγκτες από τήν πυρηνική ενέργεια.

Τό άν λοιπόν θά φτιαχτούν αντιδραστήρες ισχύος, ή τεχνολογική τους τελειότητα και τά μέτρα άσφαλείας, όλα αυτά αποτελούν πρωτίστως οικονομική έπιλογή και καθορίζονται από αυτήν. Μέ δεδομένη τήν (τεχνική) δυνατότητα παραγωγής πυρηνικής ενέργειας, ή μαζική κατασκευή αντιδραστήρων ισχύος έγινε όταν ή τιμή του πετρελαίου (πού αποτελεί μιάν ανταγωνιστική μορφή ενέργειας) μέ τίσ κρίσεις τής δεκαετίας του '70 έπέτρε-

ψε κάτι τέτοιο. Και ίσως ή λέξη έπέτρεψε νά είναι πολύ ήπια: έπέβαλε θά ήταν πίο σωστό.

Σ' αυτό τό πλαίσιο είναι φανερό πώς δέν μπορούμε νά μιλάμε για τίσ τεχνολογικές δυνατότητες πού υπάρχουν για νά κατασκευαστούν πίο «σίγουροι» αντιδραστήρες ούτε για τά (θεωρητικά) άπεριορίστα μέτρα άσφαλείας (πού όμως δέν παρέχουν και άπεριορίστη άσφάλεια) πού θά μπορούσαν νά ληφθούν. Κι αυτό γιατί θά εφαρμοστεί εκείνη ή τεχνολογία και εκείνα τά μέτρα άσφαλείας πού διατηρούν (άν δέν αυξάνουν) τήν ανταγωνιστικότητα τής πυρηνικής προς τίσ άλλες μορφές ενέργειας. Και αυτό ισχύει κυρίως σε διακρατικό επίπεδο (άν και σύμφωνα μέ τό θαλασπισμό θά έπρεπε νά ισχύει και σε έθνικό επίπεδο), καθώς είναι άδύνατο για ένα κράτος νά παράγει ανταγωνιστικά προϊόντα καταβάλλοντας ενέργεια πού κοστίζει διπλάσια από ό,τι σε ένα άλλο κράτος. Η έλλειψη προστατευτικού θόλου στο Τσερνομπίλ είναι ή άποθέωση αυτού του ανταγωνισμού.

Οί παγκόσμιες οικονομικές εξελίξεις άλλα και άλλο είδους οικονομικά συμπεριφέροντα θά συνεχίσουν λοιπόν νά έπιβάλλουν, άλλοτε μέ περισσότερο και άλλοτε μέ λιγότερο έντονο τρόπο, τήν ίδια τήν έκμετάλλευση αλλά και τόν τρόπο τής έκμετάλλευσης τής πυρηνικής ενέργειας. Θά συνεχίσει έπίσης νά ισχύει ό κανόνας ότι όσο πίο μαζική τόσο φτηνότερη είναι ή χρήση αυτής τής μορφής ενέργειας. Έτσι όσοι αντίτιθενται σήμερα στη χρήση τής πυρηνικής ενέργειας έχουν μπροστά τους τό άδιάσπαστο δίδυμο των παραγωγικών δυνάμεων και των σχέσεων παραγωγής πού είναι και σχέσεις παραγωγής των παραγωγικών δυνάμεων. Η άστική τάξη και οι άστικές κυβερνήσεις προκειμένου νά υπερασπιστούν αυτό τό δίδυμο θά υπερασπιστούν τή συγκεκριμένη παραγωγική δύναμη μέ τό έπιχείρημα ότι άλλως θά ξαναγυρίσουμε στα δέντρα. Γι' αυτούς είναι άδιανόητη κάθε άνατροπή στις σχέσεις παραγωγής και οι έπιπτώσεις τής στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων — και αντίστροφα. Συνεπώς είναι θά αντιμεταπίσουν τό όλο ζήτημα ως πακέτο.

Άπό τήν άλλη μεριά εκείνοι πού αντίτιθενται μέ τόν έναν ή τόν άλλο τρόπο σε όλα αυτά δέν έχουν στα χέρια τους παρά τήν ανθρωπιά τους. Άκόμα και οι έθνικές έξουσίες είναι σήμερα πολύ άνισχυρες μπροστά στα φαινόμενα πού είναι παγκόσμια άλλα και σε έπιπτώσεις παγκόσμιες. Άπό τήν προϊστορία στην ιστορία, όσοι θέλουν νά ύποτάξουν τήν ιστορία του μέλλοντος στις ανάγκες των ανθρώπων έχουν σήμερα ένα έρώτημα πού πρίν από έκατό χρόνια μόνον οι πολύ ύποψιασμένοι τό είχαν. Θά προλάβουμε; Μπορεί νά ύπαρξει ιστορία πού θά προλαβαίνει τήν ιστορία;

**Πρός ἄρση
τοῦ ἱστορικοῦ
ἢ πρὸς
δημιουργία
νέων σχέσεων;**

Εἶχαμε δέν εἶχαμε φέραμε τή συζήτηση στό ζήτημα τοῦ πολιτικοῦ ὑποκειμένου, στίς σχέσεις του μέ τή μαρξιστική θεωρία καί τίς κυριαρχούμενες τάξεις, ἢ γενικότερα τά καταπιεζόμενα (σέ πρώτη ἀνάλυση ὄχι μόνο ταξικά) άτομα. Καί ξεπεσεύουμε ἔτσι στή διάχυση τοῦ κομμουνιστι-

κοῦ κόμματος, τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ μέσα στήν εὐρύτερη Ἀριστερά (;) πού ἀποφασίστηκε τήν προηγούμενη βδομάδα.

Νομίζω ὅτι ἤδη μέ τά παραπάνω σκιαγραφήθηκαν οἱ δύο πλευρές πού ἀντιμάχονταν. Ἀπό τή μιά πλευρά ἡ θεωρία, ἀπό τήν ἄλλη οἱ μάζες, στή μέση τό κόμμα ὡς κόμβος πού τά συνδέει καί μέσα σέ ὅλα αὐτά τό πρόβλημα, ἡ «ἀντίφαση»: μέ τή θεωρία ἢ μέ τίς μάζες; Γιατί γιά φυγή πρὸς τίς μάζες καί ἐγκατάλειψη κάποιων θεωρητικῶν ἀρχῶν μιλοῦσαν ὅσοι ἀντιμάχονταν τή μετεξέλιξη καί γιά φυγή πρὸς τή θεωρία καί ἐγκατάλειψη τῶν μαζῶν κατηγοροῦσαν οἱ ἀντίπαλοί της τήν ἀναβάθμιση.

Ἡ διαμάχη εἶναι καταρχήν ὀλέθρια γιά τήν κομμουνιστική Ἀριστερά. Γιατί ὅσο κι ἂν ἡ κάθε πλευρά διαβεβαιώνει ὅτι τίποτα ἂν ὄσα τῆς προσάπτουν οἱ ἀντίπαλοί της δέν συμβαίνει (συνεχίζουμε νά εἴμαστε κομμουνιστές λένε πολλοί τῆς μετεξέλιξης, ἐπιδιώκουμε τή σύνδεση μέ τίς μάζες λέει ἡ ἀναβάθμιση), ἐντούτοις ὑπάρχει τουλάχιστον μιά διαφορά στήν ὀπτική ὅσον ἀφορᾶ τό ρόλο τοῦ κόμματος ὡς κόμβου πού συνδέει τή θεωρία μέ τίς μάζες. Ἡ σχέση αὐτή, πού λέγεται κόμμα, ἔχει διαταραχθεῖ διπλά: μέχρι χθές ὅποιος δέν ἦταν τυφλός ἔβλεπε ὅτι ἡ σχέση αὐτή δέν ὑπῆρχε παρά μόνον ὡς ἐπιδίωξη ἀπό τήν πλευρά τῶν κομμουνιστῶν, γιατί στήν πραγματικότητα οἱ μάζες γι' ἄλλοῦ τραβοῦσαν. Σήμερα ὅμως ἀμφισβητεῖται καί αὐτή τούτη ἡ ἐπιδίωξη. Ἀμφισβητεῖ-

ται δηλαδή κατὰ πόσον οἱ μετεξελιγμένοι κομμουνιστές θά ἐπιδιώξουν αὐτή τή σχέση χωρίς νά «ἀδικήσουν» κανέναν ἀπό τοὺς ὄρους πού τή συγκροτοῦν.

Μπροστά λοιπόν σ' αὐτή τήν ἄγνωστη πρὸς τό παρόν ἐξέλιξη τῆς μετεξέλιξης, οἱ εὐθύνες ὧσων ἐξακολουθοῦν νά ἐπιδιώκουν τή σύνδεση τῆς θεωρίας μέ τήν καθημερινή κίνηση τῶν μαζῶν, οἱ εὐθύνες δηλαδή τῶν κομμουνιστῶν γίνονται πολλαπλάσιες. Ἡ ἀπόσταση, ἂν ὄχι ἡ ἀντίφαση, ἀνάμεσα στά δύο ἔχει μεγαλώσει ἐπικίνδυνα, ἀλλά ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἂν θέλουμε νά παραμείνουμε κομμουνιστές, ἔχουμε χρέος νά χωρέσουμε αὐτή τήν ἀπόσταση στό κεφάλι μας. Ἄν θέλουμε λοιπόν κάποτε νά τή γεφυρώσουμε δέν ἐπιτρέπεται σήμερα οὔτε ἡ μονομερῆς φυγή στή θεωρία οὔτε βέβαια ἡ ἄτακτη φυγή στίς μάζες.

Κάποιοι προσπάθησαν σ' αὐτή τή βάση νά φτιάξουν ἓνα ρῆγμα, μιά ἀγεφύρωτη ἀπόσταση ἀνάμεσα στά διάφορα ἐπίπεδα. Οἱ κομμουνιστές δέν μποροῦν νά δεχθοῦν ἓνα τέτοιο «ὀριζόντιο» σχίσμα. Τό σχίσμα πρέπει νά εἶναι κάθετο, νά τέμνει δηλαδή ὅλα τά ἐπίπεδα.

Διόλου πεισμένοι γιά τήν ἄρση τοῦ «ἱστορικοῦ σχίσματος», περιμένουμε τίς σχέσεις κυριαρχίας/ὑπαγωγῆς μέσω τῶν ὁποίων θά ἐμφανιστεῖ στήν ὑπό διαμόρφωση εὐρύτερη Ἀριστερά. Γιατί ἡ ὀργανωτική του ἄρση εὐνοεῖ τήν πολιτική του θέση «ἀπό τό παράθυρο».

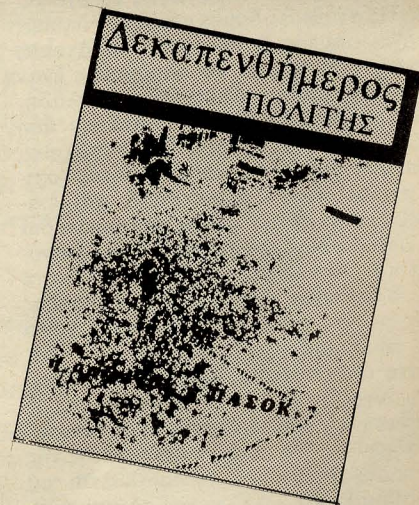
Ἐο δεκαπενθήμερος

**Ἐο «Δεκαπενθήμερος Πολίτης»
σέ τόμους**

Ἀπό τόν Νοέμβριο τοῦ 1983 ὡς τό καλοκαίρι τοῦ 1985, τρεῖς τόμοι τοῦ «Δεκαπενθήμερου Πολίτη» καταγράφουν τά προβλήματα μιᾶς ἐποχῆς. Κάθε τόμος περιλαμβάνει δεκαπέντε τεύχη (1-15, 16-30, 31-45) καί ἀναλυτικά εὑρετήρια.

Προβλήματα πολιτικῆς, ἰδεολογίας, ἱστορίας, πολιτισμοῦ, προβλήματα κοινωνικά, ἀναλύσεις, σχόλια, κριτικές. Προβλήματα τῆς Ἀριστερᾶς.

Οἱ τόμοι πωλοῦνται στά γραφεῖα τοῦ περιοδικοῦ πρὸς 1.500 δρχ. ὁ ἓνας. Ἡ ἐπιστροφή τῶν παλαιῶν τευχῶν γίνεται στά γραφεῖα μας. Ἐπίσης οἱ τόμοι μποροῦν νά ἀποσταλοῦν καί ταχυδρομικά στοὺς ἐνδιαφερόμενους.

Γιάννης Μπανιάς:

«Ένα συνέδριο τέλειωσε, μιά καινούργια μάχη αρχίζει»

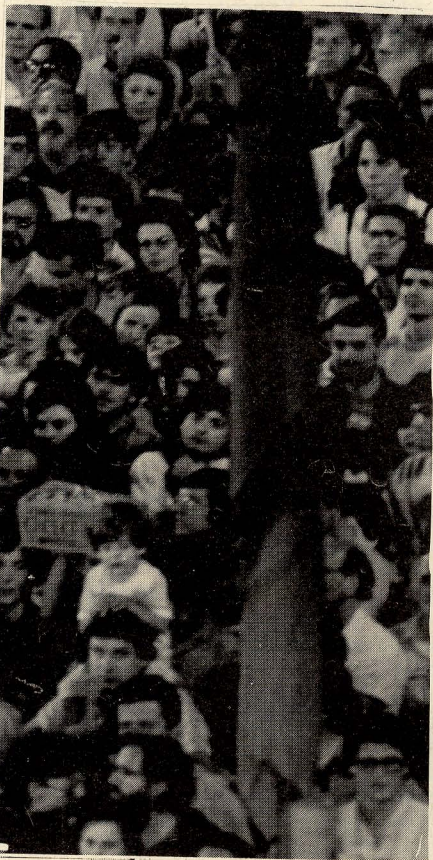
Δεκαπενθήμερος Πολίτης: Πώς εκτιμάς τό 4ο συνέδριο του ΚΚΕ έσωτ. και τίς αποφάσεις του;

Γ. Μπανιάς: Χωρίς άμφιβολία μετά τό 4ο συνέδριο δρομολογούνται νέες σημαντικές εξελίξεις στον ευρύτερο χώρο της άνανεωτικής άριστεράς. Μέ αυτή την έννοια τό συνέδριο αυτό άποτελεί έναν σταθμό. Βρισκόμαστε μπροστά σε μιά σημαντική καμπή στην πορεία της άνανέωσης του κομμουνιστικού και άριστερου κινήματος στη χώρα μας.

Άπό τό ιδρυτικό συνέδριο, πού θά γίνει σε ένα περίπου χρόνο, θά προκύψει ένα νέο κόμμα. Τό μεγάλο έρώτημα είναι: Τί θά είναι αυτό τό κόμμα. Ποιός ό χαρακτήρας, ή φυσιογνωμία, ό τίτλος του; Ποιά ή σχέση του με την ιστορική πρωτοβουλία της κομμουνιστικής άνανέωσης, πού ξεκίνησε με τή διάσπαση του ενιαίου ΚΚΕ στά 1968; Στά έρωτήματα αυτά υπάρχουν ήδη αρκετά διαφορετικές προσεγγίσεις και μπορεί νά διαμορφωθούν στό μέλλον άκόμα περισσότερες άπαντήσεις.

Δ.Π.: Πώς νομίζεις ότι θά λυθούν οι σοβαρές διαφορές πού προέκυψαν στό κόμμα στην προσυνεδριακή περίοδο και μέσα στό ίδιο τό συνέδριο;

Γ. Μπανιάς: Έάν εξασφαλιστούν οι άναγκαίοι όροι και οι προϋποθέσεις πού θά επιτρέψουν μιά σε βάθος διερεύνηση των προβλημάτων και των διαφορών, μπορεί νά υπάρξουν λύσεις πού θά δώσουν μιά νέα ώθηση στη μέχρι τώρα προσπάθεια των δυνάμεων της άνανεωτικής άριστεράς. Διαφορετικά φοβάμαι ότι υπάρχει σοβαρός κίνδυνος άκόμα και άκύρωσης του άνανεωτικού μας έγχειρήματος, τουλάχιστον στην οργανωμένη του μορφή και με τό συγκεκριμένο περιεχόμενο πού λειτούργησε μέχρι σήμερα. Νομίζω ότι πολλά θά εξαρτηθούν από την τελική έκβαση μιάς ιδεολογικοπολιτικής μάχης, πού δεξύνθηκε πριν ένα περίπου χρόνο και τώρα, μετά τό 4ο συνέδριο, μπαίνει στην πιο αποφασιστική της φάση. Μιάς μάχης, πού οι βαθύτερες ρίζες της θά πρέπει νά αναζητηθούν σε διαφορές πού υπήρχαν στις γραμμές του ΚΚΕ έσωτ., και στη φάση της παράνομης δράσης του και την περίοδο της νόμιμης παρουσίας του στην πολιτική ζωή του τόπου μας. Διαφορές πού λύθηκαν σε κρίσιμες στιγμές στό παρελθόν με τρόπο πού δδήγησε σε σοβαρά

λάθη στις πολιτικές και εκλογικές επιλογές μας και σε τραυματικές έμπειρίες στη ζωή του κόμματος και του Ρήγα.

Δ.Π.: Πιστεύεις ότι μετά τό 4ο συνέδριο θά άναδειχτούν πιο καθαρά οι διαφορές και θά υπάρξει δυνατότητα νέων συνθέσεων;

Γ. Μπανιάς: Μετά την προκήρυξη του 4ου συνεδρίου μπήκαμε σε μιά καινούργια φάση. Οι ίσορροπίες πού έκρυβαν τις πραγματικές διαφορές έγκαταλείφθηκαν. Πολλά προβλήματα τέθηκαν στις πραγματικές τους διαστάσεις και οι διαφορές άρχισαν νά λέγονται με τό άληθινό τους όνομα. Φάνηκε πιστευό καθαρά πώς δεν έπρόκειτο για μιά έσωκομματική πάλη για τό θέμα της ήγεςίας, ή για μιά διαμάχη γύρω από τον τίτλο του κόμματος, άνάμεσα σε κάποιους φανατικούς του «Κ» και σε άλλους πού είχαν στραμμένο τό βλέμμα στό μέλλον, αλλά για πολύ ούσιαστικότερες και βαθύτερες ιδεολογικοπολιτικές διαφορές.

Πιστεύω ότι στη νέα φάση, πηγαίνοντας προς τό ιδρυτικό συνέδριο, μπορούμε και πρέπει νά αποφύγουμε την προσωποποίηση των άπόψεων, πού απολιτικοποιή

ησε σε μεγάλο βαθμό τή συζήτηση, πόλωσε διχαστικά τό κόμμα και δεν επέτρεψε νά διερευνηθούν σε βάθος οι πραγματικές διαφορές.

Θεωρώ ότι τώρα θά μπορέσουμε νά συζητήσουμε με καλύτερους όρους τις διαφορές μας γύρω από κρίσιμα προβλήματα, όπως π.χ.:

- Ζητήματα στρατηγικής για τό ξεπέραςμα της πολύπλευρης κοινωνικής και οικονομικής κρίσης.

- Η σχέση πολιτικού-κοινωνικού στην Ελλάδα.

- Ο ρόλος των παραδοσιακών και των νέων κινήματων στη διαμόρφωση των κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων.

- Η αντίληψή μας για τό νέο συνασπισμό έξουσίας και τό πρόβλημα των συμμαχιών.

- Η γενικότερη προσέγγιση και στάση μας στό πρόβλημα της έξουσίας.

- Ζητήματα πού σχετίζονται με τά υποκείμενα της επαναστατικής άλλαγής και της φυσιογνωμίας του φορέα των δυνάμεων της άνανεωτικής άριστεράς.

Οι άπαντήσεις και οι λύσεις πού θά δοθούν στα σοβαρά έρωτήματα της εποχής μας θά βάλουν τή σφραγίδα τους για πολλά χρόνια στό μέλλον της άνανεωτικής άριστεράς στην Ελλάδα. Και πρέπει νά πω έδώ πώς οι συγκλίσεις και οι πλειοψηφίες πού επιτεύχθηκαν στό 4ο συνέδριο, υπήρξαν συγκυριακές και δεν άντανακλούν τις πραγματικές συμπτώσεις και διαφορές πού υπάρχουν μέσα στό κόμμα, γύρω άπ' αυτά τά μεγάλα προβλήματα.

Πηγαίνοντας προς τό νέο συνέδριο θά έχουμε την ευκαιρία νά διερευνήσουμε τις δυνατότητες νέων συγκλίσεων και συνθέσεων στό πλαίσιο του κόμματος, αλλά και άνάμεσα στις δυνάμεις της άριστεράς πού παλεύουν για τή διαμόρφωση μιάς νέας προοπτικής.

Δ.Π.: Πώς εκτιμάς τις διαφορετικές έρμηνείες πού δίνονται στη βασική άπόφαση του συνεδρίου;

Γ. Μπανιάς: Υπάρχει κατά τή γνώμη μου σοβαρό πρόβλημα. Επιδιώκεται συστηματικά νά καλλιεργηθεί ή εντύπωση, και τελικά νά γίνει συνείδηση, ότι τά κρίσιμα προβλήματα πού μās άπασχόλησαν στην προσυνεδριακή περίοδο και στη διάρκεια του συνεδρίου, λύθηκαν όριστικά με τις άποφάσεις του. Αυτό άπειλεί σοβαρή άλλοίωση της πραγματικότητας, πού δεν πρέπει νά επιτρέψουμε νά συνεχιστεί. Έξάλλου οι διαφορετικές έρμηνείες της άπόφασης του συνεδρίου μπορεί νά λειτουργήσουν διχαστικά, έάν χρησιμοποιηθούν για την έπιβολή κάποιων άπόψεων «πάση θυσία».

Όταν λέμε ότι τό θέμα της φυσιογνωμίας του νέου κόμματος παραμένει άνοιχτό για νά λυθεί στό επόμενο συνέδριο, μέσα από ένα γόνιμο διάλογο, πρέπει και νά τό έννοούμε. Σημαίνει ότι θά οργανώσουμε αυτό τό διάλογο, εξασφαλίζοντας όρους ίσοτιμίας για όλες τις άπόψεις και όχι ότι θά προχωρήσουμε με κάποια συγκυριακή πλειοψηφία στην εφαρμογή κάποιας άπόφασης, πού ποτέ δεν πάρθηκε.

Δ.Π.: Βλέπεις νά υπάρχουν κάποιοι πραγματικοί κίνδυνοι από την άγωνία νά μη χαθεί «τό τρένο της ιστορίας» και νά πραγματοποιηθεί τό ταχύτερο δυνατό «ή συνάντηση με τις πλατιές μάζες»;

Γ. Μπανιάς: Μέ φοβίζει πραγματικά ο κίνδυνος άποιδεολογικοποίησης και άπολιτικοποίησης του κόμματος στό όνομα τής πραγματοποίησης του μεγάλου «ραντεβού με τίς μάζες», πού συνεχώς προαναγγέλλεται αλλά ποτέ δέν πραγματοποιείται. Έάν πρός χάριν αυτού του «ραντεβού» θυσιάσουμε τίς ιδέες και τά δράματά μας, μετατρέψουμε τό κόμμα σέ έναν έκλογικό μηχανισμό και άφομοιωθούμε στην τρέχουσα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, τότε τό τέλος τής ύπόθεσης τής κομμουνιστικής ανανέωσης θά είναι άπλως ζήτημα χρόνου. Μέ φοβίζει ο άποπροσανατολισμός άπό τά καυτά προβλήματα πού άπασχολούν τόν τόπο μας σήμερα και ή έναπόθεση όλων των ελπίδων μας στην «μαγική λύση» ενός νέου κόμματος, πού θά καλύψει όλα τά κενά και θά δώσει λύσεις στό μεγάλα άδιέξοδα. Ένα συνέδριο πού έληξε χωρίς πολιτική άπόφαση πρέπει νά άνησυχήσει όλους όσοι πιστεύουμε στην δύναμη των ιδεών και δέν έναποθέτουμε τίς ελπίδες μας στην εύνοια τής συγκυρίας ή και τής τύχης άκόμα. Η δική μας δύναμη δέν μπορεί νά είναι άλλη άπό την άριστερή έναλλακτική μας πρόταση για τή διεξοδό άπό τή σημερινή βαθιά κρίση τής ελληνικής κοινωνίας.

Έμεις πού συσπειρωθήκαμε γύρω άπό την άποψη τής «ανάβάθμισης» και πιστεύουμε στην προωθητική δύναμη πού έχει ή σαφήνεια τής πολιτικής, των μετώπων και τής φυσιογνωμίας του κόμματος τής κομμουνιστικής και ευρύτερης ανανεωτικής άριστεράς, θά παλέψουμε σ' αυτές τίς κατευθύνσεις και θά άντιταχθούμε σέ κάθε προσπάθεια τό νέο κόμμα νά γίνει ένα πολυσυλλεκτικό κόμμα, με άσαφή τά ιδεολογικά, πολιτικά και φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά του.

Θά παλέψουμε για νά άποτυπωθεί στην φυσιογνωμία και τόν τίτλο του κόμματος ό,τι σημαδοτεϊ και τόν κομμουνιστικό του χαρακτήρα και νά συντεθούν με δημιουργικό τρόπο τά στοιχεία τής συνέχειας, τής παράδοσης και τής ανανέωσης.

Α.Π.: Πόσο σοβαρή κατάκτηση θεωρείς την ουσιαστική νομιμοποίηση τής συνύπαρξης των διαφορετικών άπόψεων και τάσεων μέσα στό κόμμα;

Γ. Μπανιάς: Άποτελεί, κατά τή γνώμη μου, μία σοβαρή κατάκτηση, πού πρέπει νά κατοχυρωθεί άπό προσπάθειες άνατροπής τής και νά έπεκταθεί και σέ όλα τά επίπεδα λειτουργίας του κόμματος, ή άναγνώριση τής πραγματικότητας τής συνύπαρξης διαφορετικών άντιλήψεων και ρευμάτων στις γραμμές του ένιαίου κόμματος τής ανανεωτικής άριστεράς και ή συνέπεια αυτής τής κατάκτησης, πού είναι ή άναλογική έκπροσώπηση των τάσεων και των ρευμάτων στό όργανα και τά άντιπροσωπευτικά σώματα του κόμματος. Θεωρώ όμως έξίσου άναγκαίο νά εξασφαλιστούν οι όροι και οι προϋποθέσεις, ώστε ή πάλη των ιδεών μέσα στό κόμμα νά μην ώθει σέ μία συνεχή έσωστρέφεια και νά μη λειτουργεί παραλυτικά για τήν πρός τά έξω δράση του. Έγγύηση για κάτι τέτοιο θά άποτελέσει ή λειτουργία του κόμματος με δημοκρατικούς κανόνες πού θά επιτρέπουν και τήν ελεύθερη κυκλοφορία των διαφορετικών άπο-

ψεων και τήν ισότιμη συμμετοχή των φορέων τους στό όργανα του κόμματος.

Έάν επιχειρηθεί όποιασδήποτε μορφής άμεσο ή έμμεσο φίμωμα, τά άποτελέσματα θά είναι καταστροφικά.

Δέν επιτρέπεται, για κανένα λόγο, νά πάμε πίσω άπ' αυτό πού χωρίς άμφιβολία κατακτήσαμε στην προσυνεδριακή περίοδο αλλά και με τήν ίδια τήν πρακτική και τίς άποφάσεις του 4ου συνεδρίου.

Α.Π.: Πολύς λόγος έγινε και γίνεται για τήν κοινωνική και πολιτική ρευστότητα και για τή δυνατότητα του νέου κόμματος νά τήν άξιοποιήσει. Πώς τίθεται κατά τή γνώμη σου τό όλο θέμα;

Γ. Μπανιάς: Έπάρχει άναμφισβήτητά μία μεγαλύτερη κοινωνική και πολιτική ρευστότητα και κινητικότητα σήμερα. Δημιουργείται με τήν πάροδο του χρόνου ένα πολιτικό κενό, εξαιτίας τής χρεοκοπίας του ΠΑΣΟΚ. Πώς όμως και άπό ποιόν θά καλυφθεί;

Νά τό μεγάλο έρώτημα.

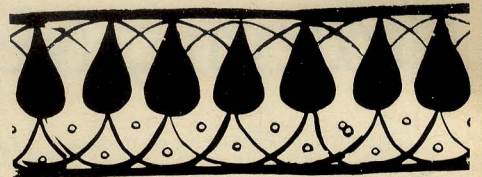
Τό κάλεσμα για συσπείρωση των δυνάμεων τής άριστεράς σέ ένα νέο πόλο θά άποκτήσει ή όχι δυναμική άπό τό κατά πόσο αυτός ο πόλος θά οικοδομηθεί πάνω σέ στέρρες ιδεολογικές και πολιτικές βάσεις, πού θά επιτρέψουν νά δοθούν πειστικές άπαντήσεις σέ κρίσιμα έρωτήματα τής εποχής μας.

Η πορεία πρός τήν έξουσία δέν μπορεί νά γίνει άυτοσκοπός, γιατί είναι βέβαιο ό,τι θά οδηγήσει νομοτελειακά σέ μία παραπλήσια μορφή διαχείρισης του συστήματος με αυτή πού εφαρμόσαν τά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, και συνεπώς σέ νέες άποτυχίες και άδιέξοδα. Χρειάζονται νέες ιδέες πού θά έμπνεύσουν και θά κινητοποιήσουν ευρύτερες δυνάμεις τής άριστεράς και θά τούς επιτρέψουν νά διεκδικήσουν τήν ήγεμονία μέσα στην ελληνική κοινωνία. Στό δρόμο αυτό είχε αρχίσει νά κινείται τό ΚΚΕ έσωτ. και με τήν πάροδο του χρόνου άποκτούσε όλο και μεγαλύτερη φερεγγυότητα. Δέν υπάρχει κανένας λόγος νά εγκαταλείψουμε αυτό τό δρόμο άναζητώντας κάποιες χίμαιρες. Μπροστά στό μεγάλα άδιέξοδα των μοντέλων σοβιετικού τύπου και των εμπειριών τής σοσιαλδημοκρατικής διαχείρισης, τό δικό μας όραμα για ένα σοσιαλισμό διαφορετικό, στον όποιο θά βαδίσουμε μέσα άπό ένα δημοκρατικό δρόμο, παραμένει πάντα έπίκαιρο.

Οι δυνάμεις τής κομμουνιστικής ανανέωσης και τής ευρύτερης ανανεωτικής άριστεράς άποτελούν σήμερα τή μεγάλη έλπίδα και τή βασική κινητήρια δύναμη στον άγώνα για τή νέα κοινωνία.

Ο σχηματισμός του ένιαίου κόμματος των δυνάμεων τής κομμουνιστικής και ευρύτερης ανανεωτικής άριστεράς στην χώρα μας θά ήταν ιστορικό λάθος νά επιχειρηθεί νά γίνει μέσα άπό μία πορεία «έκπτώσεων» στό πεδίο τής ιδεολογίας, τής πολιτικής και των φυσιογνωμικών χαρακτηριστικών αυτού του κόμματος, με τήν αυταπάτη ότι αυτό θά οδηγούσε γρηγορότερα στην έξουσία.

(Τή συνέντευξη πήρε ο Α. Έλεφάντης).

η νέα ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ

ΣΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΜΑΪΟΥ (No 19)

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- **Δημήτρης Παπαϊωάννου:** Δεν υπάρχει τζάμπα πετρέλαιο στη φύση.

ΟΙΚΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

- **Μιχάλης Μοδινός:** Ποιο μέλλον για την έρημο της Καλαχάρι;

ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΑ

- **Ηλίας Ευθυμιόπουλος:** Ο κομήτης του Χάλλεϋ και τα μυστικά του σύμπαντος.
- **Σπύρος Καρυδάκης:** Ο γήινος πλανήτης και ο τρομερός κομήτης.

ΔΙΕΘΝΗ

- **Γιώργος Σαμιώτης:** Η πυρηνική ενέργεια σε κρίση.

ΑΘΗΝΑ

- **Θανάσης Βαλαθανίδης – Πάνος Πλαγιαννάκος:** Για να μην ξεχνάμε το νέφος.

ΦΥΣΗ

- **Φώτης Περγαντής:** Αμβρακικός.

ΦΑΝΤΑΣΙΑ

- **Στάθης Τσαγκαρουσιάνος:** Ζευγάρια στην πόλη.

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΕΣ

- **Σπύρος Ψύχας:** Οπωροκηπευτικά και οικολόγοι.
- **Ηλίας Ευθυμιόπουλος:** Η πολιτική της μπλόφας και η γεωργική γη.
- **Μιχάλης Μοδινός:** Όψεις της Κοινωνικής Γεωργικής πολιτικής.
- **Κωστής Σπανόπουλος:** Η βαρβαρότητα που φωτίζεται με γκάζι.

Πληροφορίες – συνδρομές: η Νέα Οικολογία, Μαυρομιχάλη 39, Αθήνα 10680, τηλ. 3619837.

Πώς είδε ή Ούνιτά τό συνέδριο του ΚΚΕ έσωτ.

Στήν *Unita*, όργανο του Ίταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος, στίς 19 Μαΐου δημοσιεύθηκε ανταπόκριση του δημοσιογράφου της Σέρτζιο Κότζιολα στήν όποία αναφέρονται τά έξής:

«(...) Ο σημερινός πρόεδρος Λεωνίδας Κύρκος, μέ τήν ιδιότητα του νέου γραμματέα, θά πρέπει νά άρει τή διάσταση πού δημιουργήθηκε και νά διαχειριστεί τίς διεργασίες του έκτακτου συνεδρίου πού θά πραγματοποιηθεί τήν έπόμενη άνοιξη. Σέ αυτό τό συνέδριο θά συζητηθεί ή φυσιογνωμία του νέου κόμματος, οί πολιτικοί στόχοι, ό τίτλος του και ή στρατηγική γιά τό μέλλον. Αυτό είναι τό μείζον στοιχείο πού προέκυψε από τίς διαδικασίες του 4ου συνεδρίου τό όποιο τελείωσε χθές και κατέληξε μέ τρόπο δραματικό στήν κάθετη διαίρεση ανάμεσα στήν δεξιά τάση, μέ επικεφαλής τόν Λεωνίδα Κύρκο, και τήν άριστερή τάση, μέ επικεφαλής τόν Γιάννη Μπανιά. Στό τέλος τής συζήτησης, πού κράτησε έννέα μέρες, έγινε ή ψηφοφορία πάνω στίς τέσσερις προτάσεις οί όποίες έχουν στόχο νά βγάλουν τό κόμμα από μία κρίση πού τό έφερε στό πρόθυρα τής εξαφάνισης από τό πολιτικό προσκήνιο, εκτιμώντας τά μη ένθαρρυντικά έκλογικά αποτελέσματα και τό γεγονός ότι πρέπει νά κινηθεί στό στριμωγμένα όρια ανάμεσα στό φιλοσοβιετικό Κ.Κ. από τό ένα μέρος (άριστερά του) και στό ΠΑΣΟΚ από τό άλλα (δεξιά του).

Τόσο ό Μπανιάς όσο και ό Κύρκος υποστήριξαν ότι τό κόμμα πρέπει νά έχει μία νέα πολιτική φυσιογνωμία και έναν νέο στόχο στό έσωτερικό τής ελληνικής Άριστερής. Άλλά στόν τρόπο και στό περιεχόμενο οί προτάσεις τους διαφέρανε. Ο πρώτος πρότεινε τό κόμμα νά προχωρήσει σέ δύο χρόνια γιά ένα έκτακτο συνέδριο στό όποιο θά χαρακτηί ή κομμουνιστική χαρακτήρα στρατηγική, ενώ ό δεύτερος πρότεινε τό μετασχηματισμό του κόμματος σέ μία πιο άνοιχτή όργάνωση πού θά ένσωματώνει και ιδέες του ευρωκομμουνισμού αλλά θά εκπροσωπεί και τάσεις πολιτικές όχι αναγκαστικά κομμουνιστικές. Από δω ξεκινάει ή άμεση ανάγκη, κατά τήν άποψη του Κύρκου, νά καταργηθεί ή λέξη «κομμουνιστικό» από τόν τίτλο του κόμματος και νά υιοθετηθεί ένα νέο σύμβολο τό όποιο θά είναι συμπύκνωση όλων των δημοκρατικών και άριστερών δυνάμεων πού δέν αναγνωρίζονται πλέον στό ΠΑΣΟΚ. (...)»

Σήμερα δέν υπάρχουν πλέον άνένταχτοι

«Βεβαίως από τήν άποψη του
'διά ταυτα' οί άπόψεις είναι δύο»

(Κώστας Φιλίνης, συνέντευξη στόν
Δεκαπενθήμερο Πολίτη, τεύχος 61,
21.2.86)

Οί όροι του παιγνιδιού ήταν λοιπόν σαφείς εϋθύς έξαρχής. "Ολοι φυσικά τό ξεραν. Και οί μετεξελιγμένοι, πού άλλο δέν έκαναν τούς τελευταίους μήνες από τό νά διακηρύσσουν ότι ένα είναι τό πραγματικό δίλημμα, έπομένως δύο οί δυνατές στάσεις — τά υπόλοιπα τά βρίσκουμε διά πλειοψηφίας ή χαρισματικά στή νέα Κεντρική Έπιτροπή. Και οί τής τρίτης πρότασης πού, έλισσόμενοι μεταξύ άυτονομιών, νέων κινήματων και κριτικών του παρελθόντος, άναδείχτηκαν σέ πολυσυλλεκτικούς όσο και περιζήτητους μνηστήρες του συνεδρίου, σέ κρυφό — δήθεν — χαρτί τής γενικευμένης μετεξέλιξης πού κρυφό — δήθεν — χαρτί του είχε τούς 18 άνένταχτους μέ τίς 500 ύπογραφές και τίς 518 άπόψεις, τήν έξής μία. Και αυτοί οί τελευταίοι ήξεραν λοιπόν τούς όρους, τούς συνδιαμόρφωσαν παίζοντας μέ πείσμα τό μείζον, ύποτίθεται, χαρτί των «τάσεων» ώστε νά εξασφαλιστεί τό όντως μείζον. Μαζί τους και εκείνοι πού ύπεγραψαν τό χαρτί τους, και από τούς όποιους άγνωστον ποιά ψηφοδέλτιο διάλεγαν πολλοί στίς παρελθούσες έκλογές. "Ισως, βλέπετε, νά τούς εμπόδιζε εκείνο τό Κάπα...

Υπάρχουν όμως, φαίνεται, και όρισμένοι άλλοι πού άθροίστηκαν μισοθέλοντας και μη στό παραπάνω μπλόκ τής... «ένωτικής άλλ' όχι και συνθετικής» (Μπ. Θεοδωρίδης) πρότασης. Έκείνοι γιά τούς όποιους τήν προαναφερθείσα ρήση του Κ. Φιλίνη χρειάστηκε νά τήν άπαλύνουν ρητές διαβεβαιώσεις του τύπου «εμείς δέν πάμε μ' αυτούς», «δέν άθροίζομαστε μέ τή μετεξέλιξη». Και από αυτή τή θέση είχαμε άλλωστε έπισημάνει στίς άρχές Μαρτίου στό τεύχος 62 ότι «ή τρίτη άποψη ένδέχεται νά παίξει τον ρόλο του φίλτρου, νά λειτουργήσει πολιτικά ως άμβλυνση, ως άρση του δεξιού ('κυρκικού')

χαρακτήρα τής πρότασης γιά μετεξέλιξη», και ακόμα «νά άπορροφήσει, νά παροχετεύσει πολιτικά μία άύθεντική άριστερή κριτική κομματικών μελών άπέναντι στή μέχρι τώρα πορεία του κόμματος και νά τήν εκφυλίσει σέ μετεξελιγμένους όριζόντιους άγνωστισμούς». Αϋτοί, αν υπάρχουν (και σίγουρα υπάρχουν άλλιώς πρός τί ή μέσα σέ έλάχιστο χρόνο και στά άρπαχτά συγκρότηση ιδιαίτερης «κοσμοθεωρίας» από τήν τρίτη άποψη;) έχουν πλέον όλα τά στοιχεία νά κρίνουν. Οί ίδιοι, γιατί οί εκπροσωπήσεις κάπου έδω τελειώνουν. Παραμένουν μόνο γιά εκείνους πού τίς θέλουν.

Τούς όρους του παιγνιδιού τούς ήξεραν όμως και οί ταγμένοι μέ τήν αναβάθμιση του ΚΚΕ έσωτ. Γι' αυτό και έκαναν τήν έσχατη δυνατή υποχώρηση, προτείνοντας ένα ειδικό συνέδριο πού θά κατέληγε στή νέα έκφραση του ΚΚΕ έσωτ. ή όποία (δέν τό είπαν άκριβώς έτσι) δέν θά ήταν «μονοσήμαντα» κομμουνιστική. Η πρόταση αυτή, έσχατη όπως είπαμε υποχώρηση των όπαδών τής δεύτερης πρότασης, ήταν ούτε λίγο ούτε πολύ ταυτόσημη μέ τήν άρχική πρόταση περί του πρακτέου πού είχε κάνει ή πλευρά τής μετεξέλιξης και προσωπικά ό Λεωνίδας Κύρκος: άρση του «μονοσήμαντα» κομμουνιστικού χαρακτήρα του ΚΚΕ έσωτ. Άλλά βέβαια τότε ήταν ακόμα άρχη, τήν πρόταση αυτή ό Λεωνίδας Κύρκος τήν είχε κάνει όταν δέν του ήταν ίσως ακόμα άπολύτως σαφές πρός τά πού θά έριχνε τελικά τό βάρος τής ή τρίτη πρόταση και ό Κώστας Φιλίνης προσωπικά. Μέ τήν εξέλιξη του συνεδρίου, και ή ίδια του ή πρόταση του Λεωνίδα Κύρκου του έπεφτε πλέον πολύ άριστερή. Άλλωστε έδω δέν διαλέγουμε ξερά πρακτέα: διαλέγουμε ιδεολογίες πού έγγράφουν, έννοημάτωνουν τά πρακτέα, τά καθορίζουν.

Και σαν νά μήν έφτανε αυτό, ό Λεωνίδας Κύρκος —ένω δέν κουράστηκε νά πλέκει τό έγκώμιο του Κώστα Φιλίνη— δέν δίστασε ταυτόχρονα και νά τόν «ξεμπροστίασει» μπροστά στό μάτια μας: έμένα μου άρκοϋσε και τό μη «μονοσήμαντα» κομμουνιστικό ό σύντροφος Κώστας μέ έπεισε ότι πρέπει νά έξαφανιστεί

από προσώπου γής τό Κ. Αυτός, συνάγεται, είναι ή πιό προχωρημένη άποψη (καί μαζί φυσικά δλόκληρη ή τρίτη πρόταση), αυτός βρίσκεται δεξιότερα από μένα. Αυτοί είναι οί καθαροί άντι-Κ, έγω άκολουθώ. Η τρίτη άποψη χρεώνεται τό βάρος τής άπόδειξης γιά τό αντίθετο...

Όπως καί νά 'ναι, ή κατάληξη αυτή, τό άσταμάτητο άλισβερίσι άνάμεσα στην πρώτη καί τήν τρίτη άποψη δέν είναι προϊόν όπορτουνισμού, όπως ίσως φάνηκε. Αντίθετα: είναι άπόρροια τής συνολικής, τής άρραγούς στάσης τών εκπροσώπων δλόκληρης τής πρώτης αλλά καί δλόκληρης τής τρίτης πρότασης. Κι άν τάχα ή τρίτη πρόταση «έσπασε» στην ψηφοφορία τής άρπакτικής, όσο νά 'ναι, πρότασης του Κώστα Φιλίνη πού τήν αναλογική έκπροσώπηση στην Κεντρική Έπιτροπή τήν ήθελε ενισχυμένη, αυτό είναι άπολύτως έρμηνεύσιμο καί συνεπέςτατο μέ τή συνολική στάση τών υπόλοιπων συνέδρων τής τρίτης πρότασης: έχοντας ως βασικό άτου τους τούς Ρηγάδες καί κυρίως τούς άνένταχτους τους, στους όποιους είχαν ύποσχεθεί άσυγκράτητη δημοκρατία καί μισούποσχεθεί αναλογική έκπροσώπηση τών τάσεων, τούς ήταν άδύνατο νά ακολουθήσουν έδω τόν Κώστα Φιλίνη. Χάρισαν λοιπόν τόν άρχηγό τους στό σημείο αυτό στή μετεξέλιξη έπιχειρώντας άπεγνωσμένα νά συντηρήσουν τό φάντασμα τής άυτονομίας (μέ τά ανάλογα πλεονεκτήματα πού αυτή δίνει) τής άποψής τους. Άπλως δέν θέλησαν νά αυτοκτονήσουν. Όσο γιά τά δύο λευκά τής τρίτης πρότασης στην έκλογή του Λεωνίδα Κύρκου στή θέση του γραμματέα (πρόσωπο πού προτάθηκε από τόν ίδιο τόν άρχηγό τους) αυτά είναι πλέον τόσο εκ του άσφαλούς καί όφείλονται σέ τόσο διάφανους λόγους πού μοιάζουν άνευ σημασίας. Ουδείς δικαιούται νά μή νομιμοποιεί τά άμεσα άποτελέσματα τών συστηματικών ένεργειών του. Καί μάλιστα μέ άπλό κλεισμό του ματιού. Ό νέος γραμματέας έχει βγει καί μέ τίς δικές τους ψήφους.

Αν κανείς λοιπόν πιστεύει ότι κάποιος πού στίς κομματικές όργανώσεις ύποστήριξαν τήν τρίτη πρόταση δέν είναι τώρα εύχαριστημένοι μέ τήν τροπή τών πραγμάτων, θά όφειλε νά δει ότι ή ουσιαστική, ή έντιμη συζήτηση μαζί τους περιόλε μέσα από τήν πλήρη κατάδειξη του ρόλου πού μέ άταλάντευτη συνέπεια έπαιξαν οί συνέδροι τής τρίτης πρότασης, όχι από τήν άδέξια άποσίωπηση τής.

Τά πιό πάνω λοιπόν τά ήξερε ή πλευρά τής λεγόμενης αναβάθμισης. Τά 'ξεραν φυσικά καί οί τρεις συνέδροι από τόν Ρήγα, καί όσοι τους εξέλεξαν πού επέμειναν μέχρι τέλους στην άρχική πρόταση τής αναβάθμισης. Καί τά ξεράμε κι έμεις, όσοι ύπογράψαμε τό έπονομαζόμενο χαρτί «των 48», εκείνοι πού εμφανίστηκαν συμπαιγείς στό συνέδριο μέ μιά καί μόνη όμιλία εκ μέρους όλων, όχι γιατί είμαστε φτυστοί ό ένας μέ τόν άλλον παρά γιατί στό ένα, στό κρίσιμο ζήτημα του συνεδρίου, είχαμε καί έχουμε κοινή στάση. Καί έμάς βρήκαν νά βαρέσουν μέ μένος, όσο κανέναν άλλον, οί έμπροσθοφύλακες τής μετεξέλιξης, ό Μπριλλάκης, ό Βαλντέν, ό Γιατζόγλου (καί, ήπιότερα, ό σημερινός γραμματέας). Γιά νά καλέσουν τήν αναβάθμιση σέ μιά ένότητα εις βάρος

μας. Άλλά δέν ήμασταν φυσικά έμεις τό πρόβλημα: ή πρόσκληση προς τήν αναβάθμιση ήταν γιά μιά «ένότητα» εις βάρος τής.

Άνάμεσα σέ δύο συνέδρια

Καί έτσι λοιπόν πάρηκε ή άπόφαση πού τά αφήνει, λέει, όλα «άνοιχτά». Τό πόσο άνοιχτά τό μυρίζεται κανείς από τόν τύπο τής έπομένης, από τίς άνοιχτές συγκεντρώσεις καί τή συνέντευξη τύπου του Λεωνίδα Κύρκου πού εξαγγέληκαν πριν καλά καλά τελειώσουν οί ψηφοφορίες. Καί θά φανεί ακόμα, φοβάται κανείς, από τό τά τετελεσμένα πού θά προσπαθήσει τό δίχως άλλο νά επιβάλλει ή υπό τόν γραμματέα τρι-τασική πλειοψηφία τής Κεντρικής Έπιτροπής, από τήν αναμενόμενη πρακτική έρμηνεία τής άπόφασης πού, παρακάμπτοντας τό γράμμα τής, θά συμπεριπ.χ. μέ τής Μεσημβρινής («ή άπόφαση του 4ου συνεδρίου του ΚΚΕ έσωτ. γιά όριστικό διαζύγιο μέ τό Κ του κόμματος»), από τά όνόματα γιά τό φορέα πού τό ανεξάντλητο μυαλό του Λεωνίδα Κύρκου κατεβάσει καί πού δέν άμφιβάλλω ότι θά δουλευτούν καταγιστικά υπό τό φύλλο συκής του άπλως «προτεινόμενου». Όχι, είναι σχεδόν άναμφισβήτητο ότι πολλά θά γίνουν ώστε νά μήν ύπάρξουν, ουσιαστικά, όχι τυπικά, ούτε οί στοιχειώδεις όροι ίσοτιμίας.

Καί φαντάζομαι, τί δέν θά 'δινε σήμερα ή νέα ήγετική όμάδα γιά νά έμπνεύσει στό μέλη τήν έθελοντική έργασιοθεραπεία καί τόν μεγαλύτερο δυνατό κομματικό πατριωτισμό στην έφαρμογή τών διά πλειοψηφίας άποφάσεών τής, γιά νά επιβάλλει τήν ύποταγή στό τετελεσμένα καί τά τελεσθησόμενα πού έχει κατά νου. Φοβάμαι όμως ότι πολλά ζητάει, άφου έχει πάρει τήν άκριβώς αντίθετη άπόφαση.

Γιατί, πράγματι, κάτι τέτοιο θά προέπεθε τή διατήρηση του ΚΚΕ έσωτ., εκείνο άκριβώς δηλαδή γιά τό όποιο πάλεψε μέ πάθος ή μεριά τής αναβάθμισης. Άλλά βέβαια διατήρηση του ΚΚΕ έσωτ. θά σήμαινε καί διατήρηση του τίτλου ή έσωτ τής φυσιολογίας του. Έτσι τό δίδυμο Κύρκου-Φιλίνη άρνήθηκε ρητά ακόμα καί τήν κατ' άρχήν διατήρηση του ΚΚΕ έσωτ., δημιουργήσε ένα κόμμα-ήμικόμμα υπό αίρεση. Τό ρευστοποίησε. Μέ δύο λόγια: άνήγαγε σέ μείζον τόν μελλοντικό φορέα, όχι τό σημερινό κόμμα.

Έχοντας αναγάγει σέ πρωτεύον τή συμμετοχή στον υπό κατασκευή φορέα άναμένει ταυτόχρονα νά πρυτανεύσει ή κομματική συνείδηση. Λίγο χοντρή δέν είναι ή αντίφαση:

Όυτε τή δυνατότητα άλλ' ουτε φυσικά καί τή γελοία πρόθεση έχω νά καλέσω τόν όποιοδήποτε σέ άνυπακοή. Καί είναι αυτονόητο ότι οί συγκρούσεις, οί μάχες, θά συνεχιστούν μέ τήν ίδια ένταση στή νέα Κεντρική Έπιτροπή, στό άλλα όργανα, στίς κομματικές όργανώσεις. Άπλως θέλω νά πώ ότι τό δίδυμο Κύρκου-Φιλίνη, καί σέ αντίθεση μέ τήν πρόταση τής αναβάθμισης, έχει πλέον σχετικοποιήσει άνεπανόρθωτα τήν ιδιότητα του κομματικού μέλους. Έχει αναγάγει σέ κεντρικό σημείο όχι τό έάν καί σέ ποιο κόμμα άνήκει κανείς παρά τό τί είδους κόμμα θέλει.

Αυτή είναι ή κυρίαρχη τομή πού διαμορφώθηκε μέ άποκλειστική πρωτοβου-

λία του 51% τών συνέδρων. Καί από τήν άποψη αυτή —έντελώς άνεξάρτητα από τό άν κάποιος από μās μπουν ή δέν μπουν στον σημερινό κομματικό όργανισμό πού, μέχρι νεότερας διαταγής, εξακολουθεί νά λέγεται ΚΚΕ έσωτ.— δέν ύπάρχουν πλέον άνένταχτοι. Η περίοδος του «άνενταχτισμού» τέλειωσε άφου κάτι τέτοιο προϋποθέτει καί κάποιους ένταγμένους. Οί προαγωγοί όμως του «ιδρυτικού συνεδρίου» μετέτρεψαν δλόκληρο τόν κόσμο τής άριστεράς, τής άνανεωτικής άριστεράς, σέ άνένταχτους.

Κι άν τά παραπάνω μοιάζουν μέ μακάβριο λογοπαίγνιο, ύπάρχει καί ή άλλη όψη του νομίσματος: σήμερα δέν ύπάρχουν πλέον άνένταχτοι γιατί είμαστε όλοι ένταγμένοι. Γιατί σήμερα ή άποφασιστική αντίθεση πού διαπερνά τήν άνανεωτική άριστερά δέν είναι, όπως ίσως ήταν μέχρι χθές, μεταξύ μελών καί μή. Σήμερα, μέ άποκλειστική εϋθύνη τών Κύρκου-Φιλίνη καί τών όπαδών τους, ή αντίθεση διασχίζει όσο ποτέ τά κομματικά όρια καί άνάγει σέ πρωτεύον ζητούμενο τήν ιδεολογικοπολιτική συγκρότηση, τήν έτοιμότητα τών άπόψεων άπέναντι στή νέα εξέλιξη πού εγκαινίασε τό συνέδριο, άφου άπόφαση του συνεδρίου είναι άκριβώς νά συγκρουστούν ελεύθερα οί άπόψεις. Καί αυτές, έχει δικίο ό Κώστας Φιλίνης, είναι δύο.

Η μία, ή παράταξη πού περιγράψαμε προηγουμένως καί βγήκε χαρούμενη από τό συνέδριο, έχει τους τρόπους τής. Τους είπαμε, τους ξερούμε, θά τους δοϋμε στην πορεία προς τό συνέδριο, θά τους παλέψουμε. Η άλλη, εκείνη πού δέν βγήκε βέβαια χαρούμενη από τό συνέδριο αλλά κέρδισε τό ότι άπέδειξε, σέ πείσμα όλων τών άντιξοτήτων, τήν άνθεκτικότητα του ύλικού από τό όποιο είναι φτιαγμένη, τήν άντοχή τής πού είναι ή ίδια ή άντοχή τών συγκρούσεων πού τήν παρήγαγαν — αυτή λοιπόν καλείται τώρα από τά πράγματα, θά έλεγε κανείς, νά κάνει τά ανάλογα. Όχι τά ίδια, γιατί ό καθείς καί τά μέσα του σκοπού του. Τά ανάλογα, τά δικά τής. Τή συγκρότηση του πολιτικού τής λόγου, τής έπεξεργασία τών στόχων, τήν όργάνωση τών παρεμβάσεών τής, τών πρωτοβουλιών τής, τή δική τής πρόταση προς τήν άνανεωτική άριστερά καί τήν κοινωμία. Δέν άρκει πιά, φαίνεται, ή άπλή αυτοκατάφαση όσο άπαραίτητη κι άν είναι. Χωρίς άπτά πολιτικά δείγματα αυτού πού συνθηματικά όνομάστηκε αναβάθμιση του ΚΚΕ έσωτ., χωρίς «αναβάθμιση τής αναβάθμισης», χωρίς μιά συλλογική πορεία στην όποια οί όποιες γενικές ιδέες δέν άρκούν γιά τήν εξασφάλιση τής συνέχειας θά δοϋμε τίς δυνάμεις του αυτονόητου, τους κυνηγούς του έφιαλτικού παλιού πού τό βαφτίσαν νέο νά σαρώσουν τά πάντα στό διάβα τους στην πορεία προς τήν έπόμενη άνοιξη.

Η διαχείριση τής ύπόθεσης μας βρίσκεται στά χέρια μας. Καί οί ύποθέσεις είναι πλέον όμολογημένα πολλές.

Γιώργος Καρράς

Ἀπό τό 4ο στό 1ο συνέδριο

Τό ΚΚΕ έσωτ. έφτασε στό 4ο συνέδριο, τό διχασμένο ανάμεσα στίς προτάσεις γιά τή μετεξέλιξή του σέ ένα φορέα τής ευρύτερης Ἀριστεράς καί τήν αναβάθμιση τής κομμουνιστικής του φυσιογνωμίας. Ἐπιπλέον ἡ ἀντιπαράθεση γιά τήν προοπτική ἦταν φορτισμένη ἀπό τό πρόβλημα τής ἡγεσίας καί ἀπό τίς διαφορετικές ἐκτιμήσεις γιά τήν πορεία τοῦ κόμματος μετά τό 3ο συνέδριο. "Όλα ἔτειναν πρὸς τή ρήξη.

Καί τό πάθος τῶν συνεδρῶν συνηγοροῦσε υπέρ αὐτῆς. Κανείς ὅμως δέν μποροῦσε καί δέν ἤθελε νά χρεωθεῖ τή διάσπαση. Καί βρέθηκαν λύσεις «χωρίς νικητές καί ἡττημένους», στή συμβιβαστική πρόταση γιά τήν υπέρβαση τοῦ ΚΚΕ έσωτ. καί τή σύγκληση ἰδρυτικοῦ συνεδρίου, ὅπου ὁ τίτλος καί ἡ φυσιογνωμία τοῦ νέου κόμματος παραμένουν ἀνοιχτά.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά δέν μπορεῖ νά μὴν τονιστεῖ ὅτι εἶναι ἡ πρώτη φορά στήν ἱστορία πού τό συνέδριο ἐνός Κ.Κ. παραμένει συνεχῶς ἀνοιχτό στόν τύπο, στά μέλη καί τά μὴ μέλη του. Σέ μιά δύσκολη στιγμή γιά τό κόμμα, ἡ τάση δημοσιότητας καί διαφάνειας ἀπαιτοῦσαν ὑψηλή δημοκρατική συνείδηση, τόλμη καί ἤθος. Καί εἶναι βέβαια λυπηρό τό γεγονός ὅτι μιά μερίδα τοῦ τύπου δέν ἀντιμετώπισε τό συνέδριο καί ὀρισμένους συνέδρους μέ τό ἀνάλογο ἤθος.

Τό 4ο συνέδριο ἔδειξε ἀκόμη ὅτι μπήκαμε γιά τά καλά στό δρόμο τής συσπείρωσης ὀλόκληρης τής ἀνανεωτικῆς Ἀριστεράς σέ ἕναν *ἐνιαῖο φορέα*. Πράγματι, τό αἴτημα τής συσπείρωσης τῶν «ἀνένταχτων» ἐπλανᾶτο σέ ὅλο τό συνέδριο, οἱ ἴδιοι δέ οἱ ἀνένταχοι ἐπλανῶντο σέ ὅλους τοὺς χώρους τοῦ συνεδρίου ἀναζητώντας καί αὐτοὶ τοὺς τρόπους τής ἐνταξῆς τους. Τό συχνά διακηρυγμένο πρόβλημα τής συσπείρωσης τῶν ἀνένταχτων μπήκε στή φάση τής ὑλοποίησής του. Μέ τίμημα τήν υπέρβαση τοῦ ΚΚΕ έσωτ. σέ ένα νέο κόμμα.

Στό συνέδριο λύθηκε τό πρόβλημα τής ἡγεσίας πού τραυμάτισε τήν πορεία τοῦ ΚΚΕ έσωτ. ἀπό τό 3ο συνέδριο μέχρι σήμερα. "Όπως φάνηκε σέ ὅλη τήν προσυεδριακή διαδικασία καί στό συνέδριο, γιά ὀρισμένα στελέχη τοῦ κόμματος τό πρόβλημα προοπτικῆς ἦταν τό πρόσχημα γιά τή λύση τοῦ προβλήματος τής ἡγεσίας. Σίγουρα δέ ἡ ἐκλογή τοῦ Λεωνίδα Κύρκου ὡς γραμματέα τής Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς δέν πρόκειται νά ἀμφισβητηθεῖ ὅπως εἶχε ἀμφισβητηθεῖ ἡ ἐκλογή τοῦ Γιάννη Μπανιά στό 3ο συνέδριο.

Μέ βάση τήν ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου, τό ΚΚΕ έσωτ. θά συνεχίσει νά ὑπάρχει γιά ἕναν περίπου χρόνο καί θά παραχωρήσει τή θέση του σέ ένα νέο κόμμα μέ ἄλλη φυσιογνωμία καί τίτλο! Θά συνεχιστεῖ δηλαδή ἡ συζήτηση πού ἔγινε σέ ὅλη τήν προσυεδριακή διαδικασία καί στό συνέ-

δριο γιά τήν προοπτική, ὄχι πιά τοῦ ΚΚΕ έσωτ. ἀλλά τής κομμουνιστικῆς καί τής ευρύτερης ἀνανεωτικῆς Ἀριστεράς.

Στήν πορεία πρὸς τό ἰδρυτικό συνέδριο τοῦ νέου κόμματος θά ἀντιπαρατεθοῦν δύο ἀντιλήψεις:

1. Ἡ ἀντίληψη τής δημιουργίας ἐνός ἀνανεωτικοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος.

2. Ἡ ἀντίληψη τής συσπείρωσης τής ευρύτερης ἀριστεράς σέ ένα φορέα πού οὔτε θά εἶναι οὔτε θά λέγεται κομμουνιστικός.

Στήν πορεία πρὸς τό ἰδρυτικό συνέδριο, ἐκεῖνοι πού θέλουν νά ἀποτυπωθεῖ ἡ κομμουνιστική φυσιογνωμία στό νέο κόμμα πρέπει νά πείσουν:

1. "Ότι ἡ ἀνανεωτική Ἀριστερά γιά νά εἶναι ἀνανεωτική πρέπει νά στοχεύει στήν κομμουνιστική κοινωνία. Ἡ πορεία πρὸς τήν ἀλλαγὴ πρέπει νά ἔχει αὐτὴ τήν κατεύθυνση καί αὐτόν τό στόχο. Μόνο ἔτσι μετατρέπεται σέ κίνηση πού καταργεῖ τόν κόσμο τοῦ κεφαλαίου καί διαμορφώνει συνειδήσεις. "Αν τῆς λείπουν αὐτά τὰ χαρακτηριστικά, τὰ ἀδιέξοδα στά ὁποῖα θά φτάσει εἶναι μοιραία. "Όπως ἦταν μοιραία ἡ κατάληξη τῆς ἀλλαγῆς πού ἐπαγγέλληκε τό ΠΑΣΟΚ καί πού εἶχε γιά κατεύθυνση καί στόχο γενικά τήν ἀλλαγὴ.

2. "Ότι τό ἀνανεωτικό κομμουνιστικό κόμμα δέν εἶναι τό κόμμα μόνο τῆς ἐργατικῆς τάξης. Γιατί ὁ στόχος του ξεπερνάει τήν ἀντίθεση κεφαλαίου-ἐργασίας. Στήν κομμουνιστική κοινωνία λύνονται ὅλες οἱ ἀντιθέσεις πού χαρακτηρίζουν τόν καπιταλισμό. Ἡ καπιταλιστική κοινωνία δέν χωρίζεται μόνο σέ κατόχους μέσων παραγωγῆς καί προλετάρους. Χωρίζεται ἀκόμη σέ ἐργαζόμενους καί μὴ ἐργαζόμενους, σ' αὐτοὺς πού ἔχουν μόνιμη ἀπασχόληση καί σ' αὐτοὺς πού δέν ἔχουν τίς ἡμερῶνες τὸ αὔριο, σ' αὐτοὺς πού δέν ἐργάζονται ἐπειδὴ δέν ἔχουν ἀνάγκη νά ἐργαστοῦν καί σ' αὐτοὺς πού ἔχουν ἀνάγκη ἀλλὰ ἔχουν ἐξοστρακιστεῖ ἀπὸ τὴν ἀγορὰ ἐργασίας. Χωρίζεται ἀκόμη σέ ἐξουσιαστές καί ἐξουσιαζόμενους, σέ ἐνσωματωμένα στήν κοινωνία ἄτομα καί σέ περιθωριακούς, σέ προνομιούχους καί μὴ προνομιούχους, σέ λευκοὺς καί μαύρους, σέ χριστιανούς καί μουσουλμάνους, κοντολογίς σέ ὅλες ἐκεῖνες τίς διακρίσεις πού χαρακτηρίζουν τὴν ἀνταγωνιστική, ἀλλοτριωτική καί βίαιη κοινωνία μας.

Στό πρόγραμμα τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, ὁ ἄνθρωπος ἀντιμετωπίζεται στήν ὀλότητά του καί στόχος τοῦ κόμματος εἶναι ἡ ἐξαφάνιση ὅλων τῶν διακρίσεων. Ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ ἀντικείμενο τῆς πολιτικῆς ἀποκτᾶ τὴν ἰκανότητα πρωτοβουλιῶν ἀτομικῶν καί κοινωνικῶν πού ὀδηγοῦν στήν ὀλοκλήρωσή του.

"Όλα αὐτὰ ἔχουν εἰπωθεῖ καλύτερα ἀπὸ ὅ,τι μπορῶ ἐγὼ νά τό κάνω στίς λίγες αὐτὲς γραμμές. Στόχος μου ἄλλωστε δέν εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ κομμουνιστικοῦ ὁράματος (τό ὁποῖο μπορεῖ νά περιγραφεῖ καί νά κατανοηθεῖ στήν πορεία τῆς κατάρτησης τῆς σημερινῆς κατάστασης πραγμάτων), ἀλλὰ ἡ κατανόηση ἐνός πολὺ βασικοῦ προβλήματος. "Ότι τό ἀνανεωτικό κομμουνιστικό κόμμα δέν εἶναι τό κόμμα μῆς τάξης. Οἱ κομμουνιστές δέν ἀποτελοῦν τὴν πρωτοπορία μόνο τῆς ἐργατικῆς τάξης. Στήν πρωτοπορία αὐτὴ ἀνήκουν ὅλοι ὅσοι ἐντάσσονται στό κίνημα γιά τὴν κατάρτησιν τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας.

Ἡ ταύτιση τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος ἀποκλειστικά μέ τὴν ἐργατικὴ γάξιν τό μετατρέπει σέ μιά τεταρτοβάθμια μορφοῦμε νά ποῦμε συνδικαλιστικὴ ὀργάνωση. Ἐξοῦ καί ὁ οἰκονομισμὸς τῶν παραδοσιακῶν Κ.Κ. καί ἡ ἀδυναμία τους νά κατανοήσουν τὰ κοινωνικά κινήματα, παλαιὰ καί νέα. Ἡ ἐνταξὴ σέ ένα κομμουνιστικό κόμμα δέν εἶναι τόσο πρόβλημα θέσης στήν παραγωγή (ἐργαζόμενοι καί μάλιστα παραγωγὸι υπεραξίας), ὅσο πρόβλημα συνείδησης. Καί ἐδῶ βρίσκεται ὁ τεράστιος διαπαιδαγωγικὸς ρόλος τοῦ κόμματος καί ἡ οὐσία τῆς ὑπαρξῆς του.

Ένα συνέδριο μέ διαφάνεια

Στό 4ο συνέδριο του ΚΚΕ έσωτ. ύπηρξε πλήρης διαφάνεια: όποιος ήθελε, μέλος, φίλος, έχθρός, μπορούσε άβίαστα νά παρακολουθήσει τίς έργασίες του, νά δει κατευθείαν στό βήμα των άγορητών ή στίς όθόνες του σταδίου Ειρήνης καί Φιλίας τούς πρωταγωνιστές καί τούς δευτεραγωνιστές, τά στελέχη, τούς ήγέτες, τούς όργανωμένους καί τούς άνένταχτους, ν' άκούσει τίς προτάσεις καί τούς προβληματισμούς. Υπήρξε μάλιστα καί ή αντίστοιχη σκηνηκή άνεση πού επέτρεπε μέ ύλικό τρόπο τή διαφάνεια καί τήν επέβαλε. Μιά τεράστια αίθουσα, οί πόρτες άνοιχτές γιά νά μπαινοβγαίνει ό κόσμος, τζαμαρία από τή μία πλευρά τής αίθουσας έτσι πού οί απέξω έβλεπαν τούς μέσα, οί όθόνες τής τηλεόρασης, τά μεγάφωνα, τό κουβεντολόι στους διαδρόμους, οί δημοσιογράφοι πού έγραφαν καθημερινά τό κοντό τους καί τό μακρύ τους. Όλοι λοιπόν άκροατές των έργων καί θεατές των λόγων. Άκόμη καί οί πολυπληθείς επισκέπτες του «ναυτικού σαλονιού» καί τής εκθεσης ΑΥΤΟ-ΜΟΤΟ στους παρακείμενους χώρους του σταδίου θά μπορούσαν νά παρακολουθήσουν άν τό ήθελαν, παράλο πού δέν έδειχναν νά πολυενδιαφέρονται γιά τά δράματα των άριστερών τής ανανέωσης, κομμουνιστών καί μή.

Η διαδικασία είχε έντονη θεατρικότητα όπως ταιριάζει άλλωστε σέ ένα ζωντανό πολιτικό δράμα. Γιατί τό συνέδριο ήταν δραματικά πολιτικό. Καθαρά καί ζάστερα συγκρούστηκαν δύο ρεύματα χωρίς νά κρύβονται πίσω από τό δάχτυλό τους, διεκδικώντας τήν όρθότητα καί τή νίκη των ιδεών τους. Σύνεδροι καί παρατηρητές, ήθοιοί καί θεατές, μέ τό λόγο καί τόν αντίλογο, τήν ύπερβολή, τήν πολεμική, τούς ύψηλούς καί τούς χαμηλούς τόνους, τά χειροκροτήματα, όδηγήθηκαν στή δραματική κορυφωση των τελικών ψηφοφοριών.

Όστούσο όταν έπεφτε ή αυλαία, άργά τή νύχτα τής Κυριακής, δέν είχε επέλθει κάθαρση. Όλα έμειναν υπό αίρεση. Η ζωή του ΚΚΕ έσωτ. τέλειωνε μέ μία ψηφοφορία όπως μέ μίαν άλλη ήρθε στον κόσμο πριν δεκαοκτώ χρόνια. Για τίς τρέχουσες ανάγκες όμως δάνεισε άτοκα τό όνομά του ως τήν έρχόμενη άνοιξη στό «νέο φορέα» πού θά

ιδρυθεί. Ένα αίσθημα άβέβαιης νίκης γιά τούς μέν, πίκρας γιά τούς δε, άν καί τό άποτέλεσμα ήταν αναμενόμενο.

Πολλοί είπαν ότι τό 4ο (καί τελευταίο) συνέδριο του ΚΚΕ έσωτ. είναι δείγμα μιάς νέας πολιτικής κουλτούρας. Δέν έχουν άδικο. Μόλις όμως προσφέρθηκε τό δείγμα του τί θά μπορούσε νά είναι ή πολιτική, άχρηστεύτηκε πάραυτα ή σημασία του. Αυτοί πού «έχουν άνοιχτά τά μάτια στό μέλλον» άποφεύγουν τά δράματα. Βολεύονται μέ τά μελοδράματα καί εν άνάγκη μέ τίς φαρσοκωμωδίες.

Τώρα οί λαίμαργες πολιτικές δυνάμεις, πού άσφυκτιούσαν μέσα στον στενό κορσέ του «Κ», μπορούν πλέον νά αρχίσουν τό μεγάλο φαγοπότι. Πολλοί άλλωστε τούς τάζουν πλούσια έδέσματα. Από τήν άλλη μεριά υπάρχουν οί πεινώντες καί διψώντες πού κανείς δέν νοιάζεται νά τούς έλεήσει ούτε οί ίδιοι σκέφτονται νά τό ρίξουν στή ζητιανιά.

Δύο παρατάξεις λοιπόν πού τίς γέννησαν δύο διαφορετικές πολιτικές εναισθησίες καί τίποτε δέ μοιάζει ικανό νά τίς γεφυρώσει. Όπως έδώ καί χρόνια άλλωστε, αλλά ή βροντοσαύρευση κομματική άντοχή των ιστορικών κομμουνιστών κατάφερε νά κατευνάξει τίς εξάψεις. Η συνύπαρξη καί των δύο στό κόμμα, πού δέν είναι πιά κόμμα αλλά θερμοκοιτίδα του μισού καί άνέπληρου νεογνού, τονίζει τήν αδιάλλακτη αντίθεση καί τόν άμοιβαίο άποκλεισμό πού αίρονται μόνο μέ τή νίκη των ιδεών του σοσιαλισμού.

Οί ιστορικοί κομμουνιστές, πού βάλθηκαν νά ύπερβούν τον κομμουνισμό καί νά διαλαλήσουν τό ιστορικό του ξεπέραςμα, καθοδήγησαν τήν κομμουνιστική ανανέωση όδηγώντας την από τό κακό στό χειρότερο. Τώρα ξεκίνησαν μία νέα πορεία προς τήν ανυπαρξία, τή βάφτισαν άνοιγμα στίς μάζες καί άντιστοιχία προς τή δυναμική τής κοινωνίας, αφήνοντας ώστόσο τό πεδίο έλεύθερο στους ιδεολογικούς όδοστρωτήρες του ΚΚΕ πού επιχαιρεί γιά τήν άρση τής ιστορικής άνωμαλίας. Ξυπόλυτοι στ' άγκάθια. Δέν θά 'ταν ενγενικό νά μήν τούς ευχηθοΰμε καλό ταξίδι. Καί οί ίδιοι άλλωστε, καλά άγκυρωμένοι στίς όχθες του

Στήν πορεία προς τό ιδρυτικό συνέδριο εκείνοι πού θέλουν τή διατήρηση τής κομμουνιστικής φυσιογνωμίας του κόμματος πρέπει νά άγωνιστούν γιά ένα κόμμα διαφορετικό από τό δογματικό ΚΚΕ. Καί ή διαφορά έγκειται στή δυνατότητα πού έχει ή ανανεωτική κομμουνιστική Άριστερά νά ύπερβεί τον οικονομισμό των παραδοσιακών κομμουνιστικών κομμάτων καί τήν ταύτισή τους μέ τίς συνδικαλιστικές όργανώσεις των εργαζομένων.

Γιατί πέρα από τά οικονομικά αίτήματα των εργαζομένων υπάρχουν οί άνάγκες πού εκφράζουν τά νέα κοινωνικά κινήματα όταν παλεύουν γιά τήν ειρήνη, τήν ισότητα, τήν προστασία του περιβάλλοντος, τή συμμετοχή στή λήψη αποφάσεων, τήν κατάρτιση των ποικιλόμορφων καί ποικιλότροπων καταναγκασμών πού χαρακτηρίζουν τήν κοινωνία μας, τήν άναζήτηση μιάς νέας ποιότητας ζωής.

Η μέχρι τώρα πορεία του ΚΚΕ έσωτ. έδειξε ότι είναι τό λιγότερο συγκεντρωτικό κόμμα καί ότι σέβεται τήν αυτονομία των μαζικών χώρων. Έδειξε άκόμη ότι είναι τό μόνο κόμμα πού μπορεί νά κατανοήσει τά προβλήματα πού δημιουργούνται από τίς νέες μορφές όργάνωσης τής εργασίας, τίς νέες τεχνολογίες, τά νέα καταναλωτικά πρότυπα: ότι μπορεί περισσότερο από κάθε άλλον πολιτικό σχηματισμό νά συνδεθεί μέ τά κινήματα κοινωνικής άμφισβήτησης. Άνοιχτό βέβαια παραμένει τό πρόβλημα του περάσματος από τήν κατανόηση του προβλήματος των νέων συνθηκών στή διαμόρφωση τής πολιτικής πρότασης πού θά επιτρέψει τή συνάρθρωση του κοινωνικού μέ τό πολιτικό στήν προοπτική τής άνατροπής των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής.

Μέ τή συνέχιση αυτής τής πορείας καί τή διαμόρφωση μιάς πειστικής πολιτικής πρότασης, τό νέο κόμμα τής κομμουνι-

στικής καί ευρύτερης ανανεωτικής άριστερας θά πάψει νά είναι τό αντι-κόμμα, τό αντι-ΚΚΕ, καί θά πείσει πώς άποτελεί τή μόνη δύναμη ρήξης μέ τον καπιταλισμό. Σέ όλα τά επίπεδα.

Στήν πορεία προς τό συνέδριο, εκείνοι πού θέλουν νά διατηρηθεί ή κομμουνιστική φυσιογνωμία του κόμματος, πρέπει νά πείσουν πώς ό ευρωκομμουνισμός έχει άκόμα λόγο ύπαρξης. Όσοι ισχυρίζονται ότι ό ευρωκομμουνισμός πέθανε, βιάστηκαν νά τό κάνουν. Άς μήν ξεχνάμε ότι έχει δέν έχει δέκα χρόνια ζωής. Καί ότι στα δογματικά κομμουνιστικά κόμματα τής Δυτικής Ευρώπης διαμορφώνονται συνθήκες γιά τήν ανανέωση τής κομμουνιστικής φυσιογνωμίας.

Σήμερα, στήν Ευρώπη αναπτύσσονται κινήματα μέσα στα όποια θά πρέπει νά κινηθούν τά ευρωκομμουνιστικά κόμματα καί νά τά προωθήσουν σέ έντικό καί ευρωπαϊκό επίπεδο. Η συνεργασία άνά-

παρελθόντος πού τις όνόμασαν πλατιά ποτάμια τής ιστορίας, ένευαν καλό κατευόδιο σέ όσα καί όσους δέν συμμερίζονταν τόν ένθουσιασμό τους. Στίς πλαγιοφυλακές τους έβαλαν διπλοσκοπιές ώστε οί άνιμαχίες νά κρατηθοϋν έπέκεινα του πεδίου τής δράσης. Οί άνθρωποι έτσι άφέθηκαν έλεύθεροι νά παλεύουν μέ τά δεσμά τους ή νά σφαδάζουν μέ ψευτοπροβλήματα πού δέν είναι δικά τους — άλήθεια τί έγινε μ' έκείνο τό συγκλονιστικά βαθύ πρόβλημα του προέδρου καί τής προεδρολογίας πού συντάραξε τήν Άριστερά επί ένα χρόνο; "Άς είναι. Τό πρόβλημα, λέει, δέν ήταν πρόβλημα έξουσίας.

Τί γίνεται τώρα; Τώρα πού, επιτέλους, δέν υπάρχουν άνένταχτοι μιά καί όλοι απέκτησαν αυτόν τόν περιζήτητο τίτλο έν όνόματι του όποιου έκπονήθηκαν οί νέες στρατηγικές; Γιά όσους ένταφίασαν στό φαληρικό δέλτα τό «Κ» τό πράγμα είναι άπλό. Θα συνεχίσουν ένθουσιαστικά τόν ίδιο παλιό μονόλογο έν όνόματι τής πολυφωνίας. Άλλά οί άλλοι, οί ύποβαθμισμένοι καί ξεβαφτισμένοι, οί άπροσδιορίστως πολλοί τής ίδιας ράτσας;

"Άς μήν ξεχνάμε τό μόνο πού διαθέτουμε: ότι λέμε όχι καί μπορούμε νά λέμε όχι στά ιδεολογήματα τής μόδας πού τελικά έξυπηρετοϋν άλλότριους σκοπούς. Μήν ξεχνάμε ότι ή ένταξη πολλών άπό τις νεότερες γενιές στήν παράταξη τής ανανεωτικής άριστεράς αποτέλεσε καί αποτελεί μιά σχεδόν άπροσδόκητη αντίρρηση στήν άσυναρτησία τής μεταπολιτευτικής περιόδου. Γιατί οί πολλοί καταβροχθίστηκαν άπό τούς άναρροφητήρες του ΠΑΣΟΚ καί του ΚΚΕ ένώ άλλοι «τή βρήκαν» στή γλυκερή θαλπωρή του άπολιτικού μηδενισμού τής ιδιώτευσης, άκριβώς όπως δίδαξαν οί νέοι ταγοί του έθνους. Τή σημασία αυτού του γεγονότος στάθηκε άδύνατο νά τήν έννοήσει ή ιστορική ανανέωση. Άπό τούς νέους άριστερούς άρκέστηκε νά στρατολογεί άφισοκολλητές καί όλίγους, ίσα ίσα γιά τήν αναπαραγωγή, τεχνικούς τής έξουσίας. Ένώ δηλαδή φτιάχνονταν άνθρωποι πού είχαν πρόβλημα σοσιαλισμού, άνθρωποι πού παράχωναν τήν άρχαία σκουριά, ή ιστορική ήγεσία τούς έδειχνε τό διαμπερές τραύμα στό πόδι άποστομώνοντας τήν κριτική μέ τήν επίκληση του εύκλεους παρελθόντος. Η άσυμφωνία έτσι ευρύνθηκε τόσο ώστε ή συνοίκηση τών άνέστιων στόν οίκο τών πατέρων νά αποβαί-

νει άδύνατη. "Άλλωστε έκδόθηκε καί άπόφαση έξώσεως κατά τις περί δυστροπούτων μισθωτών διατάξεις.

"Άς καταστρώσουμε σωστά τό πρόβλημα.

Κανείς δέν μπορεί νά ζητά άπό έναν κομμουνιστή νά είναι μέλος μή κομμουνιστικού κόμματος. Καί κανείς, επίσης, δέν μπορεί νά ζητά άπό έναν μή κομμουνιστή νά είναι μέλος ενός κομμουνιστικού κόμματος. Οί αντίστοιχες ιδιότητες είναι όργανωτικά καί ιδεολογικά άσύμβατες καί δέν ύπάρχει τρόπος νά ξεπεραστοϋν παρά μόνο άν ό ένας άπό τούς δυό άλλιωθει: άν ό κομμουνιστής πάψει νά είναι κομμουνιστής ή ό μή κομμουνιστής άριστερός γίνει κομμουνιστής.

"Άρα όσοι πιστεύουν στήν άνάγκη κομμουνιστικού κόμματος θα επιδιώξουν τή νίκη τής ανανεωτικής κομμουνιστικής άριστεράς, αντίστροφα οί όπαδοί του νέου φορέα, κομμουνιστογενείς καί μή, θα παλέψουν γιά τήν επικράτηση τών δικών τους επιλογών, έχοντας βέβαια ύπέρ τους πληθώρα συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Καί ως παρθενογεννημένοι θα διαφημίζουν τό νέο «φορέα» ως πολύ επαναστατικό. Έμεις όμως δέν θα ξεχνάμε πόσο λίγο επαναστατικό ήταν τό κόμμα πού ως τώρα διαχειρίστηκαν. Έπιπλέον τώρα δέν τίθεται θέμα «αναβάθμισης», διότι δέν ύπάρχει ΚΚΕ έσωτ. πού θα μπορούσε νά αναβαθμισθει. Όλοι όμως θα κατηγορήσουν τούς κομμουνιστές άν δέν παλέψουν γιά τήν επικράτηση τής κομμουνιστικής ανανέωσης. Οί κομμουνιστές δέν μπορούν πλέον νά μεμψιμοιρούν γιά τήν κομμουνιστική πολιτική πού δέν ύπάρχει, γιά τούς άγώνες πού άλλοι διαχειρίζονται, γιά τή θεωρία πού άλλιώθηκε, γιά τήν ιδεολογία πού άμβλώθηκε. Θεωρία, ιδεολογία, πολιτική, άνάλυση, πράξη, πού άπορρέουν άπό τόν κομμουνισμό βαρύνουν μόνο όσους τόν διεκδικούν καί μόνο αυτούς. Τώρα πού όλα μοιάζουν καθαρότερα, όλα είναι δυσκολότερα γιατί όλα πρέπει νά φτιαχτούν άπό τήν άρχή, μέ τρόπο άνοιχτό, δημόσιο, πολιτικό.

Η ύπόθεση του κομμουνισμού είναι πιά μακρόβια άπό τά άποτελέσματα μιάς ψηφοφορίας καί μάλιστα όριακής. Όσοι πιστεύουν ότι αυτά είναι μεγαλόστομα διάλεξαν ή ή τήν πορεία τους. Άπομένει νά διαλέξουν τή δική τους καί οί ύπόλοιποι.

"Άγγελος Έλεφάντης

μεσα στά κόμματα πού αναφέρονται στίς ιδέες του ευρωκομμουνισμού είναι άναγκαία γιατί ή ένότητα τής Ευρώπης δέν μπορεί νά νοηθει έξω άπό τήν προοπτική του σοσιαλισμού. Η έλληνική κομμουνιστική άριστερά μπορεί καί πρέπει νά συμβάλει άποφασιστικά στήν ανάπτυξη του ευρωκομμουνισμού. Μόνο έτσι ή ένταξή μας στήν Ευρώπη μπορεί νά έχει προοδευτικό χαρακτήρα.

"Άν ή ανανεωτική κομμουνιστική Άριστερά, όσοι δηλαδή τουλάχιστον εξακολουθοϋν νά αυτοαποκαλούνται κομμουνιστές καί δέν συμπλιώνονται μέ τόν παραλογισμό νά είναι τό κόμμα άλλο πράγμα άπό αυτό πού είναι τά μέλη του, ξεκαθαρίσει άνάμεσα στό 4ο συνέδριο του ΚΚΕ έσωτ. καί στό 1ο συνέδριο του νέου κόμματος αυτά τά προβλήματα, ή επιχειρηματολογία τής πρότασης γιά τή δημιουργία ενός μή κομμουνιστικού φορέα τής ευρύτερης Άριστεράς θα περιοριστεί

σέ ένα μόνο επιμέρους επιχείρημα. Τήν έκμετάλλευση τής ρευστότητας καί τής πολιτικής κινητικότητας πού χαρακτηρίζει τήν έλληνική κοινωνία. Όμως κι άν άκόμη δεχτοϋμε ότι οί μετακινήσεις του έκλογικού σώματος εννοήσουν τό νέο φορέα, μπορούν οί κομμουνιστές νά εγκαταλείψουν τόν μόνιμο καί ειδοποιό στόχο τους γιά έκλογικά όφέλη συγκυριακού χαρακτήρα; Νά εγκαταλείψουν δηλαδή αυτό πού τούς δικαιώνει άκόμη καί όταν ή πολιτική τους έμβέλεια είναι περιορισμένη;

Τό ΚΚΕ έσωτ. αποτελοϋσε δύναμη παρέμβασης στό κοινωνικό, τό πολιτικό, τό πολιτιστικό επίπεδο έσωτ καί άν αντιπροσωπεύει τό 1,8% του έκλογικού σώματος. Τό νέο κόμμα θα ύπάρξει στόν ίδιο βαθμό έσωτ καί άν στίς έκλογικές άναμετρήσεις εμφανίσει ύψηλότερα ποσοστά; Η θα γίνει ύποβοηθητική δύναμη σέ έκλογικές συμπράξεις χωρίς προοπτική;

Αυτά είναι τά προβλήματα στά όποια θα πρέπει νά απαντήσει τό ιδρυτικό συνέδριο. Στο συνέδριο αυτό τό χάσμα θα μείνει άγεφύρωτο μέ τις δυνάμεις εκείνες πού θεωροϋν ότι ό κομμουνισμός στήν καλύτερη περίπτωση άποτελεί οϋτοπία καί στή χειρότερη Γκουλάγκ, πού περιορίζουν τήν ανανεωτική κομμουνιστική άριστερά στόν ρόλο του αντι-ΚΚΕ καί άρνοϋνται τήν ιστορική προοπτική του κομμουνισμού στό όνομα πολιτικών διεργασιών συγκυριακού χαρακτήρα. Καί βέβαια ή αντιπαράθεση δέν μπορεί νά περιοριστεί στόν τίτλο του νέου φορέα. Γιά νά μή φτάσουμε στό παράλογο νά υπερασπιζόμαστε τόν τίτλο γιά νά διατηρήσουμε τόν κομμουνιστικό χαρακτήρα, ή νά ξεορκίσουμε τόν κομμουνιστικό χαρακτήρα του κόμματος έξοστρακίζοντας τό Κ άπό τόν τίτλο.

Μάκης Καβουριάρης

Στιγμαία

Βίρα τής άγκυρες... Ο κ. Γιάννης Λάτσης μās έκανε τή μεγάλη τιμή νά ύψώσει τήν ελληνική σημαία στό δεξαμενόπλοιο (του) «Έλλάς-Φώς», τό μεγαλύτερο του κόσμου: «Ένα βαπόρι μισό χιλιόμετρο», τιλοφόρησε ή 'Ελευθεροτυπία. Τέτοια τιμή άξιζε κάποιες άνταμοιβές: και νά σου ό πρωθυπουργός, ή κυβέρνηση, ή άντιπολίτευση, μέχρι και ό παπα-Πυρουνάκης, όλη έν άγαστή έθνική συμπνοία, πάνω στό τεράστιο κατάστρωμα και νά οι άγιασμοί, και νά οι λόγιοι, και νά τά φιλιά του κ. Λάτση στόν κ. 'Α. Παπανδρέου, τά πάντα τηλεοπτικώς μεταδιδόμενα. Κάποιοι γκρινιαρήδες μουρμούρισαν κακίες γιά τό κατοχικό παρελθόν του κ. Λάτση, γιά τής άνάλογες τελετές που όργάνωσε μέ τόν κ. Γ. Παπαδόπουλο επί δικτατορίας, γιά τή στελέχωση τών έν Έλλάδι έπιχειρήσεων του μέ όλα τά χουντικά άπόβλητα, είτε τή σκαπουλάρανε μέ τό «στιγμαίο» είτε όχι. Δέν πέτυχαν όμως νά διαταράξουν τήν άπτή αυτή έφαρμογή τής ΕΛΕ. Στο κάτω κάτω έν τά άνάλογα δέν επιδρασιλεύτηκαν σε όλους όσοι βρίσκονταν στήν άντίπερα όχθη, στήν κατοχή ή επί χούντας, είναι θέμα καθαρά τεχνικό: αυτοί δέν έχουνε καράβια.

Κοινωνιολογία τής ρουλέτας... Γιά παράνομη έξαγωγή συναλλάγματος κατηγορούνται 21 άτομα από τή Θεσσαλονίκη, τά όποια χρησιμοποιούσαν τό ένλόγω συνάλλαγμα (2.500 δολάρια) γιά νά παίξουν στό καζίνο τής γιουγκοσλαβικής Γευγελής. 'Από τά 21 άτομα, 10 δήλωσαν «νοικοκυρά», 3 έμποροι, από 1 έργολάβος, εισοδηματίας, γιατρός, δικηγόρος, πολιτικός μηχανικός, υπάλληλος ΔΕΗ..., άνεργος. Στατιστικώς μικρό τό «δείγμα», πλην όμως διαισθητικώς μάλλον

φαίνεται νά άντιστοιχεί πλήρως προς τή σύνθεση τής νεοελληνικής μικρομεσαίας οικονομίας: «νοικοκυρεμένης», έργολαβικής, έλευθεριάζουσας και όλίγον άνεργης. 'Εκείνος ό υπάλληλος τής ΔΕΗ χαλάει λίγο τήν εικόνα. 'Αλλά νά δείτε πού σίγουρα θά έχει κι ένα δυο μαγαζιά (έπισκευές και «έκθεση» ηλεκτρικών συσκευών) στή συμπρωτεύουσα...

'Αρεία Σύνοδος και 'Ιερός Πάγος... 'Οποιος παντρεύεται μέ πολιτικό γάμο δέν τίθεται αυτόματα εκτός τής 'Εκκλησίας, εκτός έν τό δηλώσει εκούσια. Ποιός έβγαλε αυτήν τήν άπόφαση; 'Η 'Ιερά Σύνοδος ή κάποιο συνοδικό δικαστήριο; 'Οχι, είναι ή γνωμοδότηση του εισαγγελέα του 'Αρειού Πάγου! 'Ο όποιος προσθέτει ότι δέν μπορεί κανείς νά εκδιωχθεί από τήν 'Εκκλησία παρά μόνο μέ «μεγάλο άφορισμό ή άνάθεμα» που γίνεται από τήν ιεραρχία τής 'Εκκλησίας μέ αυξημένη πλειοψηφία τών 2/3 του «όλου άριθμού τών μελών της». Τώρα τί δουλειά έχει ν' ανακατεύεται ό εισαγγελέας σε θέματα συνείδησης; Μά δέν πρόκειται περί αυτου. Θεωρεί τήν 'Εκκλησία μιά διοίκηση όπως οι άλλες και έπομένως ρυθμίζει τά προβλήματά της όπως και, ως πούμε, στή ΔΕΗ. 'Αθελη και δίκαιη εκδίκηση τής αντίληψης που θεωρεί ότι τό κράτος είναι κάτι σαν μιά ένορία τής 'Εκκλησίας, ή όποια διεκδικεί νά ρυθμίζει τά προβλήματά της, σχολικά, νομικά, σεξουαλικά και άλλα. 'Οχι' ό χωρισμός 'Εκκλησίας και κράτους δέν επίκειται, είναι αίτημα αιθεροβαμόνων που δέν καταλαβαίνουν καλά τους συσχετισμούς τών δυνάμεων. Πιό ρεαλιστικό είναι νά παίζει ό εισαγγελέας τό μητροπολίτη και ό έπίσκοπος τό γενικό διευθυντή όλων τών ύπουργείων. 'Ωσαννά.

Κουλτούρα νά φύγουμε... 'Εφημερίδα *Πρώτη*, 22 Μαΐου, σελίδα τής άρμοδιότητας του «Τμήματος Κουλτούρας»:

«'Όταν ένας ύπουργός είναι ταυτόχρονα πρόεδρος του Λογοτεχνικού Σωματείου τής χώρας του, καταρχήν τουλάχιστον, δέν μπορεί παρά νά έπιστημάνει κανείς ότι σ' αυτή τή χώρα, τό κράτος ενδιαφέρεται γιά τό βιβλίο. Τή διπλή αυτή ιδιότητα έχει ό Λιουμπομίρ Λέφτσεφ, ύφυπουργός Πολιτισμού τής γείτονος Βουλγαρίας και πρόεδρος τής 'Ενωσης Συγγραφέων...».

Μά είχε κανείς τήν παραμικρή άμφιβολία ότι τό βουλγαρικό κράτος ενδιαφέρεται και κόπτεται γιά τό βιβλίο και τή διαλεκτική σχέση κράτους-τέχνης γενικότερα;

Σοσιαλισμός μέ έλευθερία, δημοκρατία και άποφυλάκιση...

Στήν ίδια σελίδα της ή έφημερίδα τής «ευρείας (μέχρις Ούραλίων) άριστερας» φέρνει και ένα αισιόδοξο μήνυμα:

«'Ο Σοβιετικός σκηνοθέτης Κλίμοφ, που στό παρελθόν είχε ύποστει άπαγορεύσεις πέντε και έφτά ετών γιά δυο ταινίες του, εκλέχτηκε πρόεδρος τής 'Ενωσης τών Σοβιετικών Κινηματογραφιστών (περιλαμβάνει όσους ασχολούνται σαν καλλιτέχνες μέ τόν κινηματογράφο). 'Ένα δείγμα του ζωογόνου άνεμου, που πνέει στήν πατρίδα του Λένιν...».

Παιδιά κλείστε τά παράθυρα, εκτός από ίώδιο 131 πλάκωσαν και ζωογόνοι άνεμοι...

Χαλάνε την πιάτσα... Δύο καθηγής τής 'Ανότατης Βιομηχανικής Σχολής Θεσσαλονίκης καταδικάστηκαν έρήμην γιά κλοπή πνευματικής ιδιοκτησίας (*Καθημερινή*, 12/4/86). Στήν πραγματικότητα έκαναν τό

έξής: πήραν παραγγελία από τόν ΕΟΜΜΕΧ τό 1982 νά συντάξουν μιά μελέτη. Συνηθέστατο. 'Ανέθεσαν τή σύνταξη τής μελέτης σε κάποιον άλλο. 'Εξίσου... συνηθέστατο. Στή μελέτη αυτή «έπέφεραν έλάχιστες και έπουσιώδεις μεταβολές» και τήν παρουσίασαν ως δική τους χωρίς νά πληρώσουν τό συγγραφέα. Λιγότερο συνηθισμένο. Γιατί συνήθως χωρίς καμιά μεταβολή τή συνυπογράφεις (και μάλιστα πρώτος) ή τήν παρουσιάζεις σαν δική σου, αλλά πληρώνεις άνάλογα τό συγγραφέα. Τί στό καλό, ακόμα και ό χυδαιότερος μεταπράτης έχει κάποια έξοδα, ακόμη και ό νταβατζής κάτι αφήνει στό κορίτσι, άσε που τής πουλάει και έρωτα... Και όχι έπιστήμη και λειτουργημα. Υ.Γ. 'Αλήθεια, τό ύπουργείο Παιδείας, που τόσο πρόθυμα άρχισε νά έρευνά τις ρουφιανιές τοπικών παπάδων γιά τήν άθεία κάποιων εκπαιδευτικών στήν Κόρινθο, τί και πόσο έρευνά στή συγκεκριμένη περίπτωση; Προβλέπονται άραγε κυρώσεις; 'Η μήπως είναι τής άρμοδιότητας τής άγορανομίας;

Και στό μουκάλι νά τή βάζουν... 'Αμάν, παιδιά! Χρόνια προσπαθούμε μέ κάθε τρόπο νά συνηθίσουμε νά παίρνουμε στά σοβαρά τή Δεξιά, τά κόμματά της, τους πολιτικούς της, τις έφημερίδες της. Γιατί έμεις δέν ανακαλύψαμε προχτές τις βλαβερές συνέπειες του «άντιδεξιού σύνδρομου» όπως ό κ. Χ. Φλωράκης. 'Η προσπάθεια όμως πρέπει νά γίνει κι από τήν άλλη μεριά. 'Αλλά συχνά οι άνθρωποι άφαιρούνται, κάπου ρεμβάζουν και νά σου οι παλιοί δαίμονες: — Μαύρη στενοχώρια και διαμαρτυρίες γιατί δέν επαναφέρεται στή θέση του τό άγαλμα (ό θεός νά τό κάνει...) του Χάρρυ Τρούμαν. Μαζί και κάποιιο άνυστερόβουλο 'Αχέπας που θέλουν νά μās διδάξουν ευγνωμοσύνη και μετάνοια.

Στιγμαία

*Ας κατεβούμε στο επίπεδο τους: Φίλτατοι, προσέξτε ότι σε όλες τις πρωτεύουσες του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» το άγαλμα του «έλευθερωτή» τους και σοβιετικού συντέκνου του ύμετέρου Τρούμαν, έννοούμε τό άγαλμα του Στάλιν, έχει εξαφανιστεί: άλλοι μέσα στη δίνη επαναστατικών γεγονότων (πού άφησαν τουλάχιστον αυτό τό διάφορο), άλλοι ως σύμβολο και ίσως και μόνο περιεχόμενο της ειρηνικής «άποσταλινοποίησης», άλλοι στη ζούλα. Τώρα, έσείς τί στό καλό θέλετε; Βέβαια ή άνατίναξη του άγάλματος είναι άπαραδέκτη και παράνομη πράξη. Άλλά γιατί ή τιμωρία της νά είναι ισοδύναμη μέ ταπείνωση όλων μας (άκόμη και δική σας έν πολλοίς); — «Άνυπακοή στην ΕΟΚ από την Άθήνα» χαρακτηρίζει μέ πρωτοσέλιδο γιγαντότιτλο ή Μεσημβρινή (23/4/86) την άρνηση της ελληνικής κυβέρνησης νά άπελάσει όμαδικά Λίβυους διπλωμάτες. Καλή ή κακή ή άπόφαση της, δέν είναι εδώ τό θέμα. Άλλά γιατί «άνυπακοή»; Έτσι άντιλαμβάνεστε φίλτατοι τή διαφωνία; Κι έτσι τή φύση των κοινοτικών αποφάσεων, τίς θεωρείτε δηλαδή «έντολες» άνωτέρου προς κατώτερο ό όποιος έχει τήν ύποχρέωση νά «ύπακούσει»; Ούτε τό ΚΚΕ δέν τά λέει έτσι! Κοίτα τώρα κάτι συνειρμοί!

Και οι μασόνοι;

Άνάλυση των άυστριακών προεδρικών εκλογών και τίς πολύκροτης ύπόθεσης Βαλντχάιμ από τον κ. Κ. Μπέη, καθηγητή στό Πανεπιστήμιο της Άθήνας (Νομικό) και γ. γραμματέα της Βουλής (Δημοκρατικός Λόγος, 13/5/86): «Άπό την άλλη μεριά ή έβραϊκή κινητοποίηση ήταν μία πρόκληση, πού προσέβαλε τήν έθνική φιλοτιμία των Άυστριακών. Κορυφαία εκδήλωση αυτής της έναντίωσης στην έβραϊκή πρόκληση ήταν ή σκληρή δήλωση του άπερχόμενου

σοσιαλιστή προέδρου της Δημοκρατίας Κιρχσλέγκερ ότι άκόμη και για ένα δικηγορικό τέταρτης κατηγορίας είναι φανερό πώς οι κατηγορίες των Έβραίων έναντίον του Βαλντχάιμ είναι άβάσιμες». Έξαιρετικά λεπτή ή άνάλυση. Ξεχνάει μόνο τους μασόνους.

Βαρᾶτε παιδιά...

«... Η ίσχύ του αντιδραστήρα ξαφνικά άνέβηκε» (Ριζοσπάστης, 15/5/85). Η άγάπη όμως του λαού είναι μόνο ίσχύς. — «Στόν "Μολώχ του μετόν" αϊρέτω ή αισθητική του τοπίου» («άστερίσκος» στό Νέα 3/5/86). Έ άντε έρρε ές κόρακας, άνορθόγραφε έξυπνάκια. — «Η άστυνομία μένει άδρανής εμπρός στις χονδροειδείς, θρασεΐς, ... παρανομίες...» (Καθημερινή, κύριο άρθρο 17/5/86). Μπήκε και ή σοβαρή έφημερίδα στό χορό των ... θρασεών άνορθογραφιών.

Έκδίκηση... Stis 13 tou Maï elixe i prothesmia ya tin allaghi ton epigraphon me latinikous charaktires. O enthousiasmos tou ellinikou laou den perigrafetai. Stis elites omos ton salonion yparkhei megali antidrassi. Etsi apofassisse na yenikefsoume ti latiniki grafi se ola ta keimena kai na kratissoume tin elliniki mono stous titlous. Mia zoi grinia...

Μία είναι ή πρωτεύουσα... Τό είπε, κι αυτό, ό κ. Βασίλης Ραφαηλίδης στό Έθνος (10/4/86).

«Τό Παγκόσμιο Κομμουνιστικό Κίνημα δέν μπορεί παρά νά είναι διεθνιστικό — και ή Μόσχα δέν μπορεί παρά νά είναι ή παγκόσμια πρωτεύουσα του Κινήματος, μᾶς άρέσει δέν μᾶς άρέσει». Άθάνατη έπαρχία!

Τό Άντί και ή αναβάθμιση των επιχειρημάτων

Τό Άντί, περιοδικό των δημοκρατικών δυνάμεων (και αυτές είναι πολλές, ποιάν νά διαλέξει κανείς κάθε φορά), τελευταία έχει έξελιχθεί σε περιοδικό της μετεξέλιξης. Μέ αντίφασεις βέβαια, άφου κατά τό κύριο άρθρο του κυκλοφορούντος τεύχους του τό ΠΑΣΟΚ «φροντίζει νά καταβαραθρώνει» μέν «όσα επαγγέλλονται οι άριστεροί», παραμένει όμως «κόμμα της Άριστερας» — μήπως αυτό δέν είναι αντίφαση; Ίσαμε δώ πάντως ούδεις ψόγος.

Τό πρόβλημα άρχίζει όταν τά επιχειρήματα πού επιστρατεύονται όχι μόνο δέν είναι μετεξελιγμένα αλλά μοιάζουν άπαράλλαχτα εδώ και δεκαετίες. Άρχίζει λοιπόν τό κύριο άρθρο: «Οι ψηφοφορίες περίττευαν: μέ τή διαδικασία πού είχε άκολουθήσει τό ΚΚΕ έσωτερικού γιά νά καταλήξει σ' αυτές είχε ήδη θέσει έαυτό εκτός συνήθων κομμουνιστικών πρακτικών. Γιατί δέν αποτελούν χαρακτηριστικά των Κ.Κ. ούτε ή διαφάνεια ούτε ή δημόσια άντιπαράθεση ούτε ή έμπρακτη κατοχύρωση των τάσεων ούτε ή διευθέτηση κρίσιμων προβλημάτων μέσω συνεδρίων. Η παράδοση απαιτεί μυστικότητα, μονολιθικότητα, πραξικοπήματα ήγεσιών ή δραστήριων μειοψηφιών, εκκαθάριση του μηχανισμού από τούς διαφωνούντες...» κ.λπ.

Στό συνέδριο συγκρούστηκαν δύο, χοντρικά, άπόψεις. Είδε τό Άντί τόν Κουνιάλ στη μια άποψη; Είδε μήπως τόν Γιαρουζέλσκι; Η μήπως είδε τόν Φλωράκη; Γιατί άν τόν είδε, τόν είδε νά ύποστηρίζει τή μετεξέλιξη, τόν είδε νά προωθεί, από άλλη σκοπιά, τήν ίδια ύπόθεση πού προάγει και τό ένλόγω κύριο άρθρο.

Η μήπως άκουσε κανέναν νά ζητάει τίς ... «συνήθειες κομμουνιστικές πρακτικές»; Ζήτησε κανείς — και έν πάση περιπτώσει από τή μεριά της αναβάθμισης, γιά νά μη γενικεύουμε... — «τελετουργικό συνέδριο», «πραξικοπήματα» κ.λπ.; Θεωρεί πράγματι τό Άντί ότι ή ένλόγω διαφάνεια και δημόσια άντιπαράθεση ύπηρεζαν κόντρα κι ένάντια σε εκείνους πού ζητούσαν τή διατήρηση του κομμουνιστικού χαρακτήρα του κόμματος; Θεωρεί επομένως τό έντυπο ότι οι ύποστηρικτές της αναβάθμισης του ΚΚΕ έσωτερικού είναι: είτε παντελώς ήλιθιοι, πού δέν καταλαβαίνουν ότι μᾶς οδηγούν τσιφ στό Γκουλάγκ· είτε άπύθμενα δόλιοι, πού κάτω από τήν προβιά του άμνοδ κρύβουν τό άπεχθές πρόσωπο του λύκου; Ότι αυτές είναι οι δύο εκδοχές των κομμουνιστών της ανανέωσης;

Δέν ξέρουμε τί θεωρεί τό Άντί. Αυτό όμως πού έγγραψε ως κύριο άρθρο είναι (έκτός από εϋθέως προσβλητικό γιά τόν μισό κόσμο της ανανεωτικής άριστερας και τόν άγωνα του) άπελπιστικά παλιό, άδιαφορεί προκλητικά γιά τίς πολιτικές πραγματικότητες και άνάγει τά πάντα στην ίδια τήν αντιδημοκρατική τάχα «ουσία» του κομμουνισμού άνά τίς δεκαετίες. Άν όντως αυτό πού έγγραψε τό έννοεί, μέ γεια του μέ χαρά του, ύπάρχει άλλωστε και τό κατάλληλο όνομα. Άν πάλι βγήκε κατά λάθος, τά λάθη έχουν αιτίες. Άς τίς ψάξουν όσοι ένδιαφέρονται.

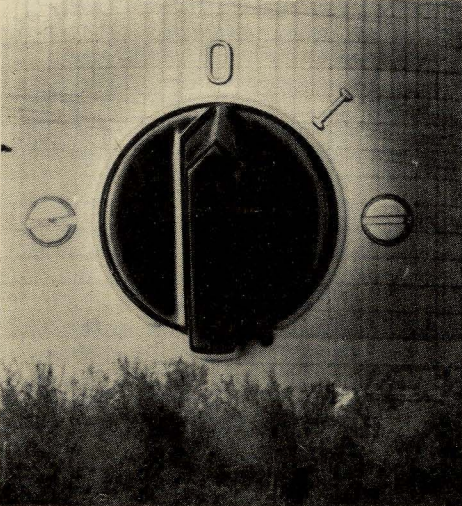
Κατά τά άλλα «ή πολιτική κουλτούρα πού καλλιέργησε τό ΚΚΕ έσωτ. στό 18 χρόνια της ύπαρξης του δικαιώθηκε μέ τίς διαδικασίες του 4ου συνεδρίου...». Μπᾶ; Υπάρχουν και μη «συνήθειες κομμουνιστικές πρακτικές»; Γιατί κομμουνιστικό κόμμα ήταν, μέχρι χτές τουλάχιστον, τό ΚΚΕ έσωτ. Και γεννιούνται λοιπόν τέτοια ήθη και μέσα σε κομμουνιστικά κόμματα; Γεννιέται κουλτούρα δημοκρατική μέσα σε τέτοια κόμματα; Επομένως; Τι γίνεται τότε μέ τό άρχικό διαχρονικό επιχειρήμα;

Η αντίφαση δέν άπασχολεί φυσικά τό Άντί. Έπικροτεί τά κομμουνιστικά κόμματα πού δημιουργούν και καλλιεργούν δημοκρατική κουλτούρα, άφου έτσι καθιστούν πασιφανή τήν αντιδημοκρατική πρακτική των κομμουνιστικών κομμάτων (όχι των ίδιων, άλλων· αλλά αυτό είναι λεπτομέρεια), γεγονός πού καθιστά άμεση τήν άνάγκη γιά τήν «ύπέρβαση» τους, γιά τήν καταστροφή τους.

Όχι των άλλων· των ίδιων.

Τσερνομπίλ όταν ή κοινωνία

πρόλαβαν. «Δέν υπάρχει κανένας κίνδυνος». Όμως ή ραδιενέργεια μπήκε —κυριολεκτικά— στή ζωή μας και στή ζωή τών συμπολιτῶν μας στήν Εὐρώπη. Καί θά μείνει μαζί μας γιά καιρό, είτε τραβήξει αὔριο τήν προσοχή μας ένας θεαματικός φόνος είτε ὄχι. Νά γνωρίσουμε τόν κίνδυνο εἶναι τό πρώτο βήμα γιά νά τόν ἀντιμετωπίσουμε. Ἄς μήν ξεχνάμε ὅτι περίπου 200 πυρηνικά ἐργοστάσια παραγωγῆς ἤλεκτρισμοῦ σ' ὅλη τήν Εὐρώπη περιμένουν τήν ὥρα τους.

Μερικά λόγια γιά τήν ἀρχή λειτουργίας τῶν πυρηνικῶν ἀντιδραστήρων

Πρίν ἀπ' ὅλα ἄς δοῦμε σύντομα τί εἶναι καί πῶς λειτουργεῖ ἕνα πυρηνικό ἐργοστάσιο παραγωγῆς ἐνέργειας. Καρδιά του εἶναι ὁ πυρηνικός ἀντιδραστήρας. Ἄπ' αὐτόν ἀντλείται θερμότητα γιά νά παραχθεῖ ἀτμός, πού μέ τή σειρά του θά κινήσει τίς τουρμπίνες κι αὐτές τίς γεννήτριες παραγωγῆς ἤλεκτρικοῦ ρεύματος. Ἄπό τίς τουρμπίνες μέχρι τό ἤλεκτρικό ρεῦμα τά πράγματα εἶναι ὅπως σ' ἕνα συμβατικό σταθμό ἤλεκτροπαραγωγῆς πού χρησιμοποιεῖ πετρέλαιο, κάρβουνο ἢ γαιαέριο. Τά προβλήματα δημιουργοῦνται στήν πηγὴ τῆς θερμότητος, τόν πυρηνικό ἀντιδραστήρα. Σ' αὐτόν γίνεται ἡ χρήση τοῦ φαινομένου πού συνδέθηκε τόσο μέ τά ὀνόματα Κιουρί, Ράδερφοντ καί Χάαν, ὅσο καί μέ τή Χιροσίμα καί τό Ναγκασάκι.

Ὅλα τά πράγματα πού βρίσκονται γύρω μας, καί ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, ἀποτελοῦνται ἀπό 92 διαφορετικά «βασικά ὑλικά», τά χημικά στοιχεῖα. Τά στοιχεῖα αὐτά διαφοροποιοῦνται τό ἕνα ἀπό τό ἄλλο στή βασική τους δομική μονάδα, τό ἄτομο. Τά ἄτομα κάθε στοιχείου ἀποτελοῦνται ἀπό τόν πυρήνα τους καί ἀπό 1 μέχρι 92 ἤλεκτρονία πού βρίσκονται σέ ἀπόσταση ἀπ' αὐτόν καί προσδίδουν στά ἄτομα κάθε στοιχείου τή δική του χημική «ταυτότητα». Ὁ πυρήνας ἀποτελεῖται ἀπό θετικά φορτισμένα πρωτόνια —ἀντίβαρο στά ἴσου ἀριθμοῦ ἤλεκτρονία— καί οὐδέτερα νετρόνια. Κάθε χημικό φαινόμενο καί εἰδικότερα κάθε συμβατική διαδικασία παραγωγῆς θερμικῆς ἐνέργειας βασίζεται σέ ἀλληλεπιδράσεις μεταξύ ἤλεκτρονίων διαφορετικῶν ἀτόμων. Ἀντίθετα, στόν πυρηνικό ἀντιδραστήρα (ὅπως καί στήν πυρηνική βόμβα) κερδίζουμε ἐνέργεια διασπώντας τόν πυρήνα τοῦ βαρύτερου στοιχείου, τοῦ οὐρανίου (ἢ —στήν περίπτωση τῆς βόμβας— καί τοῦ πλουτωνίου πού εἶναι τεχνητό καί δέν ἀπαντᾶται στή φύση). Αὐτό συμβαίνει ὅταν ἕνα νετρόνιο πέσει μέ κατάλληλη ταχύτητα πάνω σ' ἕνα πυρήνα οὐρανίου, ὅποτε αὐτός θ' ἀρχίσει νά δονεῖται ὅλο καί πιό δυνατά μέχρι νά σχιστεῖ στά δύο (γι' αὐτό τό φαινόμενο ὀνομάζεται σχάση) καί νά ἀπελευθερώσει ἐνέργεια καί ...ἄλλα νετρόνια πού μπορούν νά ἐπαναλάβουν τό ἴδιο. Αὐτή ἡ διαδικασία μπορεῖ —μέ ὀρισμένες προϋποθέσεις— νά ἐπαναληφθεῖ ἀλυσι-

δοτά καί νά ἀφεθεῖ ἀνεξέλεγκτη νά ὀδηγήσει σέ (πυρηνική) ἔκρηξη ἢ νά ἐλεγχθεῖ καί νά λειτουργήσει σάν μιά πηγὴ ἐνέργειας.

Μέ τήν ἐνέργεια αὐτή θερμαίνουμε στούς πυρηνικούς σταθμούς ἤλεκτροπαραγωγῆς νερό πού στή συνέχεια χρησιμοποιεῖται γιά τήν κίνηση στροβίλων. Ὅ,τι ἀπομένει ὡς θερμική ἐνέργεια μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ ἄλλωῶς, π.χ. γιά τήν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν θέρμανσης ἐνός χωριοῦ ἢ μιᾶς πόλης (γι' αὐτό οἱ πυρηνικοί σταθμοὶ χτίζονται παρά τοὺς κινδύνους κοντά σέ κατοικημένες περιοχές). Παράλληλα εἶναι δυνατό μέ κατάλληλες τεχνικές νά κατευθυνθεῖ ἡ πυρηνική ἀντίδραση ἔτσι ὥστε νά παραχθοῦν μέσα στόν ἀντιδραστήρα καύσιμα γιά ἄλλους ἀντιδραστήρες (ἄλλων ἤλεκτροπαραγωγικῶν σταθμῶν ἢ πλοίων) ἢ ἀκόμα καί πλουτώνιο γιά στρατιωτικούς σκοπούς.

Δυσάρεστη ἀλλά ἀποφασιστικῆς σημασίας παρενέργεια αὐτῆς τῆς διάταξης εἶναι ὅτι ὅλα τά ὑλικά πού βρίσκονται μέσα ἢ κοντά στόν ἀντιδραστήρα ἐνεργοποιοῦνται μέ τή σειρά τους καί ἐκπέμπουν ἀόρατη γιά μᾶς ἀκτινοβολία καί σωματίδια μεγαλύτερης ἢ μικρότερης ἐνέργειας γιά περισσότερο ἢ λιγότερο χρόνο. Αὐτή ἡ ἀκτινοβολία καί ἡ ἐκπομπή σωματιδίων μᾶς εἶναι γνωστή ὡς ραδιενέργεια. Στοιχεῖα πού ἔχουν τήν ἴδια «χημική ταυτότητα», διαφορετικῆς ὁμως ἰδιότητος ὡς πρὸς τή ραδιενέργεια καί τή δυνατότητα νά «σχίζονται» σέ κομμάτια πού ἀποτελοῦν πυρῆνες νέων στοιχείων ὀνομάζονται ἰσότοπα.

Τύποι πυρηνικῶν ἐργοστασίων

Ἡ ἀρχιτεκτονική ἐνός πυρηνικοῦ σταθμοῦ ἤλεκτροπαραγωγῆς εἶναι σέ χοντρές γραμμές παντοῦ ἡ ἴδια. Ἐνα κλειστό κύκλωμα ρευστοῦ φροντίζει γιά τήν ψύξη τοῦ ἀντιδραστήρα καί τήν ἀπαγωγή τῆς θερμικῆς ἐνέργειας πρὸς ἕνα δεύτερο κλειστό κύκλωμα νεροῦ πού γίνεται ἀτμός καί κινεῖ τοὺς στροβίλους. Ἐπιστρέφοντας στό μεταλλάκτη γιά συμπύκνωση καί ἐπανάληψη τῆς διαδικασίας, τό νερό τοῦ δευτέρου κυκλώματος ἔχει ἀκόμα ἀρκετὴ ἐνέργεια (περίπου τὰ 2/3) γιά νά θερμάνει ἕνα τρίτο κύκλωμα νεροῦ γιά ἄλλες χρήσεις. Σημειώνουμε ἀκόμα ὅτι τό ρευστό πού χρησιμοποιεῖται στό πρώτο κύκλωμα εἶναι σέ ὑψηλό βαθμὸ ραδιενεργὰ μολυσμένο, ἐνῶ τό νερό τοῦ δευτέρου κυκλώματος ἀσθενέστερα, γι' αὐτό ἄλλωστε τό λόγο χρησιμοποιοῦνται δύο κλειστά κυκλώματα.

Ἀνάλογα μέ τό ὑλικό πού χρησιμοποιοῦν γιά πυρηνικό καύσιμο καί μέ ὀρισμένες κατασκευαστικῆς ἰδιομορφίες διακρίνονται διάφοροι τύποι πυρηνικῶν σταθμῶν ἤλεκτροπαραγωγῆς. Στό δυτικὸ κόσμο ὁ πιό συνηθισμένος εἶναι ὁ ἀμερικανικῆς τεχνολογίας ἀντιδραστήρας «ἐλαφροῦ ὕδατος». Σ' αὐτόν χρησιμοποιεῖται φυσικό οὐράνιο-238 (μέ 92 πρωτόνια καί 146 νετρόνια στόν πυρήνα του,

«Προσοχή, σᾶς μιλάει ἡ Ἀστυνομία! Μὴν ἐγκαταλείπετε τὰ σπίτια σας! Κλείστε πόρτες καί παράθυρα, σταματήστε τὰ αἰρ-κοντίσιον! Κάνετε τακτικά ντους! Βγάλτε τὰ ρούχα σας, κλείστε τα σέ ἀσφαλές μέρος! Μὴν πίνετε γάλα, μὴν τρῶτε φρούτα καί λαχανικά, προσέξτε τὰ παιδιά σας. Δέν ὑπάρχει λόγος πανικοῦ!»

Κλεισμένοι σέ ἀσπρες προστατευτικῆς στολῆς οἱ ἀστυνομικοὶ διαβάζουν τό κείμενο περιπολώντας σέ αὐτοκίνητα μέ μεγάφωνα ἐνῶ ὁ στρατός κλείνει τή ζώνη τῶν 15 χιλιομέτρων γύρω ἀπό τό πυρηνικό ἐργοστάσιο μέ συρματοπλέγματα. Μὴ βγοῦν οἱ μολυσμένοι καί ἀνακατευθοῦν μέ τοὺς παραέξω. Ἄπό πίσω τὰ τεθωρακισμένα. Σέ περίπτωση ἀνυπακοῆς τῶν πολιτῶν προβλέπεται ἡ χρήση πυροβόλων ὀπλων.

Στοιχεῖα ἀπό ἀπόρρητα σχέδια ἀντιμετώπισης πυρηνικῶν καταστροφῶν στή Γερμανία πού δημοσίευσε τό περιοδικὸ *Σπῆγκελ* στίς 5.5.86. Καί πού δίνουν —ἀπό δεύτερο χέρι— τήν πραγματικὴ διάσταση τῆς καταστροφῆς πού ἔγινε στό Τσερνομπίλ. Σέ μᾶς φτάνει ὁ μακρινὸς ἀπόηχος, κι ἄς εἶναι ραδιενεργὸς ἢ βροχή καί τὰ μαρούλια, κι ἄς πέφτουν καθημερινὰ οἱ τιμές, μιά στό μισό, μιά στά 16 μιλιρένγκεν, τόσα μεκερέλ ἀνά λίτρο ἐδῶ, τόσα μιλιρέμ ἐκεῖ. Ἀποθέματα κούτες γάλα ἐβαπορέ καί ἐμφιαλωμένο νερό, ὅσοι

έξουσιάζεται

από τά μέσα τής ανάπτυξης

σύνολο 238 σωματίδια) εμπλουτισμένο με τό σπάνιο ισότοπο του οϋράνιο-235 (92 πρωτόνια και 143 νετρόνια) ως καύσιμο και νερό υψηλής πίεσης (160 ατμόσφαιρες) στο πρωτεύον κύκλωμα. Η υψηλή πίεση δέν επιτρέπει τήν εξαέρωσή του παρά τή θερμοκρασία πού φτάνει τούς 320 βαθμούς Κελσίου. Καί στο δεϋτερο κύκλωμα χρησιμοποιείται νερό σχετικά ύψηλης πίεσης (50 ατμόσφαιρες) πού ατμοποιείται περίπου στους 260 βαθμούς Κελσίου. Τέτοιου τύπου είναι τό πυρηνικό έργοστάσιο του Χάρισμπουργκ πού θυμόμαστε από τό άτύχημα του 1979.

Άλλοι τύποι αντιδραστήρων είτε δέν διαθέτουν δευτερεύον κύκλωμα, αλλά χρησιμοποιούν τό ίδιο —ραδιενεργό— νερό πού νύχει τόν αντιδραστήρα για νά κινήσουν τούς στροβίλους είτε χρησιμοποιούν στο πρωτεύον κύκλωμα «βαρύ ύδωρ» (D_2O , όπου D είναι τό βαρύ ισότοπο του ύδρογόνου «δευτέριο») σε συνδυασμό με φυσικό οϋράνιο-238 για καύσιμο. Σε μία άλλη κατασκευαστική λογική πού ανέπτυξαν οί Βρετανοί και δοκίμασαν οί Γερμανοί, με δύο πειραματικούς αντιδραστήρες χρησιμοποιείται για ψυκτικό τό άέριο ήλιο, σε συνδυασμό με ύψηλά εμπλουτισμένο καύσιμο (90% οϋράνιο-235) πού είναι «πακεταρισμένο» σε σφαίρες γραφίτη. Ο τύπος αυτός πού έχει πολλά πλεονεκτήματα στα θέματα ασφάλειας έχει εγκαταλειφθεί ως άντιοικονομικός.

Τό ενδιαφέρον κρατών και εταιρειών παραγωγής ένεργειας τό έχει τραβήξει —έβλογα— και ό λεγόμενος «άναπαραγωγικός αντιδραστήρας». Σ' αυτόν παράλληλα με τήν παραγωγή ένεργειας από τό οϋράνιο-235, μετατρέπεται («μεταστοιχειώνεται») τό φυσικό οϋράνιο-238 σε πλουτώνιο, τό όποιο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως πυρηνικό καύσιμο, αλλά ενδιαφέρει κυρίως τήν πολεμική βιομηχανία για τήν παραγωγή βομβών.

Ο αντιδραστήρας του Τσερνομπίλ είναι ένας τύπος αρκετά παλιός και διαδομένος στη Σοβιετική Ένωση. Στόν κεντρικό του πυρήνα τό καύσιμο είναι διατεταγμένο σε δίδυμες ράβδους με άτσάλινο περίβλημα τοποθετημένες σε σωλήνες όπου κυκλοφορεί τό νερό του πρωτεύοντος κυκλώματος. Οί σωλήνες χωρίζονται με τοιχώματα από γραφίτη, ό όποιος έχει τήν ιδιότητα νά «φρενάρει» τά κατά τή σχάση παραγόμενα νετρόνια σε ταχύτητες και ένεργειες κατάλληλες για τή σχάση του οϋρανίου-235. Παράλληλα ή διάταξη σε δίδυμες ράβδους χωρίς γραφίτη άνάμεσά τους επιτρέπει και τή χρησιμοποίηση «μη φρεναρισμένων» νετρονίων για τή μεταστοιχείωση του οϋρανίου-238 σε πλουτώνιο, όπως στον «άναπαραγωγικό αντιδραστήρα». Άκόμα ή δυνατότητα απομόνωσης των σωλήνων όπου κυκλοφορεί τό πρωτεύον νερό επιτρέπει τή σταδιακή άλλαγή των ράβδων οϋρανίου (και του παραχθέντος πλουτονίου) χωρίς τό σταμάτημα τής πυρηνικής αντίδρασης τής λειτουργίας του έργοστασίου. Μία άκόμα τεχνική λεπτο-

μέρεια πού αξίζει νά αναφερθεί είναι ότι όλοι οί αντιδραστήρες —και αυτός του Τσερνομπίλ— χρησιμοποιούν για τόν έλεγχο τής πυρηνικής αντίδρασης και τό «άναμμα» ή «σβήσιμο» τής «πυρηνικής φωτιάς» ράβδους από γραφίτη, βοριοϋχο άτσάλι ή κάδμιο.

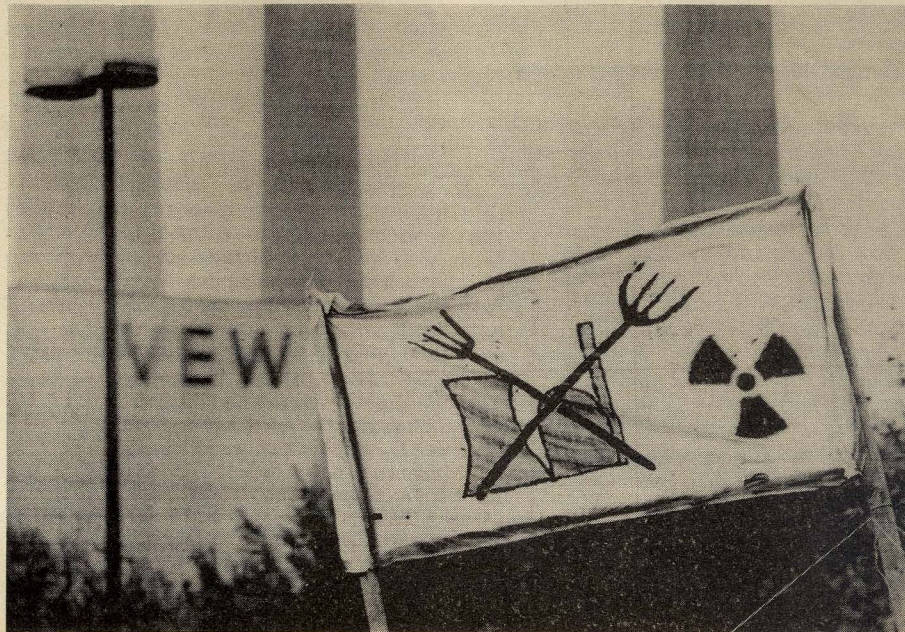
Πρέπει νά σημειωθεί ότι άρχικά σχέδια (τής δεκαετίας του '50) για μία ριζικά διαφορετική άντληση ένεργειας από τούς πυρηνικούς αντιδραστήρες, με ένδεχόμενη κατευθείαν χρήση τής άκτινοβολίας ή τής θερμότητας, εγκαταλείφθηκαν πολύ γρήγορα μπροστά στον όγκο των προβλεπόμενων επενδύσεων σε έρευνα και ανάπτυξη.

Κίνδυνοι

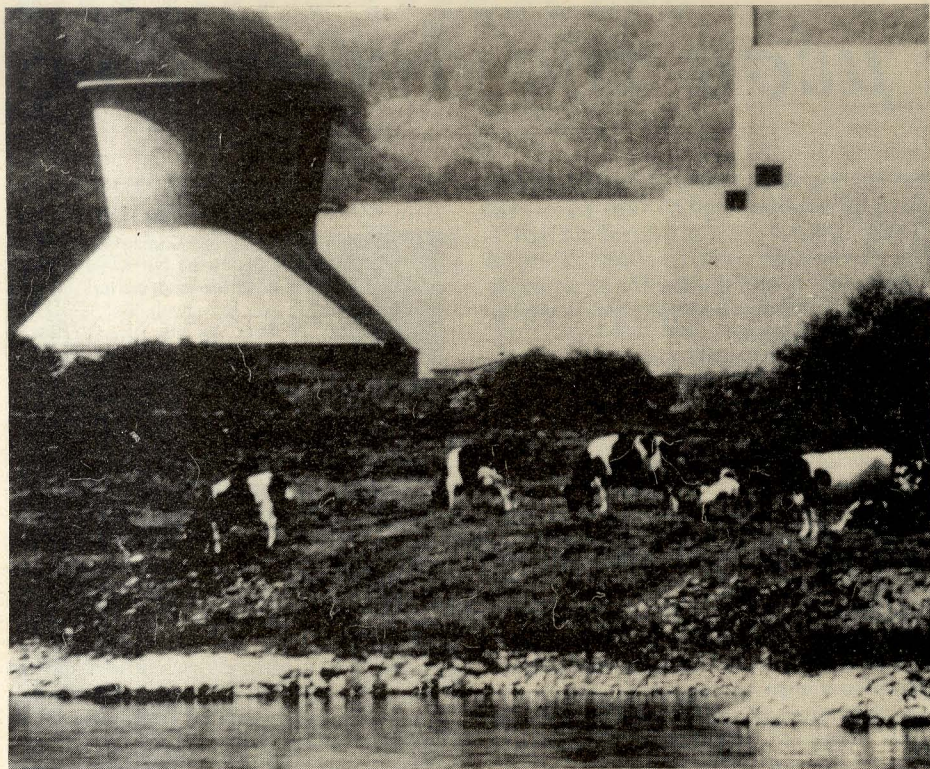
Ο κίνδυνος από τήν ύπαρξη και λειτουργία ενός πυρηνικού σταθμού ήλεκτροπαραγωγής συνοψίζεται στο μόνιμο ένδεχόμενο διαρροής ραδιενεργών υλικών στο περιβάλλον και εισόδου τους στον όργανισμό άνθρώπων και ζώων είτε κατευθείαν (από τήν άναπνευστική όδό) είτε μέσω των τροφών. Τά υλικά αυτά, ισότοπα των στοιχείων από τά όποια άποτελείται τό σώμα μας, δέν είναι δυνατό νά άνιχνευθούν και νά απομονωθούν από τά συστήματα άμυνας του οργανισμού. Άκολουθώντας λοιπόν τό μεταβολισμό των άβλαβών, μη ραδιενεργών ισωτόπων τους εγκαθίστανται σε όργανα και άκτινοβολούν από μέσα καταστρέφοντας κύτταρα, δημιουργώντας μεταλλάξεις και καρκινώματα. Άν και όί επιπτώσεις τής ισχυρής έξωτερικής άκτινοβολίας πού δημιουργείται σε περίπτωση άτυχήματος μεγάλης κλίμακας (ή πυρηνικής έκρηξης) είναι πολύ πιο άμεσες και θεαματικές (θάνατος μέσα σε ώρες ή μέρες), ώστόσο και ή έλάχιστη παρουσία ραδιενεργών ισωτόπων δέν μπορεί νά θεωρηθεί άβλαβής. Τά όρια ασφάλειας πού καθορί-

ζονται άνταποκρίνονται περισσότερο στην έλλειψη άμεσων επιπτώσεων και στην άδυναμία παρακολούθησης μακρόχρονων βλαβών με άλλο τρόπο εκτός από στατιστικές μεθόδους. Άκόμα τά ραδιενεργά υλικά δέν έξουδετερώνονται ούτε με βράσιμο ούτε με αντιβιοτικά ούτε με άλλο τύπο «θεραπεία». Άντίθετα ξερούμε ότι διαχέονται στο περιβάλλον με τά ύπόγεια νερά, τούς άνέμους, τίς βροχές, βρίσκονται στον άέρα πού άναπνέουμε και κάτω από τίς σόλες των παπουτσιών μας χωρίς νά μπορούμε νά τό δοΰμε ή νά τό μυρίσουμε, ούτε νά τό αποφύγουμε με κάποιο τρόπο. Έχουμε λοιπόν νά κάνουμε μ' έναν κίνδυνο θανάτου —έστω και μακροπρόθεσμα— μπροστά στον όποιο στεκόμαστε λίγο πολύ άμήχανοι.

Έπειδή όλα αυτά είναι βέβαια γνωστά, οί κατασκευαστές των πυρηνικών έργοστασίων προσπαθούν νά άποτρέψουν τή διαρροή ραδιενεργειας σχεδιάζοντας συστήματα και παίρνοντας μέτρα ασφάλειας. Έτσι δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην άρτια λειτουργία των μηχανολογικών συστημάτων και στην ύψηλή άντοχή των χρησιμοποιούμενων υλικών και κτιριακών εγκαταστάσεων. Τά χιλιάδες άτυχήματα μικρής ή μεσαίας κλίμακας πού με άύξανόμενο ρυθμό βλέπουν τό φώς τής δημοσιότητας μäs επιτρέπουν νά άμφισβητήσουμε τόσο τίς διαβεβαιώσεις όσο και τήν τεχνολογική ικανότητα των κατασκευαστών. Για τήν οικονομική διάσταση θά μιλήσουμε σε πολλά σημεία πιο κάτω. Όμως και με τίς καλύτερες προθέσεις του άνθρώπινου παράγοντα είναι άμφίβολο άν ή ύπάρχουσα τεχνολογία μπορεί νά τιθασεύσει τίς δυνάμεις πού άσκοούνται μέσα στις πιο μολυσμένες ραδιενεργά περιοχές του πυρηνικού έργοστασίου. Δύο παραδείγματα μäs δίνουν μία εικόνα από τήν καθημερινή —άδιατάρακτη— λειτουργία:

Στό μεταλλάκτη θερμότητας όπου συναντώνται τό πρωτεΐον —ύψηλά ραδιενεργό— καί τό δευτερεΐον —λιγότερο μολυσμένο— κύκλωμα νερού, κυριαρχεί μεταξύ τών κυκλωμάτων διαφορά πίεσης 110 ατμοσφαιρών σέ θερμοκρασίες τής τάξης τών 300 βαθμών. Τή διαφορά αυτή τή σηκώνουν οί σωληνώσεις πού παράλληλα δέν πρέπει νά εμφανίσουν τήν παραμικρή ρωγμή (γιά σύγκριση, στά λάστιχα τών αυτοκινήτων ή πίεση είναι 2-3 καί στό δίκτυο ύδρευσης 2-6 ατμόσφαιρες).

Ή «καρδιά» τού αντιδραστήρα περιέχει —στήν περίπτωση τού Τσερνομπίλ— 180 τόνους πυρηνικό καύσιμο. Ξν υπολογίσουμε καί τό βάρος τών ατσάλινων επενδύσεων, τού γραφίτη, τού ψυκτικού νερού, τών μηχανολογικών κατασκευών έχουμε μιά αντίληψη τής άντοχής πού απαιτείται στήν κατασκευή τού κτιρίου.

Τό μεγαλύτερο άναμενόμενο άτύχημα

Ό σχεδιασμός τών συστημάτων άσφαλείας ξεκινάει μέ τήν καταγραφή τών δυνατών βλαβών, άπό τήν ελάχιστη δυσλειτουργία μιάς βαλβίδας μέχρι τό λεγόμενο «μεγαλύτερο άναμενόμενο άτύχημα», προβλέπει διπλές καί τριπλές παράλληλες κατασκευές (π.χ. στό ψυκτικό σύστημα) καί καταρτίζει κώδικες συμπεριφοράς τού προσωπικού τόσο σέ συνθήκες όμαλης λειτουργίας, όσο καί σέ συνθήκες συναγερμού. Όλα έχουν προβλεφθεί, όλα έχουν σχεδιαστεί, λένε περήφανα οί κατασκευάστριες έταιρείες, άκόμα καί ό παράγοντας «πολλαπλό άνθρώπινο σφάλμα». Καί —κυρίως— γιά όλα ύπάρχει ή τεχνική λύση.

Άς δούμε όμως άν πραγματικά δέν ύπάρχει λόγος άνησυχίας ξεκινώντας άπό τό «μεγαλύτερο άναμενόμενο άτύχημα»: Αυτό θεωρείται ότι είναι ή βλάβη στό πρω-

τεΐον κύκλωμα ψύξης πού έχει ως συνέπεια τήν άδυναμία άπαγωγής τής θερμότητας άπό τόν αντιδραστήρα καί πού επιβάλλει τό άμεσο σταμάτημα τής άλυσιδωτής αντίδρασης άν δέν λειτουργήσουν τά εφεδρικά συστήματα ψύξης τού αντιδραστήρα. Άς σημειώσουμε ότι άκόμα καί άν οί ράβδοι γραφίτη βυθιστούν άκαριαία (χωρίς μηχανολογικό πρόβλημα) στόν πυρήνα τού αντιδραστήρα καί σταματήσουν τή λειτουργία του, θά συνεχιστεί ή έκλυση θερμικής ενέργειας πέφτοντας άμέσως στό 7% καί σιγά σιγά λιγοστεύοντας. Μετά άπό ένα μήνα ύπολογίζεται ότι άκόμα παράγεται θερμότητα τής τάξης τού 0,3% τής ισχύος του ΠΗΣ, πράγμα πού γιά τόν αντιδραστήρα τού Τσερνομπίλ (1.000 MW) σημαίνει άκόμα 3 MW θερμικής ισχύος. Οί συνέπειες είναι γνωστές άν καί συνήθως άποσιωπούνται καλυπτόμενες άπό τόν τίτλο «λοιποί κίνδυνο».

Ό πυρήνας τού αντιδραστήρα θερμαίνεται σέ θερμοκρασία 2000-3000° C καί λιώνει μαζί μέ τό άτσάλι πού περιβάλλει τίς ράβδους. Τό υγρό πιά ύπερθερμο πυρηνικό καύσιμο χύνεται στό πάτωμα τού κτιρίου καί σέ μικρό χρονικό διάστημα τό τρυπάει καί αρχίζει νά βυθίζεται στό ύπέδαφος. Άμερικανοί επιστήμονες επισήμαναν ότι τίποτα δέν μπορεί νά σταματήσει τήν πορεία αυτής τής πύρινης ραδιενεργού μάζας μέσα στή γή. Μέ ένα είδος μαύρο χιούμορ μίλησαν γιά τή δυνατότητα νά ξεπροβάλλει στους άντίποδες: τό σύνδρομο τής Κίνας. Ήδη θεωρείται βέβαιο ότι 180 τόνοι ύψηλά ενεργού ούρανιου καί πλουτωνίου έχουν βυθιστεί στό ύπέδαφος τού Τσερνομπίλ. Ξν συμπληρώσουμε τή παραγωγή ύδρογόνου στίς επικρατούσες θερμοκρασίες μέ έπακόλουθο έκρηξη σάν αυτή πού κατέστρεψε πρόσφατα τό Challenger, τό ένδεχόμενο μη-

χανικής παραμόρφωσης τών ράβδων γραφίτη καί τή συνακόλουθη άδυναμία νά «σβήσουμε τήν πυρηνική φωτιά» (έγινε καί στό Χάρισμποργκ τό 1979) δλοκληρώνουμε τήν εικόνα Ξποκαλύψεως πού κρύβεται κάτω άπό τόν τίτλο «λοιποί κίνδυνοι». Όσο γιά τήν καταστροφή τού Τσερνομπίλ θά πρέπει νά σημειωθεί άκόμα ότι ή έκρηξη στόν πυρήνα προκάλεσε τό σπάσιμο τού άεροστεγούς κτιρίου καί τήν είσροή όξυγόνου μέ συνέπεια τήν άνάφλεξη τού γραφίτη: Ή πυρκαγιά τροφοδοτούσε μέ ραδιενεργό καπνό τήν άτμόσφαιρα μέχρι τήν προηγούμενη Τρίτη, μιά καί οί Σοβιετικοί τεχνικοί καί οικονομολόγοι θεωρούσαν καί θεωρούν άκόμα «περιττό έξοδο» τό κλείσιμο τού αντιδραστήρα σέ θόλο άπό ένισχυμένο σιδηρομπετόν —τό γνωστόν στή Δύση Containment. Καί γιά όποιον ρωτήσει «ώστε τά πυρηνικά στή Δύση είναι άσφαλέστερα;» θά άπαντήσουμε ναι! Τό πρόγραμμα άνάπτυξης άναπαραγωγικού αντιδραστήρα στίς ΗΠΑ σταμάτησε τό 1966 μέ τήν τήξη τού πυρήνα τού αντιδραστήρα Enrico Fermi καί τό θάψιμο τής ύπόθεσης μαζί μέ τόν αντιδραστήρα. Ξνα άλλο στοιχείο πού δλοκληρώνει τήν άπάντηση είναι ή είδηση ότι τά συστήματα έλέγχου στόν ΠΗΣ τού Τσερνομπίλ ήταν δυτικογερμανικής καί γαλλικής κατασκευής.

Ή οικονομία τών πυρηνικών αντιδραστήρων

Ή πυρηνική ήλεκτροπαραγωγή δέν λύνει τό πρόβλημα τής εξάντλησης τών ενεργειακών πηγών, είναι αντιοικονομική καί είναι έργαλειό οικονομικής εξάρτησης.

Σύμφωνα μέ στοιχεία τού Διεθνούς Πρακτορείου Άτομικής Ξνέργειας (International Atomic Energy Agency) λειτουργούν σήμερα στόν κόσμο 374 πυρηνικοί αντιδραστήρες πού παράγουν τό 15% τής συνολικής ήλεκτρικής ενέργειας καί έχουν παραγγελλεί άλλοι 157*. Άν ληφθεί ύπόψη ότι ή ήλεκτρική ενέργεια άποτελεί τό 25% περίπου τής συνολικής κατανάλωσης ενέργειας, τό ποσοστό τής πυρηνικής συμμετοχής στήν παγκόσμια ενεργειακή κατανάλωση δέν ξεπερνά τό 4% καί άκόμα καί μέ τήν προσθήκη τών νέων μονάδων παραγωγής δέν θά περάσει τό 7%. Είναι προφανές ότι άπό άποψη ποσότητας παραγόμενης ενέργειας, ή επαναλαμβανόμενη άπό τήν «πυρηνική κοινότητα» (διάβαζε τά κοντσέρν κατασκευής αντιδραστήρων) θέση ότι ή πυρηνική ενέργεια είναι ή μοναδική διέξοδος στήν προβλεπόμενη γιά τό μέλλον ενεργειακή στενωπό, ιδιαίτερα μετά τήν εξάντληση τών όρυκτων πηγών ενέργειας (πετρέλαιο, άνθρακας), είναι καθαρή προπαγάνδα. Σέ μελέτη π.χ. τού ύπουργείου Ξνέργειας τής Βρετανίας τού 1984 έκτιμάται συντηρητικά σέ 25% ή οικονομία σέ κατανάλωση ενέργειας πού είναι δυνατό νά επιτευχθεί μέ άπλά μέτρα θερμομόνωσης στήν κατασκευή τών κτιρίων (διπλά τζάμια, μόνωση στεγών καί τοίχων). Σέ άλλη μελέτη τού σοουδικού ύπουργείου Ξνέργειας ύπολογίζεται σέ 8% ή συμμετοχή μόνο τής αϊολικής ενέργειας στήν ήλε-

* Βλέπε σχετικό πίνακα.

κτροπαραγωγή του έτους 2000 μετά την εκτέλεση του σημερινού (συντηρητικού) σχετικού προγράμματος.

Μέ δεδομένο ότι με την προγραμματισμένη παραγωγή τά γνωστά αποθέματα ουρανίου εξαντλούνται σε 30-60 χρόνια (έφόσον δεν χρησιμοποιηθούν αναπαραγωγικοί αντιδραστήρες πλουτωνίου—fast breeders— που ή διάδοσή τους έχει ουσιαστικά απαγορευτεί από τις ΗΠΑ για στρατιωτικούς και οικονομικούς λόγους), είναι φανερό ότι ή διάδοση της πυρηνικής παραγωγής ακόμη και σε πολύ μεγαλύτερη έκταση συνεπιφέρει μιά σχετικά πολύ βραχυχρόνια αναβολή στην εξάντληση των ορυκτών ενεργειακών αποθεμάτων.

Σίγουρα λοιπόν δέν αφορά τό μέλλον του πολιτισμού και την αποφυγή της επιστροφής στα σπήλαια της λίθινης εποχής ή συζήτηση για την «ειρηνική» χρήση της ατομικής ενέργειας. Άλλά έστω και αν παραβλεφθούν ή αποκρυβούν, όπως είναι ή κυνική πρακτική των διλιγαρχιών της έξουσίας, οί θανάσιμοι άμεσοι κίνδυνοι για τή ζωή μεγάλων πληθυσμών, που δέν άποτιμώνται οικονομικά και ληφθούν υπόψη «καθαρά» κριτήρια οικονομικότητας, ό πυρηνικός αντιδραστήρας δέν είναι ή φθηνότερη λύση για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Τό κόστος κατασκευής πυρηνικών μονάδων παραγωγής μέ

στοιχειώδη μέτρα άσφαλείας (όπως π.χ. διπλά κυκλώματα ψύξης τής καρδιάς, έσχυρό κέλυφος—containment—, πολλοί αυτοματισμοί, άστηρές επιθεωρήσεις ύλικών και ραδιογράφηση όλων των ηλεκτροσυγκολλήσεων) είναι ανά εγκατεστημένο κιλοβάτ δεκαπλάσιο τουλάχιστον εκείνου των συμβατικών θερμικών μονάδων (2.500 δολ. έναντι 250 δολ.), πράγμα που σημαίνει ότι ακόμα και μέ 10% έπιτόκιο άπόσβεσης (που είναι χαμηλό) και 7.500 ώρες λειτουργίας τό χρόνο (που είναι πολύ ύψηλός δείκτης διαθεσιμότητας που σπάνια έχει έπιτευχθεί μέχρι τώρα), τό κόστος τής κιλοβατώρας έπιβαρύνεται μόνο μέ έξοδα άπόσβεσης κεφαλαίου κατά 3 σέντς περίπου, ενώ ή τιμή τής συμβατικής άνθρακικής κιλοβατώρας είναι σήμερα λιγότερο από 2,5 σέντς. Στο κόστος αυτό έγκατάστασης πρέπει να προστεθεί τό κόστος παροπλισμού των μονάδων, μετά τά 30 χρόνια ζωής τους, που έχει ύπολογιστεί *ισόποσο*, μιά και ό αντιδραστήρας πρέπει μετά τή λήξη τής λειτουργίας του να σφαιγιστεί έρμητικά από τό περιβάλλον, πράγμα που σημαίνει πρακτικά όλοκληρωτική και στεγανή ταφή του συγκροτήματος παραγωγής. Έπίσης πρέπει να προστεθεί τό κόστος «άσφαλούς» άποθήκευσης των καταλοίπων τής σχάσης —πλου-

τόνιο, 24.000 χρόνια χρόνος ύποδιπλασιασμού— που τεχνολογικά είναι ακόμα άλυτο.

Οί ουσιαστικοί λόγοι λοιπόν τής άδίστακτης ανάπτυξης του «ειρηνικού» πυρηνικού προγράμματος σε Δύση και Άνατολή πρέπει να αναζητηθούν άλλοι. Καί πρώτα άπ' όλα στό ότι τό πρόγραμμα αυτό δέν είναι καθόλου «ειρηνικό». Άπό τήν αρχή των πρώτων πειραματικών αντιδραστήρων (Τσόκ Ρίβερ/Καναδάς, Όμπνίνσκ/Σοβιετική Ένωση, Γουντσκέιλ/Μ. Βρετανία, Σάντα Σουζάνα/ΗΠΑ) μέχρι σήμερα (τυπικό παράδειγμα Ίνδια, Πακιστάν, Ν. Άφρική) συχνά τό ουσιαστικό προϊόν είναι τό πλουτόνιο που χρησιμοποιείται ως σχάσιμο ύλικό για τίς ατομικές βόμβες —ό σταθμός του Τερνομπίλ φαίνεται ότι άνήκε σ' αυτή τήν κατηγορία— και ή ηλεκτρική ένέργεια είναι ένα άπλό ύποπροϊόν. Καί όπωσδήποτε αυτός ήταν ό λόγος τής εγκατάστασης των πρώτων πυρηνικών αντιδραστήρων που πουλήθηκε τότε στό κοινό μέσα στό πακετάρισμα του δαμασμένου από τήν τεχνολογία φιλικού και ειρηνικού γίγαντα. Δέν είναι τυχαίο ότι ό διασημότερος, στή Σοβιετική Ένωση, αντίπαλος των πυρηνικών έργοστασίων ήταν ό πατέρας τής σοβιετικής ατομικής έρευνας Πιότρ Καλίτσα, που ζήτησε στις 8 Όκτωβρίου 1975 στή Σοβιετική Άκαδημία Έπιστημών να μην έπιτραπει εγκατάσταση πυρηνικών σταθμών παρά μόνο σε άπομακρυσμένα άκατοίκητα νησιά γιατί, «σε περίπτωση άτυχήματος ή σαμποτάζ, ή διαρρέουσα άκτινοβολία θα καταστρέψει κάθε ζωή σε άκτίνα πολλών χιλιομέτρων όπως ή βόμβα τής Χιροσίμα». Ό Καλίτσα ήταν ό έπικεφαλής του προγράμματος κατασκευής τής σοβιετικής ατομικής βόμβας και γνώριζε περί τίνος έπρόκειτο.

Είναι γνωστό επίσης ότι σημαντικό κίνητρο στην έρευνα για τήν τελειοποίηση των πυρηνικών αντιδραστήρων ήταν ή χρήση τους στους στόλους των πυρηνικών ύποβρυχίων επειδή κάνουν δυνατή μιά μακροχρόνια παραμονή υπό τήν επιφάνεια (θεωρητικά πολύμηνη) και λόγω του πρακτικά άπεριόριστου αποθέματος καυσίμου εξασφαλίζουν έπιχειρησιακή άνεξαρτησία από βάσεις άνεφοδιασμού έξω από τά σύνορα τής χώρας και έπομένως και πρακτικά άπόλυτη μη άνιχνευσιμότητα κινήσεων από τόν αντίπαλο.

Ό δεύτερος λόγος τής ανάπτυξης του πυρηνικού προγράμματος παραγωγής ένέργειας είναι ή ανάγκη άπόδοσης των τεράστιων κεφαλαίων που έχουν έπενδυθεί στην έρευνα και τήν ανάπτυξη τής πυρηνικής τεχνολογίας από τίς βιομηχανικές χώρες.

Μόνο στή Δυτική Γερμανία, μέχρι τό 1980, είχαν διατεθεί για τό σκοπό αυτό 200 δισ. μάρκα, έξ ήμισείας από τό κράτος και τίς ιδιωτικές έπιχειρήσεις. Είναι προφανές ότι ή επένδυση τέτοιου ύψους κεφαλαίων σε μιά τεχνολογία δημιουργεί, πέρα από όποιαδήποτε άλλη οικονομική συλλογιστική, αυτόνομους πιά μηχανισμούς προώθησης τής πραγματοποίησης τής άπόδοσης αυτών των κεφαλαίων.

Ό τρίτος λόγος είναι ό μέσω τής πυρηνικής παραγωγής έλεγχος τής αγοράς καυσίμων (κατανάλωσης, αποθεμάτων,

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΥΡΗΝΙΚΩΝ ΑΝΤΙΔΡΑΣΤΗΡΩΝ

Χώρα	Σέ έμπορική λειτουργία	Σέ πρόγραμμα κατασκευής	Ποσοστό ηλεκτροπαραγωγής
Άργεντινή	2	1	23
Ν. Άφρική	4	—	18
Βέλγιο	8	—	60
Βραζιλία	1	2	1
Βρετανία	37	2	19
Βουλγαρία	4	2	32
Γαλλία	44	17	65
Άν. Γερμανία	5	6	12
Δυτ. Γερμανία	20	5	30
Γιουγκοσλαβία	1	—	5
Έλβετία	5	—	34
ΕΣΣΔ	51	34	11
ΗΠΑ	101	29	17
Ίαπωνία	33	10	27
Ίνδια	6	2	2
Ίσπανία	8	2	24
Ίταλία	3	2	4
Καναδάς	16	8	12
Νότια Κορέα	4	5	18
Όλλανδία	2	—	6
Ούγγαρία	2	—	5
Πολωνία	—	2	—
Πακιστάν	1	—	0,2
Ρουμανία	—	3	—
Σουηδία	12	—	42
Ταϊβάν	6	—	59
Τσεχοσλοβακία	5	—	15
Φιλανδία	4	—	38

Πηγές: Atomic Industrial Forum
International Atomic Energy Agency

τιμών και συνεπώς και παραγωγής). Είναι γνωστό ότι για τη ρύθμιση μίας μεγάλης αγοράς ενός προϊόντος με άνελαστική ζήτηση — και τέτοιο είναι η ενέργεια — αρκεί η ρύθμιση ενός μικρού ποσοστού της παραγωγής και διάθεσης του προϊόντος. Η άμεση απόδειξη είναι δύσκολη, αν όχι αδύνατη, αλλά υπάρχουν ένδειξεις ουσιαστικής συμμετοχής του πετρελαϊκού ολιγοπωλίου στην πυρηνική βιομηχανία.

Ειδικά για τη Σοβιετική Ένωση πρέπει να αναφερθεί εδώ ότι το 80% του εισαγόμενου συναλλάγματος προέρχεται από εξαγωγές πετρελαιοειδών. Η πραγματοποίηση των συναλλαγματικών αυτών εισαγωγών συνδέεται άμεσα με την εισαγωγή δυτικής τεχνολογίας που έχει ουσιαστική σημασία στο πρόγραμμα ανάπτυξης της χώρας. Γι' αυτό τό λόγο έχει προγραμματιστεί η έντατική και χωρίς επιφυλάξεις ανάπτυξη της πυρηνικής παραγωγής ενέργειας από 11% σήμερα σε 30% τό έτος 2000, παρότι η χώρα διαθέτει για τις ανάγκες της και τις ανάγκες των άλλων χωρών του συνασπισμού της ακόμα ανυπολόγιστα αλλά υπερεπαρκή για αρκετές εκατονταετίες αποθέματα κλασικών καυσίμων. Ο Γκορμπατσόφ ζήτησε στο 27ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ μέσα στο επόμενο πενταετές για την πυρηνική ενέργεια «να δοθούν στην παραγωγή εγκαταστάσεις δύομισι φορές μεγαλύτερες από όσες δόθηκαν στο προηγούμενο πενταετές πρόγραμμα».

Ο τέταρτος λόγος που σχετίζεται άμεσα με τον προηγούμενο είναι ότι η εξαγωγή της πυρηνικής τεχνολογίας από τις βιομηχανικές χώρες στις άλλες δημιουργεί απaráβαρα και βαθιάειν συνθήκες μα-

κροπρόθεσμης οικονομικής εξάρτησης. Στην πυρηνική τεχνολογία, όχι μόνο ο σχεδιασμός, ή μελέτη και κατασκευή των εγκαταστάσεων απαιτεί τέτοιου επιπέδου τεχνογνωσία που είναι αδύνατον να αφομοιωθεί, πολύ περισσότερο δέ να αναπτυχθεί αυτόδύναμα, χωρίς δαπάνες απαγορευτικού ύψους, από αναπτυσσόμενες χώρες, αλλά ακόμα και ο έλεγχος, ή συντήρηση και ή λειτουργία των εγκαταστάσεων δέν είναι δυνατό να επιτευχθεί χωρίς τη συνεχή και απρόσκοπτη συνεργασία του προμηθευτή. Έγκαταστάσεις εμπλουτισμού του ουρανίου διαθέτουν μόνο οι ΗΠΑ, ή Σοβιετική Ένωση και ή Γαλλία. Ακόμα και χώρες δηλαδή που διαθέτουν φυσικό ουράνιο εξαρτώνται για τό πυρηνικό καύσιμο από μία από τις τρείς αυτές χώρες. Για μία χώρα σαν την Ελλάδα π.χ. ή εγκατάσταση αντιδραστήρα των 1.000 μεγαβάτ σημαίνει επένδυση 350 δισ. δραχμών και παραγωγή 25-30% της ηλεκτρικής ενέργειας. Είναι σαφές ότι ή ανάγκη άριστων σχέσεων με τον προμηθευτή, με όλα όσα αυτό συνεπάγεται για τό εξαρτημένο μέρος, για την απρόσκοπτη λειτουργία του εργοστασίου, θά ήταν ζωτική ανάγκη για τό σύνολο της οικονομίας της χώρας και θά σημάδευε και τό μέλλον της.

Τό άτομικό κράτος

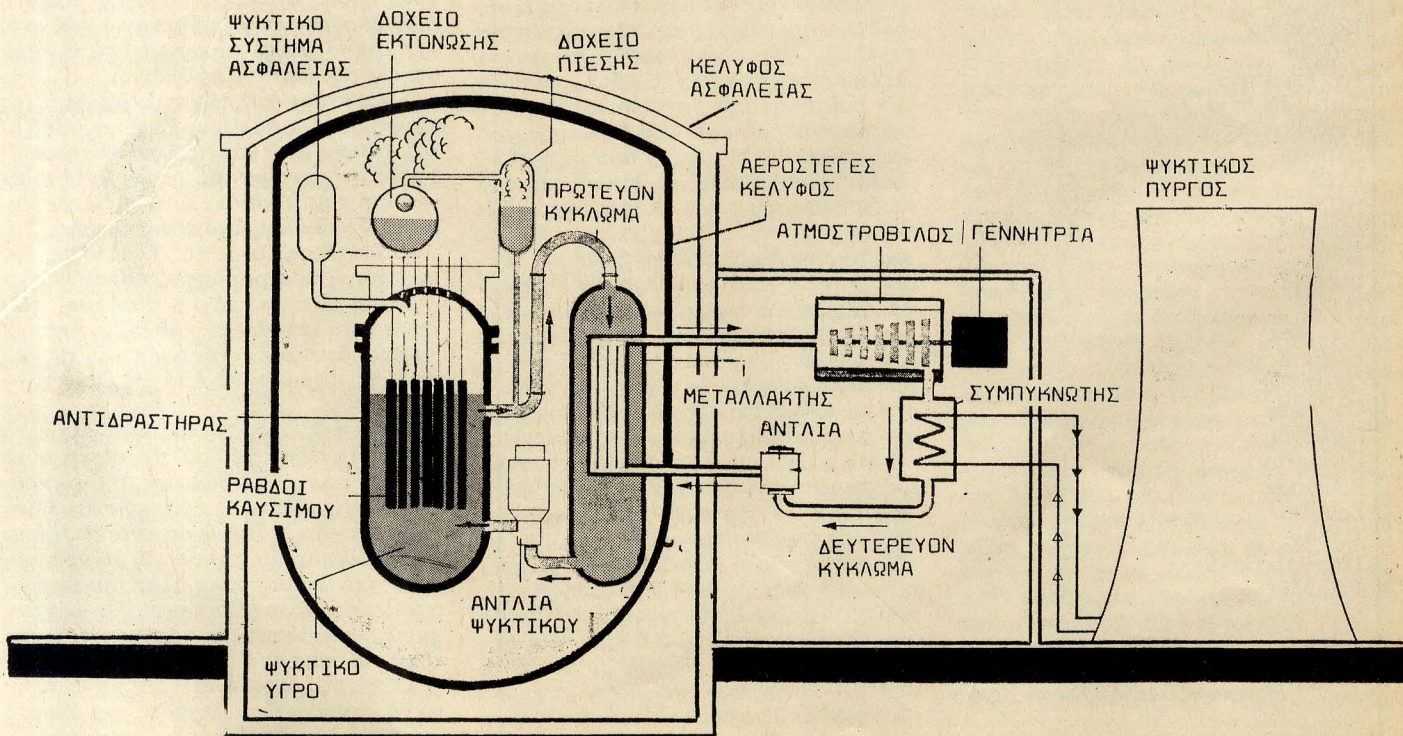
Αναγκαίο στοιχείο της πυρηνικής τεχνολογίας είναι ή απόκρυψη πληροφοριών και ή αυταρχική οργάνωση.

Η πυρηνική τεχνολογία έχει ιδιομορφίες που δέν απαντώνται της σε οποιαδή-

ποτε άλλη παραγωγική διαδικασία: α) Τά κατάλοιπα της (πλουτόνιο) μπορούν άμεσα να χρησιμοποιηθούν από μία ολιγάριθμη ομάδα για την κατασκευή ισχυρότατου όπλου μαζικής καταστροφής ή για εύρειας έκτασης ραδιενεργό δηλητηρίαση του περιβάλλοντος και β) Τεχνικές ή οργανωτικές άβλεψίες ή μικρής έκτασης δολιοφθορές μπορούν να έχουν άμεσες θανάσιμες επιπτώσεις σε μεγάλες μάζες πληθυσμού παρόμοιες με άποτελέσματα θεομηνιών ή πολεμικών καταστροφών και να καταστήσουν μεγάλες εκτάσεις άνεπανόρθωτα έχθρικές σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα για πολλές γενεές.

Έτσι, ή άστυνόμευση του πυρηνικού εργοστασίου και σε σχέση με τό κοινωνικό περιβάλλον αλλά κυρίως σε σχέση με τό ίδιο τό προσωπικό του είναι στοιχείο χωρίς τό όποιο ή λειτουργία του είναι άδιανόγητη. Η άστυνόμευση βέβαια είναι στοιχείο κάθε μορφής βιομηχανικής παραγωγικής διαδικασίας, πάντα όμως είναι στοιχείο έξωγενές της τεχνικής διαδικασίας, ή όποια είναι δυνατό χωρίς διακοπή ή σοβαρή δυσλειτουργία της παραγωγής να τεθεί υπό τον έλεγχο των εργαζομένων. Στην πυρηνική παραγωγή ή λεπτομερής άστυνόμευση των κινήσεων και πράξεων των εργαζομένων και προληπτικά ο έξονυχιστικός έλεγχος κάθε πτυχής της ιδιωτικής τους ζωής είναι στοιχείο βασικό, εκ των ών ούκ άνευ της ίδιας της τεχνικής της παραγωγής.

Τό δεύτερο στοιχείο που είναι άπαραίτητο άφ' ενός για λόγους άσφαλείας και άφ' έτέρου για λόγους άποφυγής εντάσεων με τό κοινωνικό περιβάλλον, που είναι επίσης πηγή κινδύνων για την άσφαλή λειτουργία, είναι ή μυστικότητα των πα-

ραγωγικών σχέσεων και διαδικασιών. Σέ καμία άλλη μορφή παραγωγής (είναι αυτονόητο ότι εδώ δεν περιλαμβάνεται ή βιομηχανία όπλων) δεν ύποχρεώνονται οί εργαζόμενοι με τέτοιο άτεγκτο τρόπο νά μίν κοινολογούν και τά πιό άσήμαντα περιστατικά τής καθημερινής ζωής στό έργοστάσιο άκόμα και σέ συναδέλφους τους.

Τό τρίτο στοιχείο πού επιβάλλεται από τήν καταστροφική ιδιομορφία τής πυρηνικής παραγωγής είναι ή συγκεντρωτική μορφή όργάνωσης με αυστηρά ιεραρχική δομή διακίνησης τών πληροφοριών από τά κατώτερα στρώματα τού προσωπικού πρós τά άνωτερα και τών αποφάσεων και έντολων αντίστροφως.

Και βέβαια οί πιό πάνω άναγκαίες γιά τή λειτουργία συνθήκες περιορισμού τών πολιτικών ελευθεριών και άπαλλαγής από τόν κοινωνικό έλεγχο κατοχυρώνονται και με τό κατάλληλο νομικό πλαίσιο και νομοποιοούνται ιδεολογικά με τήν άνάγκη θυσιάς, έθελοντικών πάντοτε, ενός μικρού μέρους τού πληθυσμού, ήρώων τής εργασίας και τής ευθύνης και πρωτοπόρων τής έπιστήμης, γιά χάρη τής ευημερίας και τού πολιτισμού τού συνόλου.

Οί όμοιότητες με τή λειτουργία τών στρατιωτικών και άστυνομικών ύπηρεσιών είναι χτυπητές και μιά επιφανειακή αντιμετώπιση θά έβαζε από κοινωνική και πολιτική άποψη και τό σύστημα πυρηνικής παραγωγής στήν ίδια μοίρα, με τά γνωστά και κατά κόρον χρησιμοποιούμενα έπιχειρήματα τού ταξικού χαρακτήρα τού κράτους και τού κοινωνικού έλέγχου κ.λπ. 'Υπάρχει όμως μιά ουσιαστική διαφορά, ότι τό σύστημα πυρηνικής παραγωγής, επειδή είναι στοιχείο τής οικονομικής βάσης και όχι τού έποικοδομήματος όπως ό στρατός, ή άστυνομία ή οί μυστικές ύπηρεσίες, και ύστερεύεται στήν παραγωγή ένεργείας, πού είναι τό μόνο αγαθό τό όποιο είναι άπαραίτητο στήν παραγωγή όλων τών άλλων αγαθών, άφ' ενός δεν είναι δυνατό από τή στιγμή πού θά έπιλεγεί και άναπτυχθεί, νά έγκαταλειφθεί, ή οί δομές του νά μεταρρυθμιστούν με μόνη τήν πολιτική βούληση χωρίς άμεσες και βαθιές συνέπειες γιά τήν ίδια τήν οικονομία όποιασδήποτε χώρας, με αντίστοιχες βέβαια πολιτικές συνέπειες, και άφ' έτέρου άκριβώς αυτή ή ουσιαστική και μακροπρόθεση συμμετοχή στό σύνολο τής οικονομίας και ή ίδια ή τεχνολογία παράγουν ουσιαστικούς έξαναγκασμούς στίς δομές κάθε κοινωνίας και πολιτείας. 'Η προσπάθεια έπιβολής κοινωνικού έλέγχου και δημοκρατικών δομών στό σύστημα παραγωγής πυρηνικής ένεργείας σημαίνει είτε τήν έγκατάλειψη του είτε τών πολλαπλασιασμό τών κινδύνων καταστροφής.

Και αντίστροφα άκριβώς αυτοί οί κίνδυνοι και οί οικονομικές έπιπτώσεις από τήν έγκατάλειψη τού συστήματος μετά τήν άνάπτυξη του επιβάλλουν τήν άνάπτυξη και σταθεροποίηση αυταρχικών δομών και άπουσίας κοινωνικού έλέγχου.

Γι' αυτό τό λόγο ή πολιτική άπαιτησή δημοκρατικής διαδικασίας άπόφασης γιά τήν έγκατάσταση πυρηνικών αντιδραστήρων δεν μπορεί νά έχει άλλο νόημα παρά νά δεικνυθεί ή διαφώτιση τού πληθυσμού και ή μαζική αντίδραση στή λει-

τουργία τους. Δημοσιότητα, άντικειμενική πληροφόρηση και κοινωνικός έλεγχος και ταυτόχρονη μαζική άνάπτυξη τής πυρηνικής τεχνολογίας από τή φύση τους άλληλοαποκλείονται.

Η κάλυψη τών ένεργειακών άναγκών

Με ή χωρίς πυρηνική ένεργεια, τό πρόβλημα τής εξάντλησης τών φυσικών περιθωρίων παραμένει. Τό δίλημμα σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα είναι επίκαιρο, άν και με άλλους όρους.

Η άνάπτυξη τού πυρηνικού προγράμματος ήλεκτροπαραγωγής μεταθέτει τό πρόβλημα τής εξάντλησης τών ένεργειακών άποθεμάτων δημιουργώντας ταυτόχρονα δύο προβλήματα τερατωδών διαστάσεων: τών πυρηνικών καταστροφών και τής έξουδετέρωσης τών πυρηνικών άποβλήτων. 'Ωστόσο άκόμα και με τήν έγκατάλειψη τής πυρηνικής ένεργείας, τό ένεργειακό πρόβλημα παραμένει, όχι τόσο, όπως συνήθως παρυσιάζεται από τούς ένδιαφερόμενους, σάν πρόβλημα εξάντλησης τών άποθεμάτων τών όρυκτων καυσίμων, όσο σάν πρόβλημα εξάντλησης τών περιθωρίων τής φύσης, στήν άτμόσφαιρα, τά νερά και τό έδαφος, γιά τήν όμαλή και άυτορρυθμιζόμενη άποδοχή τών θερμικών και χημικών άποβλήτων τής καύσης τών όρυκτων καυσίμων. Είναι γνωστό και τό πρόβλημα τής καταστροφής τών δασών από τήν όξινη βροχή και τό φαινόμενο θερμικίου με διαδοχικές ξηρασίες και πλημμύρες από τήν αύξηση (τριπλασιασμό) τής περιεκτικότητας τού διοξειδίου τού άνθρακα στήν άτμόσφαιρα, ή σταδιακή καταστροφή τής ιονόσφαιρας, ή θερμική και χημική μόλυνση τών ποταμών και θαλασσών.

Τό πρόβλημα τής ένεργειακής παραγωγής είναι διπλό: από τή μιά άφορά τόν όγκο τής κατανάλωσης και από τήν άλλη τούς τρόπους παραγωγής.

Και όσον άφορά τούς τρόπους παραγωγής είναι γενικά παραδεδεγμένο ότι από τεχνική άποψη ή δυνατότητα πολλαπλάσιας κάλυψης τών ένεργειακών άναγκών από τίς άνανεώσιμες μορφές ένεργείας (ύδροηλεκτρική, αιολική, ήλιακή, παλίρροιες, κύματα, βιομάζα) είναι δεδομένη. Οί άντιρρήσεις πού προβάλλονται είναι καθαρά βραχυπρόθεσμα οικονομικές και, άν δεν συναποτιμηθούν οί καταστροφές τού περιβάλλοντος καθώς και ή δυνατότητα δραστικής μείωσης τού κόστους τών άνανεώσιμων πηγών με έπενδύσεις στήν έρευνα και τή μαζική παραγωγή, πράγματι εύσταθούν. 'Ενδεικτικά άς άναφερθεί ότι στή Βρετανία τό 1983 τό ποσοστό τής κρατικής έπιχορήγησης στήν έρευνα γιά τό σύνολο τών άνανεώσιμων πηγών ήταν τό 0,1% τού αντίστοιχου ποσού γιά τήν έρευνα στήν «ειρηνική» μόνο πυρηνική τεχνολογία.

Η μή προώθηση τής έρευνας και άνάπτυξης τής τεχνολογίας τών άνανεώσιμων πηγών είναι μιά καθαρά πολιτική άπόφαση τών άνεπτυγμένων βιομηχανικών χωρών και όφείλεται άπλως σέ δύο πράγματα:

Πρώτον, ότι ή παραγωγή ένεργείας από τίς άνανεώσιμες πηγές είναι άναγκαστικά άποκεντρωμένη, δεν προϋποθέτει τό

έξειδικευμένο προσωπικό και έξοπλισμό πού είναι μονοπώλιο τών άνεπτυγμένων βιομηχανικών χωρών, οί έπενδύσεις και ή λειτουργία είναι έλεγχόμενες από τό χρηστή και όχι τόν προμηθευτή.

Δεύτερον, επειδή σέ σημαντικό ποσοστό ή παραγωγή ένεργείας από άνανεώσιμες πηγές θά έλάττωνε τήν εξάρτηση τών άναπτυσσόμενων χωρών από τήν έλεγχόμενη από τίς βιομηχανικές χώρες άγορά καυσίμων με προφανείς πολιτικές έπιπτώσεις.

Όσον άφορά τόν όγκο τής κατανάλωσης ένεργείας πρέπει νά γίνουν δύο παρατηρήσεις σχετικά με τίς βιομηχανικές χώρες. Η πρώτη παρατήρηση είναι ότι κατά μέσο όρο πάνω από 50% τής ένεργείας καταναλώνεται γιά τή θέρμανση και τόν κλιματισμό κτιρίων και γιά τήν ιδιωτική αυτοκίνηση. Η δεύτερη είναι ότι και τό μεγαλύτερο μέρος τής έναπομένουσας ένεργείας βιομηχανικής χρήσης καταναλώνεται γιά τήν παραγωγή προϊ- ντων (π.χ. πολεμική βιομηχανία, άτοαλι, άλουμίνιο) πού είτε δλοκληρωτικά είτε σέ μεγάλο μέρος τους χρησιμοποιούνται γιά τή συντήρηση και άναπαραγωγή άκριβώς αυτού τού τρόπου διαχείρισης τής φύσης και τών ανθρώπων.

Ό τρόπος αυτός «ανάπτυξης» δημιουργεί ό ίδιος τίς προϋποθέσεις ύπαρξης του και προσαρμόζει τίς ανθρώπινες άνάγκες στή ζωτική άνάγκη του πού είναι ό όλο και πιό φρενίρης, όλο και πιό όγκώδης, όλο και πιό καταστροφικός κύκλος πραγμάτωσης τής ύπεραγωγής. Η όλοσχερής βαρβαρότητα τών μαζικών σφαγών, τών πυρηνικών λοιμών και τών λιμών τής ξηρασίας και τών πλημμυρών, τού καταποντισμού τής φύσης.

Ό τρόπος αυτός «ανάπτυξης» δεν είναι λογικός, δεν είναι ήθικός, δεν είναι προοδευτικός, δεν είναι έπιστημονικός, δεν είναι άναγκαίος, δεν είναι άναπόφευκτος.

Η καταπολέμησή του και ή τελική του εξαφάνιση εξαρτάται όχι μόνο από τή διαπίστωση τών συμπτωμάτων αλλά και από τήν άνίχνευση τών αίτιών του, από τή νίκη τής άξίας χρήσης πάνω στήν άξία άνταλλαγής, από τή συνειδητοποίηση ότι ή καταστροφή τών δασών από τούς έξαθλιωμένους πληθυσμούς τής 'Αφρικής και τής Λατινικής 'Αμερικής όφείλεται σέ δικές μας έπιλογές τρόπου ζωής, ότι ή καταστροφή τού Τσερνομπίλ έχει σχέση με τόν έλεγχο τών παραγωγών πάνω στά μέσα παραγωγής και τήν παραγωγική διαδικασία.

Τελικά όπως έγραφε ό Μάρξ γιά τήν κατάκτηση τού όχτάωρου «πρόκειται γιά τή νίκη τής πολιτικής οικονομίας τής εργατικής τάξης πάνω στήν πολιτική οικονομία τού κεφαλαίου». Αυτό είναι και τό οικολογικό ζήτημένο. 'Ορισμένοι έπιμένουν αυτό νά τό όνομάζουν σοσιαλισμό.

**Δημήτρης Δημάκος
'Αλέκος Τσίτσοβιτς**

Υ.Γ. Ευχαριστούμε τόν Γιώργο Σταμάτη και τόν Θόδωρο Παρασκευόπουλο γιά τίς παρατηρήσεις τους στά οικονομικά ζητήματα.

οί ραδιενεργές ημέρες πού συγκλόνισαν τούς Έλληνες

Τό γεγονός

Ἡ μόρα πέρασε· αὐτή βεβαίως πού προκλήθηκε ἀπό τήν κυβερνητική ἀνακοίνωση —περί ραδιενεργοῦ μόλυνσης καί μέτρων ἀντιμετώπισής της— τῆς Δευτέρας τοῦ Πάσχα (5 Μαΐου). Γιατί ἡ ἄλλη μόρα, αὐτή τοῦ ραδιενεργοῦ νέφους ἀπό τό Τσερνομπίλ, οὔτε ἔγινε ἀκόμη σαφῶς γνωστό καί οὔτε μᾶλλον θά ἐξακριβωθεῖ μελλοντικά πόσης ἐκτάσεως καί ἐντάσεως ἦταν καί ποιές συνέπειες εἶχε καί θά ἔχει στή χλωρίδα, στήν πανίδα, στοὺς ἀνθρώπους. Ἡ ραδιενέργεια δέν εἶναι «χειροπιαστή», εἶναι περίπου «ἀόρατη» καί ἐν πολλοῖς «ἀγνωστή». Ἐντούτοις μία τουλάχιστον ιδιότητά της εἶναι διαπιστωμένη: δέν εἶναι πάντοτε *τιθασεύσιμη*.

Τό «δυστύχημα» τοῦ Τσερνομπίλ (26 Ἀπριλίου) ἦταν τό γεγονός πού ταρακούνησε τήν ἀνθρωπότητα ὅσο κανένα ἄλλο γεγονός σχετικό μέ τήν ἀποκαλούμενη «ἐιρηνική χρήση τῆς πυρηνικῆς ἐνέργειας». Ἦταν τό γεγονός πού ἀποκάλυψε μέ τόν πῖο ἀναμφισβήτητο τρόπο ὅτι ἡ πυρηνική ἐνέργεια εἶναι πάρα πολύ σοβαρή ὑπόθεση γιά νά ἀφεθεῖ στή διαχείριση τῶν ἐιδικῶν, τῶν κυβερνήσεων καί τῶν οἰκολόγων. Εἶναι ἀποκλειστική ὑπόθεση τῆς κοινωνίας: ἐμπλέκεται σέ ὅλες τίς μορφές τῆς ταξικῆς πάλης. Γιά ὅσους δέν ἔχουν παραιτηθεῖ ἀπό τήν ἐλπίδα ἀνατροπῆς αὐτῶν τῶν κοινωνιῶν τῆς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπό ἀνθρώπο (δυτικῶν καί ἀνατολικῶν) καί ἐπιμένουν ἀκόμη νά θεωροῦν τόν κομμουνισμό ὡς δυνατότητα πού οἱ προϋποθέσεις πραγματοποίησής της ἐνυπάρχουν στόν καπιταλισμό, τό «δυστύχημα» τοῦ Τσερνομπίλ εἶναι ἕνα κορυφαῖο γεγονός πού δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις γιά τήν οὐσιαστική τους σύμπραξη στό κοινὸ μέτωπο ὅλων τῶν δυνάμεων πού ἀγωνίζονται γιά τήν κατάρρευση τῆς πυρηνικῆς ἐνέργειας *ἐδῶ καί τώρα*. Ἡ ἄρχουσα τάξη ἀπέδειξε γιά μιὰ ἀκόμη φορά ὅτι δέν ὀρρωδεῖ πρό οὐδενός προκειμένου νά ἐξυπηρετήσει τίς ἐπιταγές τῆς καπιταλιστικῆς «ἀνάπτυξης».

Ἡ κυβερνητική ἀντιμετώπιση τοῦ γεγονότος

Οἱ κυβερνητικὲς ἐνέργειες τῶν πρώτων ἡμερῶν μετὰ τό «δυστύχημα» ἔδωσαν μεταξὺ ἄλλων καί τήν ἐντύπωση ὅτι ἡ ἐξουσία τοῦ ΠΑΣΟΚ ἔνωσε περίπου συνυπεύθυνη τῶν Σοβιετικῶν. Ὁ τρόπος τῆς βεβαίας δέν εἶχε τίποτε κοινὸ μέ τόν κυνικό

τρόπο —τῆς ἐσχατῆς χυδαιότητος— τοῦ ΚΚΕ, τοῦ *Ριζοσπάστη* καί τῆς *Πρώτης*. Δέν πρακτορεῖται ὅπωςδήποτε τὰ σοβιετικά συμφέροντα ὥστε νά τῆς ἐπιβάλλεται καί ἡ ἀντίστοιχη συμπεριφορά. Μπλεγμένη ὅμως στὰ γρανάζια τῆς «πολυδιάστατης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς», ἀντιμετώπιση καταρχὴν καί αὐτό τό γεγονός μέ τή λογική τῶν ἰσορροπιῶν, πού αὐτή ἡ πολιτικὴ ἐπιβάλλει. Μιά πολιτικὴ πού αὐτοπεριορίζεται στό ἐπίπεδο τῶν ἐντυπώσεων, τῶν γενικόλογων προτάσεων καί τῶν δεήσεων, γιατί ἀκριβῶς δέν εἶναι αὐτόνομη καί αὐτοδύναμη. Στερημένη ἀπὸ κάθε δύναμη καί δυναμική, λειτούργησε τελικά καί σ' αὐτή τήν περίπτωση μόνον ἀμυντικά: νά μὴ θιγεῖ κανένας —ἐν προκειμένῳ ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση— καί νά μὴ φανεῖ ὅτι εὐνοεῖται «ἀντικειμενικά» ἡ προπαγάνδα τῶν Δυτικῶν ἐναντίον της, ἐπ' εὐκαιρία τοῦ πυρηνικοῦ «δυστυχήματος».

Ἔτσι τὴν πρώτη μετὰ τό «δυστύχημα» ἑβδομάδα —ἀπὸ τῆς Δευτέρας 28 Ἀπριλίου πού οἱ Σουηδοὶ ἐντόπισαν καί ἀνακοίνωσαν τό γεγονός ὡς τὴν Κυριακὴ τοῦ Πάσχα 4 Μαΐου— ἡ προσπάθεια τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας γιά τὴν ὑποβάθμιση τοῦ γεγονότος ἦταν προφανής. Ἡ ἐνημέρωση τῆς κοινῆς γνώμης ἦταν ἀνεπαρκέστατη καί ἀσαφής. Τό πόσο σημαντικό ἢ ὄχι ἦταν τό γεγονός καί ποιές οἱ πιθανές του ἐπιπτώσεις εἶχαν ἀφεθεῖ μετέωρα. Ἀρκεῖ νά θυμηθοῦμε ὅτι ὡς κύριο εἶχε ἀναδειχθεῖ τό ζήτημα τοῦ ἂν θά λειτουργήσουν ἢ ὄχι τὰ ἐπιπορικὰ καταστήματα τῆς Πρωτομαγιά πού συνέπεσε ἀνήμερα τῆς Μεγάλης Πέμπτης. Στό προσηκόνιο ἦταν ὁ ὑπουργὸς Ἐργασίας κ. Γιαννόπουλος, ἐνῶ ὁ πρωθυπουργὸς κ. Παπανδρέου παρακολούθησε τίς ἐξελιξίσεις τῆς πυρηνικῆς καταστροφῆς τοῦ Τσερνομπίλ ἀπὸ τό παρασηκόνιο. Αὐτὴ ἡ κατάσταση δέν ἄλλαξε οὔτε στό διάστημα μετὰ Πρωτομαγιάς καί Δευτέρας τοῦ Πάσχα. Κάποιες «ἐπιτροπές ἐπιστημόνων» καί κάποιοι «ἐιδικοί» εἶχαν ἀναλάβει τὴν τηλεοπτικὴ μας ἐνημέρωση —πόσοι ἄραγε τοὺς παρακολουθοῦσαν ἐκεῖνες τίς «ἄγιες ἡμέρες»;— στό ἴδιο πλαίσιο τοῦ ἐφησυχασμοῦ. Ἀψευδῆς μαρτυρία ἡ ἀνακοίνωση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀτομικῆς Ἐνέργειας πού βεβαίως δέν παρουσιάστηκε «καμιὰ αὐξηση τῆς ραδιενέργειας τῆς Παρασκευῆς 2 Μαΐου στοὺς σταθμοὺς ἐλέγχου ραδιενέργειας τῆς χώρας» καί διαβεβαίωσε *προκαταβολικά* ὅτι «ἀκόμα καί σέ περίπτωση πού οἱ μετεωρολογικὲς συνθήκες εὐνοήσουν τὴ μεταφορά ὑπολειμμάτων ραδιενεργοῦ νέφους πρὸς τὴ χώρα μας, δέν ἀναμένεται νά σημειωθεῖ

αὐξηση τοῦ ἐπιπέδου ραδιενέργειας» (ὑπογράμμιση δική μου).

Οἱ ἀρμόδιοι πάσχισαν νά μᾶς καθησυχάσουν —ἐνόησε καί τοῦ πασχαλινοῦ ὄβελια— παρόλο πού οἱ βοριάδες ἔφεραν ἤδη τό ραδιενεργό νέφος πάνω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, παρόλο πού Σουηδοὶ ἐπιστήμονες καί ἄλλοι δήλωναν ὅτι οἱ ἀκριβεῖς καί ἀξιόπιστες μετρήσεις ἀπαιτοῦν χρόνο τουλάχιστον τριῶν ἡμερῶν ἀπὸ τὴ στιγμή ἀφίξης τοῦ ραδιενεργοῦ νέφους, παρόλο πού ἐπιβάλλεται νά «βάζουμε τὰ βόδια μπροστὰ ἀπὸ τὸ κάρνο»: πρέπει νά προηγουῦνται οἱ διαπιστώσεις μέσω μετρήσεων καί νά ἔπονται οἱ ἀνακοινώσεις καί ὄχι τό ἀντίστροφο.

Αὐτὰ ὡς τὴ Δευτέρα τοῦ Πάσχα (5 Μαΐου) ὅποτε καί ἄλλαξε ἄρδην ἡ κυβερνητικὴ συμπεριφορά. Ἀπὸ τὴν κατάσταση ἐφησυχασμοῦ καί ἀπραξίας στήν ὁποία εἶχε περιέλθει, μεταπήδησε σέ καταστάσεις ἐντονῆς ἀνησυχίας καί σπασμωδικῶν ἐνεργειῶν. Στὴ θέση τῶν ἀνακοινώσεων κάποιων ἐπιτροπῶν καί ἐιδικῶν τῶν προηγουμένων ἡμερῶν εἶχαμε τώρα τὴν ὑπεύθυνη κυβερνητικὴ ἀνακοίνωση διὰ τοῦ ὑπουργοῦ Ἰγείας καί Προνοίας κ. Γεννηματᾶ καθὼς καί τὴν ἐνημέρωση τοῦ τύπου πού ἔγινε ἀπὸ τὸν ἴδιο —μέ τὴ συμμετοχὴ καί τοῦ κυβερνητικοῦ ἐκπροσώπου κ. Παπαϊωάννου— τὴν ἐπομένη ἡμέρα 6 Μαΐου στό πρὸς ρόμ. Ὅπου καί ἔγινε τό «σῶσε». Παραπέμπουμε γιά περισσότερες πληροφορίες στὶς ἐφημερίδες τῆς Τετάρτης 7 Μαΐου.

Ἡ κυβέρνησις διὰ τῶν κυρίων Γεννηματᾶ καί Παπαϊωάννου δέν ἦταν σέ θέση νά δώσει καμιά ἐξήγηση γιά τὴν πλήρη διάσταση καί ἀντίφαση μετὰ τῶν ἀνακοινώσεων τῆς Παρασκευῆς 2 Μαΐου καί Δευτέρας 5 Μαΐου. Εἰπώθηκε βέβαια ὅτι οἱ μετρήσεις πού ἔγιναν στό ἔδαφος τῆς Δευτέρας ἔδωσαν ὑψηλές τιμές ραδιενέργειας καί κατόπιν εἰσηγήσεως τῶν ἐιδικῶν ἡ κυβέρνησις ἀποφάσισε νά πάρει τὰ μέτρα πού πῆρε. Γιατί ὅμως ἔπρεπε νά προηγηθεῖ αὐτὴ ἡ αἰώρηση ἀπὸ τὸ ζενίθ στό ναδίρ; Γιατί ἔπρεπε νά δημιουργηθεῖ ὄλο αὐτό τό μυστήριο ἀπὸ τό μεσημέρι τῆς Δευτέρας ὡς τὰ μεσάνυχτα τῆς ἴδιας ἡμέρας περὶ σημαντικῆς ἀνακοίνωσης πού θά ἐβγαίνει ἀπὸ στιγμή σέ στιγμή καί πού ὄταν τελικά βγήκε στόν ἄερα στίς 12 τὸ βράδυ εἶχε ὅλες τίς προϋποθέσεις νά μεγιστοποιήσει τίς ἀνησυχίες καί τίς ἀνασφάλειες τῶν πολιτῶν, λόγῳ ἀκριβῶς τῶν ὄσων προηγήθηκαν;

Ἡ συμπεριφορὰ τῆς κυβέρνησις τοῦ ΠΑΣΟΚ διαμορφώθηκε ὑπὸ τὴν ἐπιρροή σειρᾶς παραγόντων. Ἀναφέραμε ἤδη τὸν παράγοντα «πολυδιάστατη ἐξωτερικὴ πο-

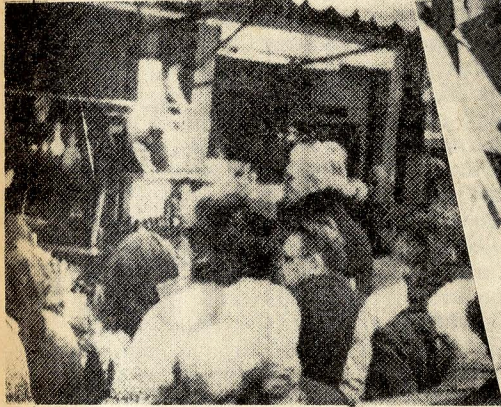
λιτική». Υπήρξε ασφαλώς και ο παράγοντας που συμπυκνώνεται στον όρο **πολιτικό κόστος** και πού εν πολλοίς περιλαμβάνει και τόν προηγούμενο. Υπήρξε και ο παράγοντας **απουσία ενεργειακής πολιτικής** και ειδικότερα **απουσία θέσης** στο κρίσιμο ερώτημα: **ναί ή όχι στην εγκατάσταση σταθμών πυρηνικής ενέργειας**. Υπήρξε και ο παράγοντας **αγνοία** ως προς τα σχετικά με τη ραδιενέργεια ζητήματα. Ερωτήματα που ίσως φαντάζουν όλο και πλοϊκά όπως «**ποιά είναι τα φυσιολογικά ποιά τα άνεκτα και ποιά τα επικίνδυνα επίπεδα ραδιενεργού μόλυνσης**;», «**πόσο θεωρείται ότι έχουν μολυνθεί τα χόρτα τα φρούτα, το γάλα και τα λοιπά τρόφιμα**;», «**ποιά ήταν τα επίπεδα της ραδιενέργειας, του ιωδίου 131, του στροντίου, του καϊσίου και τα λοιπά συναφή, στον ελληνικό χώρο τα τελευταία χρόνια**;», «**ποιά ήταν τα αντίστοιχα επίπεδα στα τρόφιμα και ποιά είναι μετά την επιδρομή του ραδιενεργού νέφους**;» και άλλα παρόμοια, δέν ήταν δυνατό να απαντηθούν **εγκυρα και αξιόπιστα** από τους «ειδικούς». Υπήρξαν και υπάρχουν τόσα κενά γνώσεων, τέτοιες έλλειψεις μετρήσεων, στοιχείων, προδιαγραφών και εμπειρίας, που έπρεπε να ανατρέξουν, οι όποιοι ειδικοί σύμβουλοι της κυβέρνησης, ή Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας, ή «Επιτροπή Επιστημόνων του Δημοκρίτου»

και μέ νέα κυβερνητική ανακοίνωση διευκρινίστηκε ότι το αγελαδινό γάλα και τα γωπά προϊόντα του (π.χ. γιαούρτια από γάλα αγελάδας) δέν πρέπει να θεωρούνται μολυσμένα από τη ραδιενέργεια μιά και τα μετρηθέντα μεγέθη είναι κάτω από τα όρια ασφαλείας. «**Ότι μόνο για το γάλα των αιγοπροβάτων εξακολουθούσε να ισχύει η οδηγία αποφυγής της κατανάλωσής του ως γωπού και συνιστάται η τυροκόμησή του (μέ βάση τό σκεπτικό ότι τα τυριά πού θά παραχθούν θά κυκλοφορήσουν στην αγορά μετά από τρείς μήνες, όποτε και τα επίπεδα ραδιενεργού μόλυνσης θά έχουν επανέλθει στα φυσιολογικά όρια)**». «**Όσον αφορά τα χόρτα, τα φρούτα και τα λαχανικά, παρ' όσες σχετικά ύψηλές τιμές ραδιενέργειας, ήταν ακίνδυνη ή κατανάλωσή τους μετά όμως από επιμελημένο καθάρισμα και πλύσιμο**».

Τό ότι ή κυβέρνηση ήταν αναγκασμένη να δώσει αυτές τίς νεότερες διευκρινίσεις όφειλόταν άφ' ενός στην ασάφεια της πρώτης ανακοίνωσης και άφ' έτερου στίς πιέσεις των παραγωγών γαλακτοκομικών προϊόντων καθώς και του κυκλώματος της λαχαναγοράς πού ήταν ήδη άφορητες από τό πρωί της Τρίτης 6 Μαΐου.

Υπεράνω όλων τό γόητρο του άρχηγού

Ο πρωθυπουργός και άρχηγός του ΠΑΣΟΚ κ. Παπανδρέου, πού όπως αναφέραμε δέν είχε καμία ενεργό παρουσία ως τή Δευτέρα του Πάσχα, βρέθηκε αίφνης στην καρδιά των γεγονότων, ως τιμονιέρης: τό διυπουργικό συμβούλιο πού άποφάσισε τά μέτρα συνεκλήθη κατόπιν οδηγίων του. Χωρίς βέβαια τή συμμετοχή του. Αντί της φθοράς πού συνεπάγεται ή ένασχόληση μέ τά μπρόκολα και τά λάχανα, ό ιδιόμορφος αυτός τιμονιέρης πού επιφυλάσσει κάθε φορά για τό πρόσωπό του τό ρόλο του ναυαγοσώστη του κυβερνητικού σκάφους πού μονίμως ταλανίζεται από τά σφάλματα των άλλων, προτίμησε τήν άξιοποίηση και αυτού του θλιβερού γεγονότος για τήν ενίσχυση του γόητρου του. Έξου και ή ανάληψη της διεθνούς πρωτοβουλίας του κ. Παπανδρέου για τόν «**διεθνή έλεγχο**», τή «**διαφάνεια**» περί τά πυρηνικά έργοστάσια και τά λοιπά πού περιέχονται στην ανακοίνωση της περασμένης Τρίτης 6 Μαΐου. Και για να

και όποιοι άλλοι ανέλαβαν τήν ενημέρωση και προστασία μας, στη σχετική βιβλιογραφία ώστε να ενημερωθούν έπειγόντως. Γίνεται εύκολα αντιληπτό πόσες συζητήσεις πού τελικά πήραν τό χαρακτήρα διαπραγματεύσεων άπαιτήθηκαν για να διαμορφωθεί μιά πρόταση, μιά συμβουλή και πολύ περισσότερο για να ληφθεί μιά άπόφαση, όταν ό ένας ειδικός άμφισβητούσε τήν έγκυρότητα του άλλου και αντίστροφως. Άρκει να θυμηθούμε τίς δημόσιες άντεγκλήσεις μεταξύ του έπιστημονικού προσωπικού του «**Δημοκρίτου**» και της Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας· κι αυτό δέν ήταν παρά ή κορυφή του παγόβουνου.

«Πρίν άλέκτωρ φωνήσαι...»

Πέρασαν δέν πέρασαν τρία 24ωρα από τήν ανακοίνωση των μέτρων της Δευτέρας του Πάσχα, όπου είχε δοθεί ή έντύπωση στο κοινό ότι πρέπει να άποφεύγει τά χόρτα, τά λαχανικά, τό φρέσκο γάλα και τά γωπά γαλακτοκομικά προϊόντα,

Αυτό όμως είχε ως συνέπεια να έμφανιστεί ή κυβέρνηση ως αναξιόπιστη και παραπαιούσα, άφου άμέσως μετά τήν ανακοίνωση και τά μέτρα της 5ης Μαΐου πού πανικόβαλαν τό κοινό και τό έστειλαν κατευθειάν στίς κονσέρβες και τό σορβικό όξυ άλλαξε ρότα και άρχισε να μαζεύει τήν καλούμπα προσπαθώντας να περισώσει όπως όπωσ ό,τι ήταν δυνατόν, από τό σκορποχώρι πού δημιουργήθηκε. Βλαβερή συνέπεια ασφαλώς, αναπόφευκτη όμως όταν οι τρικυμίες άντιμετωπίζονται μέ τή λογική του ελάχιστου δυνατού «**πολιτικού κόστους**». Μιά στο καρφή λοιπόν και μιά στο πέταλο ανάλογα μέ τό ποιός πιέζει κάθε φορά· συστατικό στοιχείο της ιδεολογίας της «**Εθνικής Λαϊκής Ένότητας**». Σημειώτεον ότι σε καμιά άλλη ευρωπαϊκή χώρα δέν υπήρξε τέτοια τραγελαφική και άνευθυνούπευθυνη κυβερνητική άντιμετώπιση του ραδιενεργού νέφους.

δεθεί γερά ό γάιδαρος, προχώρησε και στην πράξη της υποθήκης αυτής της πρωτοβουλίας μέ τήν έπιστολή του προς τό γενικό γραμματέα του ΟΗΕ. Λεπτομέρεια τό ότι ό κ. Παπανδρέου μέ τό περιεχόμενο αυτής της έπιστολής μετέθετε ούσιαστικά και τήν ευθύνη για τήν πραγματοποίηση της πρωτοβουλίας στον κ. Κουεγιά! Ο άρχηγός πρέπει πάντοτε να παραμένει ό άνεύθυνος άρχων, να μή χρεώνεται καμία άποτυχία.

Είναι κοινοτοπία να ύπενθυμίσουμε τίς ανάλογες περιπτώσεις του παρελθόντος και πώς όλα αυτά άπευθύνονται προς κατανάλωση στην έσωτερική πολιτική αγορά, όπου ό κ. Παπανδρέου αυτοδηλώνεται έτσι ως προσωπικότητα παγκόσμιου κύρους· ή έλλειψη των προϋποθέσεων πού αυτός ό ρόλος άπαιτεί είναι μιά λεπτομέρεια πού χάνεται κάτω από τό βάρος των έντυπώσεων.

Κοινωνία πανικοβλημένη

Προσπαθήσαμε να δώσουμε μιά έρμηνεία του γιατί ή κυβέρνηση και ό κ. Παπανδρέου κράτησαν αυτή τή στάση άπέναντι στο γεγονός.

Τί θά μπορούσε όμως νά υποθέσει κανείς γιά τίς διαστάσεις πού πήρε ὁ πανικός —μαζική κατά μέτωπον ἐπίθεση γιά προμήθεια κονσερβῶν καί λοιπῶν «ἀρδιαενεργῶν» τροφίμων— στήν ἑλληνική κοινωνία; Ἐπρόκειτο μήπως γιά «ταυτόχρονη ἐνεργοποίηση τῶν ὑστερικῶν προσωπικοτήτων πού ἐμπεριέχονται στόν γενικό πληθυσμό τῆς χώρας καί πού ἐπηρεάζουν τελικά καί τήν κοινή γνώμη»; Ἡ μήπως ἡ κοινωνία πανικοβλήθηκε «διότι ὁ ἐπιστημονικός κόσμος εἶναι ἀπρόσιτος στόν ἀπλό πολίτη καί δημιουργήθηκε ἔτσι ἕνα τεράστιο κενό μεταξύ ἀπλοῦ ἀνθρώπου καί ὑπερεξουσίας τῆς τεχνολογίας»; (Ἀπό συνεντεύξεις ψυχολόγων καί ψυχιάτρων, *Ἐλευθεροτυπία* τῆς 9ης Μαΐου). Ἐπρόκειτο δηλαδή γιά ὑστερία ἢ κρίση ἀνασφάλειας; Μήπως ὅμως αὐτό συνέβη γιὰτί οἱ Νεοἕλληνες εἶναι «ἀπληροφόρητοι καί ὑπανάπτυκτοι»; (*Βῆμα τῆς Κυριακῆς*, 11 Μαΐου). Ἡ μήπως ὑπεύθυνοι εἶναι οἱ κυβερνητικοί χειρισμοί γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ ραδιενεργοῦ νέφους; Μήπως φταίει ὁ κιτρινισμός —πού ὄντως μεγαλοῦργησε αὐτές τίς ἡμέρες— τῶν ἐφημερίδων καί τοῦ τύπου γενικότερα; Μήπως ἐν πάσῃ περιπτώσει ἦταν μιά «φυσιολογική» ἀντίδραση πού δικαιολογεῖται ἀπό τίς περιστάσεις;

Θά μπορούσαμε νά θέσουμε καί ἄλλα ἀντίστοιχα ἐρωτήματα χωρίς νά εἴμαστε σέ θέση νά ἐξαντλήσουμε τόν κατάλογο. Δέν θά προσθέταμε ὅμως τίποτε τό οὐσιαστικό· ἀπλῶς θά συμβάλαμε κι ἐμεῖς στή *σύγχυση* καί στόν *ἀποπροσανατολισμό* ὅπου ὁδηγοῦν τέτοιου τύπου τοποθετήσεις. Ὅχι γιὰτί εἶναι λαθεμένες. Πρόκειται ἀπλῶς γιά κοινοτοπίες πού ἰσοπεδώνουν καί κατακερματίζουν ἕνα ζήτημα *κοινωνικῆς τάξης* σέ ἐπιμέρους ζητήματα ἀτομικῆς στάσης καί συμπεριφορᾶς. Ἀσφαλῶς καί ὑπῆρξαν ὑστερίες καί ἄγνοια καί φόβος καί πάρα πολλοί ἄλλοι λόγοι. Τό ζήτημα ὅμως δέν εἶναι νά χλευάσουμε οὔτε ἐκείνους πού ἀνησύχησαν ὑπερβολικά οὔτε ἐκείνους πού παρέμειναν ἄκρως φλεγματικοί ἀπέναντι στό γεγονός.

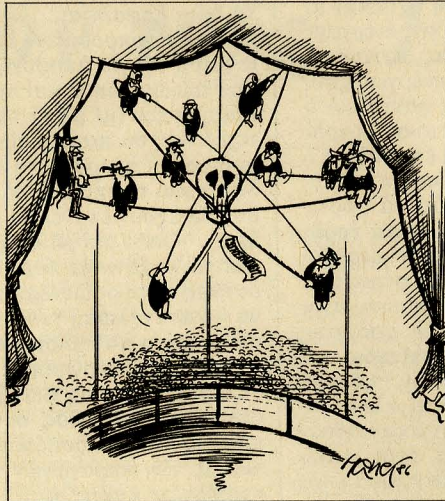
Ἡ ἑλληνική κοινωνία πανικοβλήθηκε καί συμπεριφέρθηκε ὅπως συμπεριφέρθηκε, γιὰτί εἶναι μιά κοινωνία *διαλυμένη*, μέ ἀνύπαρκτο συνδετικό ἴσθ· μιά κοινωνία ἰσοδύναμη μέ τό ἄθροισμα τῶν ἀτόμων πού τήν ἀποτελοῦν, ἀνήμπορη νά συμπεριφερθεῖ ὡς *ὄργανισμός*! Ἐξηγοῦμαστε δέ ὅτι κατακριτέο δέν εἶναι τό ὅτι ὁ πολύς κόσμος ἔσπευσε νά προμηθευτεῖ τρόφιμα χωρίς ραδιενεργό μόλυβδο· ἀλλά τό *πῶς* ἔσπευσε, τό ὅτι ἔλαβαν χώρα οἱ γνωστές «ὀμηρικές μάχες» μπροστά στά ράφια τῶν καταστημάτων ὅπου σκοπός τοῦ καθένα ἦταν ἡ προμήθεια ἀδικαιολόγητα μεγάλων ποσοτήτων τροφίμων ἐν πλήρει ἀδιαφορία καί εἰς βάρος τῶν ὑπολοίπων. Ὁ σῶζων ἑαυτὸν σωθῆτω!

Σέ καμιά ὀργανωμένη κοινωνία δέν θά παρατηροῦνταν τέτοια φαινόμενα: οἱ κοινωνικές δυνάμεις συνοχῆς, ὁ κοινωνικός ἴσθός δέν καταρρέει ἀπό τήν ὑστερία καί τήν ἀγγραμματοσύνη κάποιων πολιτῶν.

Βασίλης Ζουναλῆς

Τό ἀντιραδιενεργό ἰσότοπο ΚΚΕ — 131

Μέλη τοῦ ΚΚΕ πού τρέχουν νά ἀγοράσουν τά ἀκυρωμένα εἰσιτήρια γιά Οὐκρανία, πού ποτίζουν τά παιδιά τους σέ δημόσιους χώρους μέ γάλα, πού βουτᾶνε σέ γούρνες, πού κυλιόυνται στό γρασιδί τραγουδώντας (πέσατε θύματα, ἀδέρφια ἐσεῖς...) στή βροχή. Εἰκόνας ἄλλες πραγματικές, ἄλλες ὄχι, ἀδιάφορο — ἀφοῦ εἶναι βγαλμένες ἀπό τά σπλάχνα τῆς ιδεολογίας τους, εἰκόνας νόμιμες, κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσή της.

Ἐπῆρξε ἢ ὄχι τό ἀτύχημα (;) στό Τσερνομπίλ; Δέν ἔχει καμιά σημασία. Σημασία ἔχει ποιόν ὠφελεῖ καί ποιόν ζημιώνει, ἀφοῦ «ἀν τό ἀτύχημα δέν γινόταν τά γεράκια τοῦ Πενταγώνου καί οἱ φίλοι τους στήν Εὐρώπη θά εἶχαν ὅλη τή διάθεση νά τό προκαλέσουν» (*Ριζοσπάστης*). Τό ἐρώτημα γιά τό ΚΚΕ δέν εἶναι ποιούς ἀπειλεῖ πραγματικά ἢ ραδιενέργεια, εἶναι ποιούς ἀπειλεῖ πολιτικά καί ιδεολογικά.

Καί οἱ τοῦ ἐνλόγου κόμματος κατάλαβαν ἀμέσως ὅτι τό ἀτύχημα ὑποσκάπτει τό κύρος τῆς ΕΣΣΔ, προκαλεῖ καί καλλιεργεῖ ἐχθρικές τάσεις, ἀποτελεῖ βαριά ἴητα γιά τόν ἀγαπημένο ὁδηγητή. Καί προέταξαν τά στήθη τους (οἰκογενειακῶς...).

Ἀλλά τούτη ἐδῶ ἡ ἴητα δέν εἶναι συνηθισμένη. Γιὰτί στήν πραγματικότητα προσβάλλει τό καίριο σημεῖο γιά τό ὁποῖο εἶναι περήφανοι οἱ Σοβιετικοί ἡγέτες καί οἱ θαυμαστές τους: τήν ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς, δηλαδή τήν ὀργάνωση τῆς κοινωνίας ὀλόκληρης, ἐπομένως τῆς φιλοσοφία πού διαπερνᾶ τήν ὀργάνωση τῆς σοβιετικῆς κοινωνίας. Ἐνα πράγμα, καί μόνο ἕνα, ἔχει νά ἐπιδείξει ἡ ΕΣΣΔ καί αὐτό ἀκριβῶς στέλνει ἡ Λέβ Τούρς τοῦς Κνίτες θά θαυμάσουν: τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν τῆς δυνάμεων. Ἐκείνη τήν ἀνάπτυξη πού, ὡς γνωστόν καί διά τῆς μεθόδου τοῦ ποιοτικοῦ ἄλλατος τῶν ψυχιατρειῶν, σπάει νομοτελειακά τίς παλιές παραγωγικές σχέσεις κ.λπ. Καί πρόκειται γιά ζήτημα μή διαπραγματεύσιμο, ἀφοῦ ἀποτελεῖ τήν πεμπτοσύνη τῆς φιλο-

σοβιετικῆς φιλοσοφίας καί τῆς σοβιετικῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης.

Τό Τσερνομπίλ χτύπησε λοιπόν κατάκαρδα τά ἐγχειρίδια τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν καί τά τομῖδια τῆς «Σύγχρονης Ἐποχῆς». Ἡ ἀπάντηση τοῦ ΚΚΕ εἶναι ἀναπόφευκτη: «δέν θά ξαναγυρίσουμε στά δέντρα», δέν θά ἐπιστρέψουμε στά σπῆλαια. Ἀπό δῶ καί οἱ καταγιτιστικοί ὑπαινιγμοί ὅτι ἐπρόκειτο γιά σαμποτάζ: ὄχι, δέν εἶναι λάθος, δέν *μπορεῖ* νά εἶναι λάθος ὁ μονόδρομός μας. Μπορεῖ νά μὴ εἶναι σπαρμένος μέ ρόδα. Θά ὑπάρξουν θύματα. Ἀλλά αὐτό ἦταν πάντα τό μεγαλεῖο τοῦ κομμουνιστῆ, νά ἀπονέμει τά πρωτεῖα ὄχι στίς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων ἀλλά στίς ἀνάγκες τοῦ «σοσιαλισμοῦ». Καί ἂν ἡ ἐπιδεικτικὴ ἀγνόηση τοῦ κινδύνου ἀπό τοῦς φιλοσοβιετικούς μαρτυράει τήν πεποιθησή τους ὅτι ὁ κίνδυνος εἶναι ἀπλό ἰδεολόγημα, ταυτόχρονα συμβολίζει μακάβρια τήν ἐμπρακτικὴ ἀποδοχή μῆς τυφλῆς διαδικασίας πού ἀπαιτεῖ θύματα...

Τό ἴδιο καί ἡ ΕΣΣΔ. Ἄφησε τόν κόσμο τῆς ἔρμαιο στήν ἀκτινοβολία γιά νά μὴ μειωθεῖ ἡ δίκη τῆς. Ἀπολύτως συνειδητά, ὅπως μέ πρωτοφανή βαρβαρότητα ἔσπευσε ἀμέσως νά διακηρύξει τό ΤΑΣΣ: «ἡ ἐπιστημονική καί τεχνολογική πρόοδος συνεπάγεται καί ἀνθρώπινες ἀπώλειες». Καί αὐτό δέν λέγεται ἐκ τῶν ὑστέρων, μιλώντας γιά τήν ἱστορία, γιά τό παρελθόν· λέγεται σήμερα, ἐν τῷ γίγνεσθαι. Μιλάει γιά τοῦς σημερινούς ἀνθρώπους, γιά τήν ἐν λειτουργία κρεατομηχανή τῆς λατρίας τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ὁ κυνισμός τοῦ παραγωγισμοῦ, ὁ κυνισμός τῆς ἄλλοτριώσεως τῆς ἐργασίας. Ὁ κυνισμός τοῦ τεχνοκρατισμοῦ. Ὁ κυνισμός, τέλος, τῆς ἴδιας τῆς ἀστικῆς ἐλευθερίας. Καί αὐτό δέν μᾶς ἀφαιρᾶ νά τό ξεχάσουμε οἱ φωνές «δέν θά ξαναγυρίσουμε στά δέντρα» πού ἀκούγονται πάντα καί ἀκούστηκαν καί τώρα, ἀπό ἄλλες, «ὀρθολογικότερες» πλευρές. Ἀντισοβιετικές, ἀλλά τό ἴδιο δέσμευες τῆς λατρίας τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καί τοῦ ἐπιμέρους ἐκσυγχρονισμοῦ τους...

Γιώργος Καρρᾶς

Επί του λογιστηρίου

Ο Γκόλντφιλντ και
οι 100 Άμερικανοί
έπενδυτές

..πολύ κακό για τό τίποτα...

Αυτές τις μέρες βρέθηκαν στη χώρα μας ο ύφυπουργός Έξωτερικού Έμπορίου των ΗΠΑ κ. Γκόλντφιλντ και 100 εκπρόσωποι άμερικανικών επιχειρήσεων. Ο σκοπός της επίσκεψης είναι η διερεύνηση των επενδυτικών ευκαιριών στην ελληνική οικονομία. Τήν κυβέρνηση εκπροσώπησαν οι ύφυπουργοί Έθνικής Οικονομίας Γ. Παπαντωνίου και Π. Ρουμελιώτης που διαβεβαίωσαν, όπως φαίνεται από τά σχετικά δημοσιεύματα των εφημερίδων, τούς Άμερικανούς μελλοντικούς επενδυτές ότι ή χώρα μας τούς προσφέρει όλες τις καλές προϋποθέσεις. Έκείνοι από την πλευρά τους δέχτηκαν καλόπιστα ότι «τά εφαρμοζόμενα μέτρα σταθεροποίησης της οικονομίας βελτιώνουν τό επενδυτικό κλίμα στην Ελλάδα» (Έξπρές, 10-5-1986). Στη συνέχεια ο κ. Π. Παπαντωνίου, σκεπτόμενος πολύ λογικά ο άνθρωπος, είπε στά έξής:

«...Στό τέλος του 1987 (δπότε λήγει ή ισχύς των πράξεων νομοθετικού περιεχομένου) δέν σημαίνει ότι θά άνοιχθούν οι άσκοοί και θά μοιραστούν εισοδήματα. Θά υπάρξει βαθμιαία προσαρμογή των μισθών και ήμερομισθίων. Τό 1988 και 1989 ή οικονομική άνάπτυξη —έάν βέβαια γίνουν επενδύσεις, συμπλήρωσε— θά είναι τέτοια πού θά επιτρέψει άνετότερη εισοδηματική πολιτική. Είναι οι καλύτερες μέρες, κατέληξε, πού ύποσχέθηκαε στον ελληνικό λαό και πρέπει νά έρθουν πριν τή λήξη τής τετραετίας» (Αύγή, 13.5.1986).

Σαφέστατος ο κ. Παπαντωνίου: έμεις θά σάς έγυθηθομε τήν έκμετάλλευση τής υπεραξίας των εργαζομένων αλλά και έσεεις θά έπιδοτήσετε τόν προεκλογικό άγώνα μας.

Βλέποντας κανείς όλη αυτήν τήν ειλικρίνεια θά περίμενε φυσιολογικά ότι επίκεινται τεράστιες άμερικανικές επενδύσεις πού θά αλλάξουν τή δομή τής ελληνικής οικονομίας. Άς μή βιαστούμε όμως γιατί στή χώρα μας δυστυχώς τά όρια του σοβαρού είναι πράγματι δυσδιάκριτα. Η ελληνική πλευρά πρότεινε στίς 100 άμερικανικές επιχειρήσεις 17 επενδυτικά σχέδια. Τό άποτέλεσμα ήταν ότι εκδηλώθηκε ένδιαφέρον για τέσσερα από αυτά, εκ των όποιων τό ένα άφορά τήν κατασκευή από τή ΔΕΗ μιάς μονάδας για τήν εξαέρωση κάρβουνου πού, ως σημειωθεί, θά εισάγεται από τό έξωτερικό. Πολύ κακό για τό τίποτα δηλαδή αλλά όπως γνωρίζετε τό ταξίδια άναψυχής, όταν μάλιστα πληρώνονται από άλλους, είναι πάντοτε εύπρόσδεκτα.

Ο πλέον συμμαθητής στην ιστορία αυτή υπήρξε βέβαια ο κ. Γ. Κατσιφάρας. Αυτός άσχολήθηκε με σοβαρά θέματα και ζήτησε νά μάθει τί θά γίνει με τά αντίσταμιστικά όφελή από τήν άγορά των F-16 και πώς θά αύξηθούν οι ελληνικές εξαγωγές στίς ΗΠΑ. Δέν γνωρίζουμε τί άπάντησε ο κ. Γκόλντφιλντ αλλά δέν έχει σημασία. Άπό

τή στιγμή πού σέ ξερεί ο θυρωρός τής πολυκατοικίας σου ο κόσμος είναι όλος δικός σου.

Η οικονομική
συνδιάσκεψη

κορυφής στό Τόκιο

...ένισχύεται ο συντονισμός για
τήν άναδιάρθρωση του διεθνούς
οικονομικού συστήματος...

Στίς άρχές του Μαΐου συναντήθηκαν στό Τόκιο οι άρχηγοί των έπτά περισσότερο προηγμένων βιομηχανικών κρατών. Η συνάντηση αυτή έντάσσεται στή σειρά των άτυπων αλλά καθιερωμένων πλέον έτήσιων συνδιασκέψεων πού πραγματοποιούνται με σκοπό τήν άναλλαγή άπόψεων και ίσως τήν ύπογραφή μυστικών συμφωνιών σχετικά με τό συντονισμό των οικονομικών πολιτικών των άνεπτυγμένων κεφαλαιοκρατικών κρατών. Η σχετικά πρόσφατη στροφή στή διεθνή οικονομική πολιτική των ΗΠΑ και οι προτάσεις πού έχουν γίνει από τήν κυβέρνηση Ρήγκαν πρός τις κυβερνήσεις τής Δυτικής Γερμανίας και τής Ίαπωνίας, για τήν έπιτάχυνση τής οικονομικής άνάπτυξης (βλ. προηγούμενα τεύχη του Δεκαπενθήμερου Πολίτη) προσδίδουν ιδιαίτερο ένδιαφέρον στά άποτελέσματα τής συνδιάσκεψης. Στό τελικό κοινό άνακοινωθέν διαπιστώνεται ότι τά προβλήματα πού άντιμετωπίζει ή διεθνής οικονομία συνοψίζονται στά έξής:

- μεγάλη άνεργία
- μεγάλα έσωτερικά και έξωτερικά έλλείμματα ή πλεονάσματα πού δημιουργούν προβλήματα οικονομικής αστάθειας
- άββαιότητα για τή μελλοντική εξέλιξη των συναλλαγματικών ισοτιμιών
- προβλήματα στην έξόφληση του χρέους των υπερχρεωμένων άναπτυσόμενων χωρών
- άββαιότητα για τίς μεσοπρόθεσμες εξελίξεις στίς τιμές τής ενέργειας.

Τά προβλήματα αυτά άπειλούν τή σταθερότητα του διεθνούς κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Για τήν άντιμετώπισή τους οι ήγέτες των έπτά κρατών (ΗΠΑ, Δυτική Γερμανία, Ίαπωνία, Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Ίταλία, Καναδάς) άποφάσισαν νά πρωθήσουν τί μεταξύ τους συνεργασία. Αυτό θά γίνει με τή συχνότερη έπικοινωνία των ύπουργών Οικονομικών και των διοικητών των κεντρικών τραπεζών για τήν παρακολούθηση των οικονομικών εξελίξεων αλλά και για τήν προσυνηνόνηση στίς περιπτώσεις έκτακτων οικονομικών μέτρων.

Στό σημείο αυτό ή Δυτική Γερμανία και ή Ίαπωνία δήλωσαν δημόσια ότι ή συνεργασία των ύπουργών Οικονομικών δέν συνεπάγεται όπωσδήποτε και τί λήψη μέτρων κοινής άποδοχής. Έτσι τοπο-

θετήθηκαν άρνητικά στήν πρόταση των ΗΠΑ για τήν έγκαθίδρυση ενός συστήματος αυτόματων άναπροσαρμογών στην οικονομική πολιτική των άνεπτυγμένων κρατών άνάλογα με τίς διεθνείς οικονομικές εξελίξεις. Παρά τό γεγονός αυτό συμφωνήθηκε νά διευρυνθεί ή λεγόμενη «όμάδα των 5» (ΗΠΑ, Ίαπωνία, Δυτική Γερμανία, Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία) με τή συμμετοχή τής Ίταλίας και του Καναδά. Ύπενθυμίζουμε έδώ ότι ή «όμάδα των 5» συγκροτήθηκε τόν περασμένο Σεπτέμβριο με σκοπό νά συντονίσει τήν πολιτική άναπροσαρμογής των διεθνών συναλλαγματικών ισοτιμιών και νά ύποδείξει λύσεις για τό πρόβλημα των υπερχρεωμένων χωρών. Μέσα στό πλαίσιο αυτό οι ύπουργοί Οικονομικών των έπτά θά εφαρμόσουν οικονομική πολιτική με στόχους:

- τήν προώθηση τής οικονομικής άνάπτυξης χωρίς πληθωρισμό
- τήν ένδυνάμωση των κινήτρων τής ελεύθερης άγοράς για τήν άπασχόληση και τίς επενδύσεις
- τό άνοιγμα των διεθνών άγορών στό ελεύθερο έμπόριο και τίς επενδύσεις
- τήν έπίτευξη μεγαλύτερης σταθερότητας στίς διεθνείς συναλλαγματικές ισοτιμίες.

Οι ήγέτες των έπτά χωρών πιστεύουν ότι έτσι θά δημιουργηθούν οι συνθήκες πού θά διευκολύνουν και τήν άπαιτούμενη άναδιάρθρωση στις άναπτυσόμενες χώρες, οι όποιες όμως θά πρέπει με τή σειρά τους νά εξασφαλίσουν στό έσωτερικό των άγορών τους τήν ελεύθερη κίνηση του κεφαλαίου.

Όπως έχουμε ήδη γράψει στά προηγούμενα τεύχη, ή πολιτική αυτή άποτελεί κυρίως πρόταση των ΗΠΑ. Δέν σημαίνει όμως ότι οι κυβερνήσεις των άλλων άνεπτυγμένων κρατών τήν άποδέχονται πλήρως. Η διεθνής πολιτική του κεφαλαίου είναι άποτέλεσμα έσωτερικών συγκρούσεων πού όρίζονται σε μεγάλο βαθμό από τό συσχετισμό των δυνάμεων μεταξύ των έπιμέρους ομάδων συμφερόντων. Έτσι δέν πρέπει νά περιμένει κανείς τήν άμεση ή τή σίγουρη έπιτυχία των παραπάνω διακηρύξεων. Είναι όμως γεγονός ότι μέχρι στιγμής οι εξελίξεις στό διεθνές νομισματικό σύστημα με τήν πτώση του δολαρίου, ή άπορρόφηση των περιορισμένων κρίσεων του τραπεζικού συστήματος από τήν άδυναμία άποπληρωμής των διεθνών χρεών και ή συνεχιζόμενη πτώση των τιμών του πετρελαίου δημιουργούν θετικές προοπτικές για τήν ένίσχυση τής συνεργασίας των άνεπτυγμένων κεφαλαιοκρατικών κρατών. Άπό τήν άλλη μεριά, τό ιστορικά πρωτοφανές έλλειμμα στό έμπορικό ισοζύγιο των ΗΠΑ μπορεί νά δημιουργήσει καθοριστικές ρήξεις στην ένότητα του διεθνούς κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Αυτό βέβαια θά προσπαθήσουν όπωσδήποτε νά τό άποφύγουν οι ύπόλοιπες χώρες και έτσι ένισχύονται καταρχήν οι τάσεις για συντονισμό των έπιμέρους οικονομικών πολιτικών. Θά μπορούσαμε νά συνοψίσουμε λέγοντας ότι τά άποτέσματα τής συνδιάσκεψης του Τόκιο δέν είναι έντυπωσιακά αλλά δείχνουν ότι ένισχύεται ο συντονισμός για τήν άναδιάρθρωση του διεθνούς οικονομικού συστήματος.

Παραγωγή και μετάδοση ιστορικής γνώσης

Στους σκοπούς της διδασκαλίας της ιστορίας στο Λύκειο περιλαμβάνεται σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα του περασμένου Οκτωβρίου ως «πρόσθετος στόχος» ή «ἐνημέρωση» των μαθητών στη «μεθοδολογία της ιστορικής έρευνας». Ήδη στο μάθημα της ιστορίας στην 3η και 4η δέση διδάσκονται κάποια θέματα μέσα σ' αυτό το πνεύμα, και όπως προβλέπεται να τροποποιηθούν από το 1987 θά περιλαμβάνουν ζητήματα ιστοριογραφίας, μεθοδολογίας, ιδεολογικής χρήσης της ιστορίας και θεωρίας της ιστοριογραφίας, όπως ή αιτιότητα στην ιστορία, ή ιδεαλιστική και ή ύλιστική ερμηνεία κ.λπ.

Νομίζω ότι θά συμφωνήσουμε κατ' αρχήν στο ότι το «άνοιγμα» αυτό του μαθήματος της ιστορίας αποτελεί γεγονός θετικό. Η νέα κατεύθυνση, έστω κι αν παρέχεται ως προνόμιο μόνο σε δύο δέσμες, δηλώνει μίαν αντίληψη που προσπαθεί να συμπορευτεί με το πνεύμα των καιρών. Τό αν εφαρμόζεται ή θά εφαρμοστεί κατά τρόπο όρθό είναι κάτι στο οποίο θά μπορούμε ίσως νά δώσουμε μιά πρώτη απάντηση στή συζήτησή μας. Έκείνο πού πρέπει πρώτα νά διερευνήσουμε (και πού θά έπρεπε νά είχαμε κιόλας διερευνήσει

έντελώς ανεξάρτητα από τό αναλυτικό πρόγραμμα του ύπουργείου) είναι ή ίδια ή αντίληψη πού ώθει πρὸς τή νέα αὐτή κατεύθυνση. Τί σημαίνει νά διδάσκεται ή μεθοδολογία της ιστορίας, ή ιστοριογραφία, τά θεωρητικά προβλήματα της ιστοριογραφίας; Γιά ποιό σκοπό γίνεται ή διδασκαλία αὐτή;

Όπως ξέρουμε όλοι, ή ιστορία, πού δέν διαφέρει στο σημείο αὐτό από άλλους γνωστικούς κλάδους, παράγει διαρκῶς νέες γνώσεις. Η ιστορία μάλιστα έχει έναν πρόσθετο λόγο νά παράγει διαρκῶς νέες γνώσεις γιατί ἐκτός από τό ότι κατορθώνει με πίο τελειοποιημένες μεθόδους και με πίο ἐξελιγμένα μέσα νά φωτίζει ζητήματα γιά τά όποια ὑπῆρχε ἀγνωσία ή στά όποια ἐπικρατοῦσαν λανθασμένες ἀντιλήψεις, ἀναγκάζεται νά διευρύνει τό ἀντικείμενό της συμπεριλαμβάνοντας και τά πίο πρόσφατα γεγονότα, καθώς τό παρόν μεταβάλλεται σε παρελθόν.

Παραγωγή νέας γνώσης είναι ή μία ὄψη κάθε γνωστικού κλάδου. Η ἄλλη είναι ή μετάδοση της γνώσης. Χρησιμοποιῶ βέβαια ἐδώ τόν ὄρο γνώση ὄχι μέ καμιά αὐστηρή σημασία και ὄπως ὅποτε ὄχι μέ τή σημασία ἐιδικά της ἐπιστημονικής γνώσης. Αὐτά στά όποια θά ἀναφερθοῦμε

ισχύουν και γιά μή ἐπιστημονικούς κλάδους. Σε ποιό βαθμό ἄλλωστε θά μπορούσαμε νά συμφωνήσουμε ὅτι ή ιστορία, ὁ κλάδος της ιστορίας, είναι σήμερα ὄπως ἀσκεῖται από τούς ἐιδικούς ή ἦταν χθές ἕνας καθαρὰ ἐπιστημονικός κλάδος; Ἄς κρατήσουμε ὄμως τήν παραγωγή και τή μετάδοση ιστορικής γνώσης ὡς βασικά στοιχεία τοῦ κλάδου της ιστορίας.

Σέ κάθε γνωστικό κλάδο, ὄπως ἄλλωστε και στή θρησκεία, οἱ ὑπεύθυνοι γιά τήν παραγωγή νέας γνώσης διαχωρίζονται κατά κανόνα ριζικά από τούς ὑπεύθυνους γιά τή μετάδοσή της, δηλαδή τή διδασκαλία της. Στή θρησκεία, αὐτοἱ πού παράγουν νέα ἠθικά συστήματα και νέες ἀντιλήψεις γιά τή θεότητα και τό σκοπό της ἀνθρώπινης ζωῆς ὀνομάζονται προφήτες, ἐνώ αὐτοἱ πού ἔχουν καθήκον τήν ἐφαρμογή τῶν νέων συστημάτων και ἀντιλήψεων ὀνομάζονται ἱερείς. Ξέρουμε

Γιά τή διδασκαλία τῆς ιστορίας

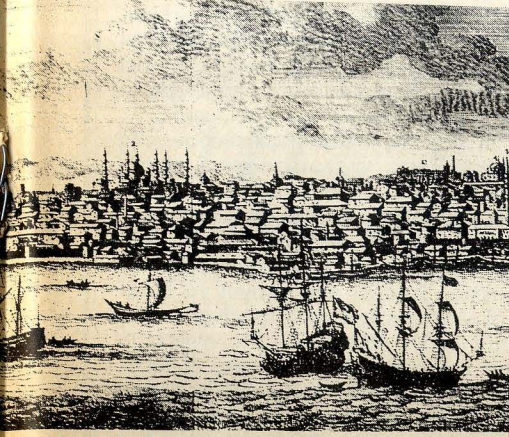
Όταν ἕνα παιδί, δέκα μέ δώδεκα χρονῶ (τοῦ δημοτικού δηλαδή), διαβάσει, ἔστω σε κακή διασκευή, τούς *Τρεῖς Σωματοφύλακες*, τό τελευταῖο πράγμα πού τό νοιάζει είναι ἂν ἐκεῖνος ὁ χοντρός και σαματατής ξυφομάχος ὀνομάζεται Πόρθος ή Πόθος, ή ἂν ὁ Ντ' Ἄρτανιάν διέπραξε κάποιο ἀπό τά κατορθώματά του στήν πολιορκία τοῦ Μουμπωντάν στή διάρκεια τοῦ Τριακονταετοῦς Πολέμου. Είναι ὄμως σίγουρο ὅτι τό παιδί, διαβάζοντας τίς περιπέτειες τῶν τριῶν σωματοφυλάκων πού ἦταν τελικά τέσσερις, θά έχει κυριολεκτικά μαγευτεῖ ἀπό τόν κόσμο της ιστορικής περιπέτειας και χωρίς νά τό καταλάβει θά έχει κιόλας ἀνοίξει σοβαρές παρτίδες μέ τήν ιστορία της Γαλλίας τοῦ 17ου αἰώνα μέ τούς Λουδοβίκους, τούς εὐγενεῖς και τούς κληρικούς, τίς μηχανορραφίες τους, τίς γυναικοδουλειές τους, τούς πολέμους τους, τά ρούχα τῶν ἀνθρώπων της ἐποχῆς, τά σπίτια τους, τ' ἀμάξια τους· είναι βέβαιο δηλαδή ὅτι θά έχει ἔρθει σε ἐπαφή μέ ἕναν ὀλόκληρο κόσμο μολονότι ιστορημένο μέ τό μυθιστορηματικό τρόπο και τίς αἰσθητικές κατηγορίες τοῦ Ἄλεξάνδρου Δουμά πατρὸς, θριαμβεύοντος τοῦ ρομαντισμοῦ τοῦ 19ου αἰώνα. Και τό σπουδαιότερο είναι ὅτι τό δεκάχρονο αὐτό παιδί ἔκανε βουτιά στά περασμένα χωρῖς καμιά ὑποχρέωση και καταναγκα-

σμό, χωρίς κανεῖς νά τό τιμωρήσει ή νά τό ἐπιβραβεύσει. Η ἴδια μύηση στήν ιστορία θά διαπιστωνόταν ἂν τό παιδί διάβαζε τό *Μυστικὸ τοῦ Βάλτου* της Πηνελόπης Δέλτα, τίς *Χίλιες και μιά νύχτες* τοῦ ἀγνώστου Ἄραβος, τό *Μεγάλο περίπατο τοῦ Πέτρου* της Ἄλκης Ζέη, τήν *Καλύβα τοῦ μπαρμπα-Θωμά* ή ἄλλα λιγότερο «λόγια» και ἴσως καθόλου «κόσμια» ἀναγνώσματα ὄπως ὁ Ἄστεριξ.

Δέν θά ἦταν ἐπίσης δύσκολο νά διαπιστώσει κανεῖς ὅτι ἀποκλείεται νά γοητευτοῦν τά παιδιά και νά ἐνθουσιαστοῦν ἀπό τό διάβασμα τῶν σχολικῶν ἐγχειριδίων της ιστορίας. Πλήξη και μαῦρη πλήξη, ἀδιαφορία και καταναγκασμός. «Μαθαίνου» χιλιάδες πράγματα γιά νά τά ξεχάσουν ὄλα στο τέλος της χρονιάς. Και είναι ζήτημα ἂν μετά τήν ἐννιάχρονη ὑποχρεωτική ἐκπαίδευση, ἀφοῦ στο μεταξὺ «θά ἔχουν μάθει» γιά ἥρωες, αὐτοκράτορες, μάχες, πολιορκίες, ἐκστρατείες, δυναστεῖες και πολιτισμούς — ἐσχάτως νομοθετήθηκε νά «μαθαίνουν» και γιά παραγωγικές δυνάμεις, παραγωγικές σχέσεις, πάλι τῶν τάξεων ὡστε ή διδασκαλία νά γίνεται προοδευτική —, είναι ζήτημα λοιπὸν ἂν στο τέλος αὐτῆς της φοβερῆς βαβούρας ἀπομείνουν ὡς κτήμα τοῦ παιδιοῦ πέντε ὀνόματα και μιά ἀόριστη διάκριση μεταξύ Ρωμαίων και Γεντίσρων.

— Μερικές παρατηρήσεις στο περιθώριο ἑνός συνεδρίου γιά τή διδασκαλία της ιστορίας και στο ἐπίκεντρο της σχολικῆς χρεοκοπίας —

καλά πόσο άνιση είναι ή σχέση ανάμεσα στους δύο αυτούς ήγέτες τών θρησκευτικών κινήματων. Οί προφήτες άντλούν τήν έξουσία τους από τήν προσωπική τους άκτινοβολία και έμπνευση, από τό χάρισμα, όπως λέγεται. Οί ιερείς άντλούν τήν έξουσία τους από τό ιεραρχικό σύστημα στό όποιο άνήκουν. Η προσωπική τους άξία έχει μικρή σημασία σέ σχέση πρός τό σχήμα τους, τόν τίτλο τους.

Κάθε μεγάλη θρησκεία (τουλάχιστον αυτές πού ξέρουμε καλύτερα στή Δύση, ό ιουδαισμός, ό χριστιανισμός, ό ωαμεθαισμός) πρωτοεμφανίστηκε ως προφητικό κίνημα πού όλοκληρώθηκε ως θρησκευτικό σύστημα μόνο όταν ή έξουσία πέρασε στό χέρια τών ιερέων. Μέσα από τί συγκρούσεις, τί μακρούς άγώνες και τί θυσίες έγινε τό πέρασμα από τή χαρισματική στήν ιεραρχική έξουσία είναι ένα πολύ ένδιαφέρον κεφάλαιο πού όμως δέν θά

μάς άπασχολήσει εδώ. Νά επισημάνουμε μόνο ότι ό προφητικός λόγος, πού ήταν κατ' έξοχήν προφορικός, ζωντανός και έξελισσόμενος, στό χέρια τών ιερέων καταγράφτηκε, συστηματοποιήθηκε και κωδικοποιήθηκε — έγινε δηλαδή κλειστό και άναλλοίωτο δόγμα: μία Βίβλος.

Η σχέση αυτή ανάμεσα σέ προφήτες/ παραγωγούς γνώσεις και ιερείς/θεματοφύλακες-δασκάλους άναπαράγεται μέ ιδιαίτερο κάθε φορά τρόπο σέ όλους τούς γνωστικούς κλάδους. Ο έρευνητής ιστορικός, ό ιστορικός ό κλεισμένος στό εργαστήριο (συνήθως στή βιβλιοθήκη) παράγει διαρκώς καινούργια στοιχεία, καινούργιες έρμηνείες. Θά έλεγα μάλιστα ότι παράγει ένα λόγο από τή φύση του άνανεωτικό και ίσως άνατρεπτικό ως πρός τά έκάστοτε γενικά παραδεκτά ιστορικά δεδομένα. Βέβαια οί μεγάλοι προφήτες τής ιστορικής γνώσης, αυτοί πού κατορθώνουν νά γίνουν μύστες, δηλαδή εισηγητές νέων μεγάλων ιστορικών θεωριών είναι πάντα λίγοι. Όπως και στό χώρο τής θρησκείας είναι συνολικά μετρήσιμοι στό δάχτυλα τών χεριών. Άλλά όπως και στίς πιο δογματικές και κωδικοποιημένες θρησκείες, εκεί πού θριαμβώνει τό ιερατείο και ή ιεραρχία, δέν έσβησε ποτέ τελείως τό πνεύμα τών προφητών πού κατόρθωνε άκόμα και μέσα στους πιο σκοτεινούς χρόνους νά άρθρώνει τόν άνατρεπτικό του λόγο, έτσι άκόμα και μέσα σέ εποχές πού άποδέχονται σχεδόν συνολικά μιάν όλοκληρωμένη Βίβλο τής ιστορίας ενός έθνους υπάρχουν πάντα ιστορικοί πού άναζητούν νέες προσεγγίσεις, νέο ύλικό και νέες έρμηνείες. Παρά τούς κατατρεγμούς, οί ιστορικοί αυτοί δέν εξαφανίστηκαν ποτέ.

Η διδασκαλία τής ιστορίας στην καλύτερη και τή μέση εκπαίδευση, δέν χωρά νομίζω άμφιβολία, μεταδίδει έπιλεκτικά στοιχεία από ένα δεδομένο και κάθε φορά όλοκληρωμένο ιστορικό σώμα πού άναγνωρίζεται από μιά κοινωνία ως ιστορική Βίβλος. Οί μαθητές διδάσκονται μιάν ύλη πού άναπαράγει συνολικά ένα δεδομένο θεωρητικό και ιδεολογικό σχήμα. Τά έπιμέρους κεφάλαια, όρισμένες πληροφορίες, κάποιες έρμηνείες άλλάζουν κάθε τόσο, αλλά τά ουσιαστικά, ή μεγάλη περιοδολόγηση και ή φιλοσοφία πού τή διαπερνά παραμένουν κατά κανόνα σταθερά. Για νά δώσω ένα πολύ σχηματικό αλλά εύκολα κατανοητό παράδειγμα, ή πεποιθήση ότι ή ελληνική ιστορία περιλαμβάνει τρεις βασικές περιόδους, τήν άρχαία, τή βυζαντινή και τή νεότερη, είναι τόσο άυτονόητη και άδιαμφισβήτητη σέ κάθε άναλυτικό πρόγραμμα από τά τέλη του 19ου αιώνα, όσο αυθαίρετη και ιδεαλιστική θά μπορούσε νά χαρακτηριστεί από πολλές μη κυρίαρχες έρμηνευτικές σκοπιές.

Χωρίς νά θέλω νά ύποτιμήσω εκείνους τούς πανεπιστημιακούς καθηγητές πού άντιστέκονται ή προσπαθούν νά άντισταθούν στή Βίβλο τής ιστορίας του ελληνικού έθνους ή τούς φοιτητές πού μέ καθοδήγηση ή πιο συχνά χωρίς καθόλου καθοδήγηση προσπαθούν νά πάνε κόντρα στό ρεύμα, θά έλεγα ότι οί πανεπιστημιακές σχολές ιστορίας παράγουν κατά βάση ιερείς τής ιστορικής γνώσης. Παράγουν καθηγητές (δηλαδή δασκάλους) πού θά ξέρουν τί περιλαμβάνει ό ιστορικός κανόνας και πώς νά μεταδώσουν τήν «ουσία» του στους νεαρούς προσήλυτους ή πιστούς, σ' αυτούς πού πρέπει νά μυηθούν

Η χρεοκοπία τής ιστορίας στό σχολείο: θρίαμβος τής άντιδραστικής ιδεολογίας

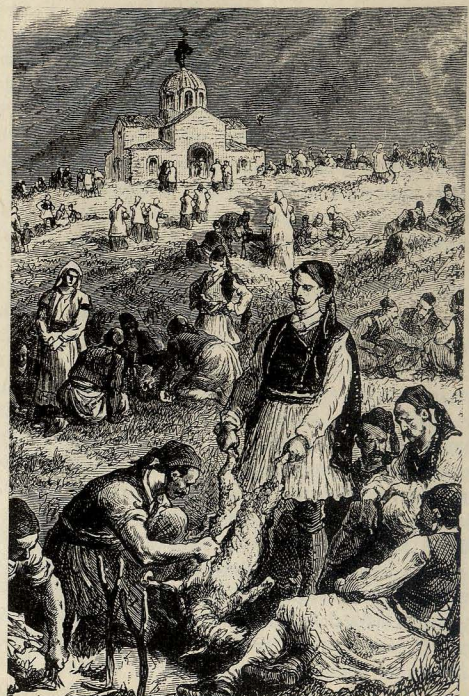
Τί φταίει γι' αυτή τήν όλοσχερή χρεοκοπία; Τουλάχιστον μέ τά μαθηματικά τά παιδιά, μετά από έννια χρόνια ύποχρεωτική εκπαίδευση (όσα δέν συνεχίζουν γιά τό Πολυτεχνείο), έχουν κατακτήσει γιά πάντα τήν έννοια τών κλασματικών άριθμών και τίς τέσσερις πράξεις τής αριθμητικής (άν και τώρα μέ τά κομπιουτεράκια μπορεί ή κατάσταση αυτή νά άποδειχθεί άνατρέψιμη). Γιά άντιστοιχη στοιχειώδη κατάκτηση δέν μπορεί νά ύπερφηανευτεί ή διδασκαλία τής ιστορίας.

Στό συνέδριο πού όργάνωσε πρόσφατα ή Έταιρεία Μελέτης του Νέου Έλληνισμού μέ τή συμμετοχή πολλών, νέων κυρίως, ιστορικών και θέμα τή διδασκαλία τής ιστορίας, είπώθηκαν πολλά πού περιγράφουν αυτή τήν κατάσταση τής χρεοκοπίας και τά αίτια τής. Η συζήτηση επικεντρώθηκε κυρίως στό σχολικά έγχειρίδια: τά λάθη τους, τίς έλλείψεις τους, τό άντιεπιστημονικό και άντιπαιδαγωγικό τους πνεύμα, τήν ιδεολογική χρήση τής ιστορίας πού τά διαπνέει. Ήταν κριτικές χρήσιμες σίγουρα όταν τουλάχιστον όρθά πετύχαιναν τό στόχο τους, παρόλο πού ό Τάσος Βουρνάς, μία μόλις Κυριακή άργότερα (Αύγή, 22.5.86) διακήρυξε μέ άρειμάνια άυτοπεποίθηση ότι τά σημερινά έγχειρίδια ιστορίας είναι «τά καλύτερα από συστάσεως ελληνικού κράτους

και ό,τι καλύτερο μπορούσαμε νά προσφέρουμε στό Έλληνόπουλο»!

Μου έκανε έντύπωση ότι από τή συζήτηση έλειπε μιά διάσταση κατά τή γνώμη μου πρωταρχικής σημασίας: τό πόσο **κακογραμμένα είναι τά έγχειρίδια ιστορίας**. Είναι άδύνατο νά διαβάσει μικρός ή μεγάλος μιά σελίδα και νά μήν πλήξει, νά μήν παρατήσει πάραυτα τό βιβλίο και μαζί τίς σοφίες πού περιέχει.

Γιατί τό πρόβλημα δέν είναι ότι έχουν λάθη, ότι ή ιδεολογία τους είναι συντηρητική, ότι κάνουν ιδεολογική χρήση τής ιστορίας ή ότι δέν προσπαθούν νά μυήσουν τά παιδιά στήν ιστορική έρευνα και τή χρήση τών πηγών. Φτάνοντας μέχρι τήν ύπερβολή θά έλεγα μακάρι νά κάταφερναν οί συγγραφείς νά «ένσταλάξουν», νά «έγχαράξουν», όπως λέγεται, στό παιδιά μιά άντιδραστική ιδεολογία (φαλλοκρατική, σεξιστική, άστική κ.λπ.). Τότε θά άποδείκνυαν ότι τά βιβλία αυτά δέν είναι νεκρά, ότι κάτι έχουν νά πούν και μπορούν νά τό πούν μέ τρόπο δραστικό, μέ τρόπο πού νά μπορεί νά επηρεάσει τό μικρό τους άναγνώστη. Στην πραγματικότητα τά σχολικά έγχειρίδια δέν κάνουν άπολύτως τίποτε. Κι αυτή είναι ή πιο άντιδραστική πλευρά τους. Η άντιδραστική τους ιδεολογία έμφανίζεται κυρίως στό ότι έχουν τή μοναδική ικανότητα νά ξεκόβουν όριστικά και διά παντός τά παιδιά από τό ένδιαφέρον πού θά μπορούσαν νά άποκτήσουν περί τά έργα τών ανθρώπων πού έζησαν πριν άπ' αυτά.

στά μυστήρια της κοινωνικής και έθνικης ένταξης. Ένας καλός ιερέας όφείλει βέβαια εκτός από τά εαγγέλια να γνωρίζει και τίς απόκρυφες γραφές για να κατανοεί καλύτερα τή διαφορά. Πρέπει να γνωρίζει μέ ποιούς αποκλεισμούς, μέ ποιές καταδικές αίρετικών δοξασιών συγκροτείται ό όρθόδοξος ιστορικός λόγος. Μάλιστα, ή διδασκαλία τών αίρέσεων και τών απόκρυφων γραφών όργανώνει τό ύλικό της μ' έναν τρόπο σάν να άποτελοΰσαν και όλες οι αίρέσεις ένα κλειστό δόγμα. "Όπως ύπάρχει ή Βίβλος, κατασκευάζεται και ή αντίβίβλος. Γιατί αυτό είναι τό κύριο χαρακτηριστικό κάθε δογματικής διδασκαλίας: αντιμετώπιζει και κάθε άλλη διδασκαλία ως δογματική. Γι' αυτό και οι προφήτες κατήγγειλαν πάντα τούς ιερείς, όσο μπορούσαν, ως προφητοφόντας-προφητοκτόνους. "Όσο λοιπόν τά πανεπιστήμια παράγουν ιερείς της ιστορικής γνώσης, πολύ λίγα μπορούν να αλλάξουν και στή διδασκαλία της ιστορίας στή μέση εκπαίδευση. Τό κλειδί κάθε επιτυχημένης μεταρρύθμισης βρίσκεται στήν κατάρτιση τών δασκάλων.

Έδώ και άρκετά χρόνια στίς ευρωπαϊκές χώρες αλλά (πιό πρόσφατα) και στήν Έλλάδα οι έθνικιστικές ιδεολογίες ως έπίσημο κρατικό δόγμα δέν χαιρούν πιά της ίδιας υπόληψης όπως πρώτα. Η ανάγκη της πολιτικής και πολιτισμικής συμπόρευσης ευρύτερων όνδλων, ευρωπαϊκών ή δυτικών, καθώς και ή μεγαλύτερη συμπάθεια μέ τήν όποια αντιμετώπιζονται οι πρώην άποικιοκρατούμενες χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου έχουν επιφέρει και στίς ιστορικές σπουδές κάποιες αλλαγές. Οι έθνικές ιστορίες προσεγγίζουν τήν ευρωπαϊκή και τήν παγκόσμια ιστορία· κι άκόμα, πλάι στίς έθνικές ιστορίες κάνει τήν εμφάνισή της και ή ιστορία του ανθρώπινου γένους. Ανακατατάξεις τέτοιου είδους, έστω και οι πιο στοιχειώδεις, προκαλούν αισθητούς κλυδωνισμούς σε οικοδομήματα θεμελιωμέ-

να ένα σχεδόν αιώνα τώρα. Μέσα στό πνεΰμα αυτό πιστεύω ότι πρέπει να δώμε τίς αναζητήσεις στή διδασκαλία της ιστορίας και στήν προετοιμασία τών ιστορικών-δασκάλων. Ανακατατάξεις σημαίνει άμφισβήτηση βασικών στοιχείων της ιστορικής Βίβλου, κι αυτό μάς φέρνει κοντά στό πρόβλημα της μεθόδου. Πώς είναι δυνατόν από τίς ίδιες πηγές να βγαίνουν διαφορετικά συμπεράσματα; Πρόκειται για ζητήματα έρμηνείας, μεθοδολογίας, φιλοσοφίας της ιστορίας. Έτσι νομίζω μπαίνουν στό μάθημα της ιστορίας και οι «ιστορικές σπουδές».

Η στροφή λοιπόν προς τίς «ιστορικές σπουδές», μικρή ή μεγάλη, δηλώνει στροφή ή προσπάθεια στροφής στό περιεχόμενο της ιστορίας. Βρισκόμαστε σε μεταβατική περίοδο. Τό πόσο θα κρατήσει καθώς και τό ποΰ θα καταλήξει ή πορεία αυτή δέν είναι εύκολο να τό πούμε. Έκείνο όμως πού μπορούμε να θεωρήσουμε ως σίγουρο είναι ότι ή μεταβατική αυτή

διαδικασία θα τερματιστεί και ότι οι ισορροπίες στό περιεχόμενο της ιστορικής Βίβλου θα άποκατασταθούν. Τό έρώτημα πού τίθεται λοιπόν είναι άν μπορεί να βγει κάτι θετικό από αυτή τή μικρή άβελαιότητα και έφεση για αναζήτηση.

Η μελέτη της ιστορικής μεθόδου, της ιστοριογραφίας, της φιλοσοφίας της ιστορίας κλονίζει ως ένα βαθμό από μόνη της τά δογματικά πορίσματα της κωδικοποιημένης ιστορικής γνώσης, πού σιωπηρά ή φανερά ύπηρετούν συγκεκριμένες ιδεολογίες. Έκείνο πού μπορεί να διδάξουν οι «ιστορικές σπουδές» είναι ότι τά πορίσματα δέν άποτελούν ένα οϋδέτερο μήνυμα πού εκπέμπουν οι πηγές. Έδώ άκριβώς μπορεί ίσως ό σωστά καταρτισμένος ιστορικός δάσκαλος να δώσει μία νέα αίσθηση στους μαθητές του για τό τί είναι ιστορία. Έπιστροφή στήν έρευνα, έπιστροφή στήν αναζήτηση, μητέρα κάθε προόδου, να ή μικρή ευκαιρία πού παρέχουν οι καιροί.

Συνολικά και μαζικά ένα τέτοιο άποτέλεσμα δέν είναι δυνατόν να επιτευχθεί. Άλλά και τά μικρά ρήγματα πού μπορούν να δημιουργηθούν κέρδος είναι. Κατά συνέπεια δέν τίθεται τόσο ποΰ «ένημέρωσης» τών μαθητών στίς «ιστορικές σπουδές», όσο ένσωμάτωσης της έρευνητικής μεθόδου στόν καθαυτό κορμό τών ιστορικών μαθημάτων. Μέσα στό πνεΰμα αυτό πρέπει να είναι και τά έγχειρίδια ιστορίας. Έγχειρίδια-όδηγοί, άνοιχτά στίς πηγές, σαφή ως προς τή μεθοδολογία τους. Οι άνάγκες της δογματικής διδασκαλίας άπαιτούν τό άνοιγμα αυτό να είναι όσο πιο περιορισμένο γίνεται: οι προοδευτικοί δάσκαλοι πρέπει να τό διευρύνουν όσο περισσότερο γίνεται.

Δημήτρης Κυρτάτας

* Τό κείμενο αυτό μέ μικρές αλλαγές παρουσιάστηκε σε εκδήλωση πού όργάνωσε ή Δημοκρατική Ένότητα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.

Μιά ιστορία νεκρή: χωρίς αφήγηση

Δέν χρειάζεται, νομίζω, κάποια πραγματεία για τό ύφος τών ιστορικών σχολικών βιβλίων. Άπλοΰστατα οι άνθρωποι πού τά 'φτιαξαν δέν ξέρουν να διηγηθούν, να ιστορήσουν, να άφηγηθούν πώς έζησαν, πώς πολέμησαν, πώς δούλεψαν οι άνθρωποι μιας άλλης εποχής, τί σοί άνθρωποι ήταν αυτοί, τί πίστευαν, να διηγηθούν τήν περιπέτεια, τήν έποποιία της επιβίωσής τους ή του άφανισμού τους — αυτό άκριβώς πού ένδιέφερε τό συγγραφέα τών *Τριών Σωματοφυλάκων* και του *Μικρού Ήρωα*. Άν τό περίπλοκο πλέγμα αίτιών και αίτιατων, οι βαθύτεροι κοινωνικοί, οικονομικοί και πολιτισμικοί προσδιορισμοί ξεφεύγουν φαινομενικά από τήν αφήγηση, άν οι πονηρίες της ιστορίας δέν είναι ποτέ διάφανες, άν ιστορία δέν είναι μόνο ή αφήγηση τών γεγονότων, ώστόσο, ποιά ιστορία μπορεί να γραφεί και να διδαχθεί ανεξάρτητα από τά γεγονότα πού τή συνθέτουν; Και πώς μπορούν τά γεγονότα να ξαναϋπάρξουν στή φαντασία ενός παιδιού άν ό λόγος είναι νεκρός, έπίπεδος, άχαρος, πληκτικός;

Αυτοί πού γράφουν τά έγχειρίδια, ή αυτοί πού όρίζουν τίς προδιαγραφές για τή

συγγραφή τους, νομίζουν ότι άρκει ή καταγραφή περισσότερων ή λιγότερων γνώσεων αντίστοιχων μέ τήν τάξη του παιδιού. Παραθέτουν φράσεις πού έχουν βγει κατευθείαν από τά δελτία τους λές και οι άνθρωποι έζησαν τήν ιστορία τους για να τούς περιλάβουν κάποτε στά σχολικά έγχειρίδια. Καταργείται έπομένως κάθε δυνατότητα να κατασκευαστεί ό ιστορικός χωρόχρονος, τά δρώντα ύποκειμένα, οι σχέσεις τους. Ξαναλέω: ή ιστορία τών ανθρώπων είναι μία περιπέτεια, άθλος και τραγωδία: πώς κατάφεραν να δαμάσουν τή φωτιά, να μαζέψουν τό νερό, πώς κατάφεραν οι Γερμανοί, παρόλο πού έφαγαν στό κεφάλι μερικά εκατομμύρια τόνους βόμβες στόν Β' παγκόσμιο πόλεμο, να ξαναγίνουν σε είκοσι χρόνια ή πιο ευρωστη οικονομία της Ευρώπης, τί ήταν ή άπόγνωση τών πολιορκημένων στό Μεσολόγγι, πώς κατάφεραν οι άρχαίοι λαοί να χτίσουν μαγευτικές πόλεις και να καταστρέψουν άλλες. Φυσικά ιστορία είναι μία κατασκευή, μία νοητική κατασκευή. Μιά κατασκευή όμως πού αντικείμενό της είναι πάντα ή περιπέτεια τών ανθρώπων. Γι' αυτό άλλωστε μάς άφορά. Στά βιβλία της ιστορίας διαβάσουμε τούς έαυτούς μας. Μιά κατασκευασμένη όμως

ιστορία πού δέν μιλά μέ ευλάβεια για τούς ζωντανούς ανθρώπους μοιάζει μ' εκείνα τά σαχλά φωτορομάντζα όπου οι στυλιζαρισμένοι πρωταγωνιστές ποζάρουν έρωτευμένοι, χαρούμενοι ή ληπνημένοι, αλλά στους μορφασμούς τους δέν αναγνωρίζουμε τούς έαυτούς μας.

Τά έγχειρίδια της ιστορίας, επειδή δέν ξέρουν ή, κυρίως, δέν ένδιαφέρονται να διηγηθούν τό πάθος και τόν πόνο τών ανθρώπων, μορφάζουν. Μορφάζουν γκριμάτσες ήρωισμού για τούς Σαλαμινομάχους και βαρβαρότητας για τούς «Ασιάτες». Κανένα παιδί δέν αισθάνθηκε φρίκη διαβάζοντας για τήν καταστροφή της Τύρου από τόν Μέγα Άλέξανδρο ή τή σφαγή του Άγίου Βαρθολομαίου, κανένα παιδί δέν μπόρεσε να μπει στή θέση του Νικητάρá ή του Πλαστήρα. Ξένους τούς συνάντησε μέσα στή σχολική βαρεμάρα και θά του είναι για πάντα ξένοι.

Είλικρινά, δέν ξέρω κανένα καλύτερο «έγχειρίδιο» για τή σύγχρονη έλληνική ιστορία από τά *Μυστικά του Βάλτου* και τόν *Μεγάλο περίπατο του Πέτρου*.

* Άγγελος Έλεφάντης

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΗΣ ΕΠΙΘΥΜΙΑΣ

(Μετά από μιά συνάντηση με τή Φρανσουάζ Ντολτό στην 'Αθήνα)

Ἀπό τίς 2 ὡς τίς 6 Ἀπριλίου ὑποδεχτήκαμε στήν Ἀθήνα τή Φρανσουάζ Ντολτό, διεθνῶς ἀναγνωρισμένη ὡς μιά ἀπό τίς σπουδαιότερες ἐκπροσώπους τῆς ψυχανάλυσης τῶν παιδιῶν. Ἦρθε καλεσμένη ἀπό τό Γαλλικό Ἰνστιτοῦτο, ὅπου τήν ἀκούσαμε τήν Τετάρτη τό βράδυ. Τήν Παρασκευή ἦταν στό Νοσοκομεῖο Παίδων, ἐνῶ μιά συνέντευξή της μεταδόθηκε τό πρωί τῆς ἴδιας ἡμέρας ἀπό τό ραδιόφωνο. Καί τήν παραμονή τῆς ἀναχώρησής της, πηγαίνοντας πρὸς τή Βραυρώνα, ἐνδιαφέρθηκε νά δεῖ μέ τί μοιάζουν τά ἀσφοδίλια καί ἀργότερα, στό Ἀμφιάραιο τοῦ Ὠρωποῦ, ἀνακάλυψε τά μύρτα. Περιττή λεπτομέρεια; Μοῦ δίνει ὁμως τήν εὐκαιρία νά πῶ ἀκριβῶς αὐτό πού νομίζω ὅτι τή χαρακτηρίζει: ἡ Ντολτό εἶναι μιά ἐξαιρετικά νέα γυναίκα προχωρημένης ἡλικίας.

Η ζωτικότητα της ὀφείλεται ἴσως στήν ἐμφυτη περιέργεια ἢ καλύτερα σέ κάποια διακριτική ἐπιθυμία πού τήν ὠθεῖ νά διδάσκειται διαρκῶς ἀπό τά πράγματα καί ἀπό τόν ἄλλο. Νά μή θυσιάζει δηλαδή τήν ὀποιαδήποτε συνάντηση προστρέχοντας σέ ἀπό καθέδρας διατυπωμένες γνώσεις. Πενήντα χρόνια μαθαίνει ἀπό τήν ἐμπειρία της. Σέ ὅσους ψυχαναλυτές ἔχουν τήν τύχη νά τήν παρακολουθοῦν δέν δίνει «συνταγές» οὔτε μεταδίδει δόγματα. Οἱ κλινικές περιπτώσεις πού τόσο συχνά διανθίζον τόν γραπτό καί προφορικό της λόγο ἔχουν παραδειγματικό μάλλον χαρακτήρα: δείχνουν ὅτι διαγνωστικές ἢ ἄλλες προϋπάρχουσες τῆς ἀναλυτικῆς σχέσης ιδέες κινδυνεύουν νά ἐπιδράσουν ἀνασταλτικά, κινδυνεύουν νά ἐμποδίσουν τόν ψυχαναλυτή νά λειτουργήσει, νά ἀκούσει δηλαδή ὀλοκληρωτικά τό λόγο τοῦ ἄλλου. Ὅταν τή ρωτοῦν πῶς ἐπινοεῖ καί διατυπώνει μιά ἐρμηνεία, ἡ Ντολτό ὑπενθυμίζει ἀπλῶς τίς περιστάσεις. Κάθε ἐρμηνεία ἀνήκει στήν ψυχαναλυτική σχέση ὅπου ἄλλωστε ἀποκλειστικά καί μόνο ἐπενεργεῖ. Γι' αὐτό τό λόγο, ἡ ἴδια τουλάχιστον ἀποφεύγει μιά ἐκ τῶν

ὑστέρων θεωρητική ἐπεξεργασία πού, ἀντί νά διευκρινίσει, θά ἔκανε ἴσως πιο ἀσάφη τή συγκεκριμένη ψυχαναλυτική πράξη. Κι ὁμως, στιγμιότυπα ὅπως ὁ παρακάτω λόγο στόν ἐφηβο Ντομινίκ ἔκαναν νά χυθεῖ πολύ μελάνι καί θά μείνουν σίγουρα στήν ἱστορία τῆς ψυχανάλυσης.

Ὁ Ντομινίκ εἶχε θεωρηθεῖ ἀρχικά καί γιά πολλά χρόνια ἀπό τοὺς γιατροὺς ὡς καθυστερημένος. Τώρα ὁμως ἡ συμπεριφορά του ὡς ἐφήβου ἔδειχνε καθαρά μιά διαδικασία εἰσόδου του στή σχιζοφρένεια. Ἦταν 14 χρόνων ὅταν ἡ μητέρα του συνάντησε τήν Ντολτό. Ἀμέσως μετά, μόλις του, στήν πρώτη συνεδρία:

Μπαίνει ὁ Ντομινίκ μέ ἓνα πρόπλασμα ἀπό πράσινη πλαστελίνη πού εἶχε φτιάξει στήν αἴθουσα ἀναμονῆς, πανομοιότυπο ἐκείνων πού φτιάχνει χρόνια τώρα. Ἡ ἐμφάνισή του εἶναι ὅπως σᾶς ἔλεγα προηγουμένως: ἐνρινη φωνή, ἐπιτηδευμένη, ἐξαιρετικά ἐντονη, δέν κοιτάζει —ἀποφεύγει τό βλέμμα, ἐπίτηδες ἀραγε;—, μέ μισόκλειστα μάτια λοξοκοιτάζει τό πρόπλασμα, τό ἀκουμπᾶ καί τό χτυπᾶ ἐλαφρά μέ τίς ἄκρες τῶν δαχτύλων του. Τοῦ συστήνομαι καί τόν ρωτῶ ἀν

ἔχει νά μοῦ πεῖ κάτι γιά νά μοῦ ἐξηγήσει ὁ ἴδιος πῶς αἰσθάνεται. Μέ ἀπολιθωμένο χαμόγελο πού δείχνει ἀγωνία, λέει: Ἐγώ λοιπόν δέν εἶμαι σάν ὄλο τόν κόσμο. Καμιά φορά καθώς ξυπνῶ σκέφτομαι ὅτι ἔχω ὑποστει μιά ἀληθινή ἱστορία. (Αὐτά εἶναι κυριολεκτικά τά πρώτα λόγια του πρὸς ἐμένα).

Τοῦ λέω: Πού ἔκανε νά μὴν εἶσαι ἀληθινός.

Ἐκεῖνος: Αὐτό ἀκριβῶς εἶναι! Μά πῶς τό ξέρετε;

Ἐγώ: Δέν τό ξέρω. Τό σκέφτομαι βλέποντάς σε.

Αὐτός ὁ πρῶτος λόγος τῆς Ντολτό στόν Ντομινίκ ἀνοίξε τό δρόμο τῆς ἐπικοινωνίας τους ἐπί δώδεκα συνεδρίες. Δύο χρόνια ἀργότερα ὁ Ντομινίκ εἶχε κατορθώσει νά βγεῖ ἀπό τήν ψύχωση ὅπου βρισκόταν ἀποκλεισμένος. «Ὁ Ντομινίκ καί ἐγώ εἴμαστε ἀντιπρόσωποι δύο κόσμων πού κατόρθωσαν νά ἐπικοινωνήσουν», ἐξηγοῦσε ἡ Ντολτό. Μᾶς τό ὑπενθύμισε πρόσφατα ἡ φίλη της Φ.Κ. (βλ. *Βῆμα τῆς Κυριακῆς*, 30.3.86), γιά νά μᾶς πεῖ πόσο κοντά βρίσκεται ἡ Ντολτό στόν Λακάν, ὑλοποιώντας ὁμως τή σκέψη του

μέ δικό της, τελείως πρωτότυπο τρόπο.

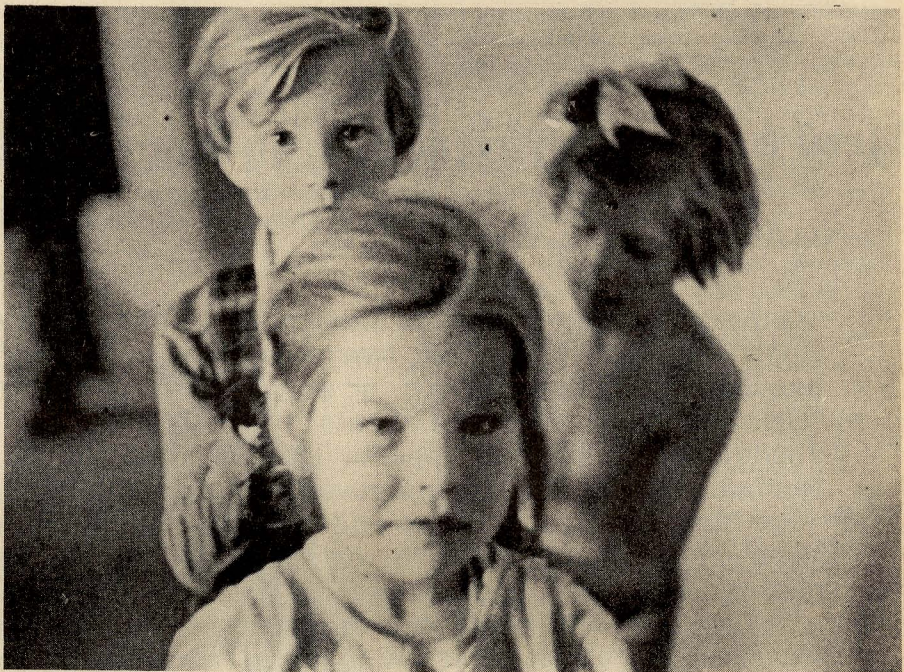
Ἡ γλώσσα, ἐκτός, πρὶν ἴσως, ἀπὸ τὸ νὰ σημαίνει τὰ πράγματα, εἶναι μέσο ἀσυνείδητης ἐπικοινωνίας. Αὐτὸ ἀκριβῶς μᾶς μαθαίνει ἡ Ντολτὸ καθὼς μᾶς μεταδίδει τὴν κλινικὴ ἐμπειρία της. Μαθαίνουμε ὅτι ὁ λόγος τοῦ ψυχαναλυτῆ ἀκούει. Ἐπικοινωνεῖ. «Ἐἴτε πρόκειται γιὰ διανοητικὴ καθυστέρηση εἴτε γιὰ ψυχικὴ διαταραχὴ, πίσω ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο πού μιλάει ὑπάρχει ἓνα ὑποκείμενο παρὸν στὰ πλαίσια μιᾶς ἐπιθυμίας πού τὸ ἐπικυρώνει ἀπροκάλυπτα καὶ συγχρόνως τὸ μεταμφιέζει, ἓνα ὑποκείμενο παρὸν, ἐντοιχισμένο σὲ ἓνα σῶμα, κλεισμένο σὲ μιὰ λιγότερο ἢ περισσότερο ἀνεπτυγμένη εὐφυΐα, πού ψάχνει νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ κάποιον ἄλλο ὑποκείμενο». Γρίφοι τῶν ὀνειρών, ἱερογλυφικά τοῦ σώματος, συμπτώματα τῆς γλώσσας... Φευγαλέες ἐγγραφές τῆς ἀσυνείδητης ἐπιθυμίας. Δείγματα, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, τῆς διχασμένης ἱστορίας τοῦ ὑποκειμένου. Εἶναι ἡ ἀκρογωνναία ἀνακάλυψη τοῦ Φρόντ. Ὁ Λακάν διατύπωσε τὴν ἐπίμονη ἐπανάληψη τοῦ ἀσυνείδητου καταφεύγοντας στὶς ἀρχές τῆς γλωσσολογίας, σὲ τοπολογικὲς παραστάσεις, σὲ ἀλλορίθμους. Ἔλεγε ἡ Ντολτὸ τὴν Τετάρτη:

Ὁ Λακάν ἦταν ἰδιοφυΐα. Χρησιμοποίησε τύπους γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὶς ἐκβάσεις τοῦ ἀσυνείδητου. Ἐμένα αὐτοὶ οἱ τύποι μὲ ξεπερνοῦσαν. Ὅταν ὁμως, παρακολουθώντας τὴ σκέψη του, τύχαινε νὰ τὸν καταλαβαίνω, ἐβρισκα πολὺ σημαντικὰ αὐτὰ πού ἔλεγε γιατί, μὲ ἐλάχιστες λέξεις, κατόρθωνε νὰ καλύψει πλῆθος περιπτώσεων πού συναντοῦσα στὴν πρακτικὴ μου καὶ πού ἐγὼ δὲν μπορούσα νὰ ἐκφράσω παρά μὲ παραδείγματα. (...) Νομίζω ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι ψυχαναλυτὴς κι ἂς μὴν καταλαβαίνει τὸν Λακάν. Μοῦ ἔλεγε (...): Ἐσὺ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ μὲ καταλαβαίνεις. Κάνεις αὐτὰ πού λέω, ἐνὸς ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ κάνω αὐτὰ πού ὁ ἴδιος λέω.

Πίσω ἀπὸ τὸ θαυμασμὸ πού ἔτρεφε ὁ Λακάν γιὰ τὴν Ντολτὸ ὑπῆρχε ἄραγε κάποια εἰρωνικὴ διάθεση; Ὅταν τῆς ἀστευόταν γιὰ τὴν ἀγάπη της πρὸς τὰ παιδιά, ὑποδήλωνε ἄραγε κάποια δική του ἀδυναμία νὰ λειτουργήσει στὸ χῶρο τῆς ψυχανάλυσης τῶν παιδιῶν;

Ὁ Λακάν καὶ ἡ Ντολτὸ ἦταν συνοδοιπόροι στὸ ψυχαναλυτικὸ κίνημα τῆς Γαλλίας τοῦ μεσοπολέμου. Ἡ ἀναλυτικὴ πρακτικὴ καὶ ἡ περίφημη διατριβὴ της *Ψυχανάλυση καὶ Παιδιατρικὴ* (1939) ἐπιτρέπουν στὴν Ντολτὸ νὰ ὀνομαστῆ μέλος τῆς Ψυχαναλυτικῆς Ἐταιρείας τοῦ Παρισιοῦ (Société Psychanalytique de Paris) ὅπου ἀνήκει καὶ ὁ Λακάν ἀπὸ τὸ 1937. Μετὰ τὸν πόλεμο, τὸ 1949, παρουσιάζει ἐκεῖ μιὰ κλινικὴ ἐργασία της σχετικὰ μὲ τὴν «κούκλα-λουλούδι», ὅπου φοτίζει συμπληρώνοντας μὲ δικό της πρωτότυπο τρόπο τὶς θέσεις τοῦ Λακάν ὡς πρὸς τὸ Στάδιο τοῦ Καθρέφτη (1936). Μιὰ πρώτη διάσπαση, τὸ 1953, τοὺς βρίσκει μαζὶ σὲ ἓναν καινούργιο φορέα, τὴ Γαλλικὴ Ψυχαναλυτικὴ Ἐταιρεία (Société Française de Psychanalyse, S.F.P.) πού, μὲ ριζοσπαστικὲς ἀντιλήψεις, φιλοδοξεῖ νὰ εἶναι λιγότερο γραφειοκρατικὴ καὶ προτείνει πρότυπα ἔξω ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς νευροβιολογίας. Τὸ σύνθημα «ἐπιστροφή στὸν Φρόντ» ὑλοποιεῖται ὡς ἀνάγνωση τῶν κειμένων καὶ

τῆς κλινικῆς σὲ σχέση τῆ σύγχρονη φιλοσοφία, γλωσσολογία, ἐθνολογία, σὲ σχέση μὲ τὴν κυβερνητικὴ καὶ κατόπιν τὴν τοπολογία. Ἡ θέση τῆς Ντολτὸ στὸν καινούργιο φορέα εἶναι ἰδιότυπη. Ἔχει ἀναλάβει τὸν κλάδο τῆς Ψυχανάλυσης τῶν παιδιῶν. Ἀρχίζει τὶς διαλέξεις συγκριτικῆς μελέτης παιδικοῦ σχεδίου καὶ κλινικῆς. Ἡ δημόσια πρακτικὴ της μὲ παιδιά δίνει νέα αἴγλη σὲ νοσοκομειακὰ κέντρα: τὸ «Τρουνσὼ» βρίσκεται στὴν πρωτοπορία. Δέκα χρόνια ἀργότερα, μερικὰ μέλη τῆς S.F.P. θὰ ἀναγνωριστοῦν ἀπὸ τὴ Διεθνή

Ψυχαναλυτικὴ Ἐνωσι (International Psychoanalytic Association, I.P.A.) καὶ θὰ συστήσουν ἓνα «french study group» πού θὰ ὀνομαστῆ Γαλλικὴ Ψυχαναλυτικὴ Ἐνωσι (Association Française de Psychanalyse), ἐπίσημο κλιμάκιο τῆς Διεθνοῦς.

Ἀντίθετα ὁ Λακάν ἰδρύει τὸ 1964 τὴ Φροῦδικὴ Σχολή τοῦ Παρισιοῦ (Ecole Freudienne de Paris, E.F.P.). Τὰ μέλη της δὲν ἀναγνωρίζονται ἀπὸ τὸν ἀπανταχοῦ ἐπίσημο φορέα, τὴν I.P.A. Ἡ Ντολτὸ ἔχει ἀκόμα τὴ δυνατότητα νὰ «μεταμελήσῃ» καὶ νὰ ἐπανεέλθῃ στοὺς κόλπους τῆς ψυχαναλυτικῆς «ὀρθοδοξίας», μιὰ καὶ κατὰ τὴν I.P.A. τὸ θέμα τῆς ψυχανάλυσης τῶν παιδιῶν «μένει ἀνοιχτὸ στὴ Γαλλία» καὶ ἀφοῦ ἡ πρακτικὴ τῆς Ντολτὸ φαίνεται μᾶλλον σύμφωνη μὲ τοὺς διεθνεῖς κανόνες καὶ τὴ δεοντολογία. Προτίμησε νὰ συνεχίσει μὲ τὸν Λακάν. Μετὰ ἀπὸ πρόσκλησή του, ἡ Ντολτὸ γίνεται μέλος τῆς E.F.P. ἐξακολουθώντας ὁμως τὴ δική της πορεία τόσο στὴν κλινικὴ ὅσο καὶ στὴν ἰδιόμορφη διδασκαλία της. Ἡ E.F.P. διαλύθηκε τὸ 1980, ἓνα χρόνο πρὶν τὸ θάνατο τοῦ Λακάν. Ἐκτοτε ἡ Ντολτὸ δὲν δέχτηκε νὰ μπεῖ σὲ κάποιο ἄλλο ψυχαναλυτικὸ σχῆμα. Ἄλλωστε, ὅπως λέει ἡ ἴδια, ἀπὸ τὸ 1979 ἄρχισε νὰ παίρνει τὴ σύνταξή της, νὰ περιορίζει δηλαδή τὶς ἀσχολίες της.

Τὸ «Πράσινο Σπίτι» ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ τὸ 1979, ἀπὸ πρωτοβουλία τῆς Ντολτὸ καὶ δύο φίλων της, ψυχαναλυτῶν τῆς γενιᾶς της. Πρόκειται γιὰ ἓνα χῶρο ὑποδοχῆς μικρῶν παιδιῶν (ἕως τεσσάρων χρόνων), ἀρκεῖ νὰ συνοδεύονται ἀπὸ κάποιον

μεγάλο ἀπὸ τὸ οἰκεῖο περιβάλλον τους. Τὸ θέμα τῆς πρόληψης ἀπασχολοῦσε χρόνια τώρα τὴν Ντολτὸ. Εἶχε δεῖ καὶ παρακολουθῆσει ἑκατοντάδες παιδιά ἡλικίας ἐπτὰ ἢ ὀκτὼ χρόνων, ἀπροσάρμοστα στὸ σχολεῖο, πού στὴν πραγματικότητα ὑπέφεραν ἀπὸ πολὺ μικρότερα, ἀπὸ συμπτώματα μὴ προσαρμογῆς στὸ περιβάλλον. Τὸ στοίχημα τῆς Ντολτὸ τὸ 1979 ἦταν ὅτι ὑπάρχει τρόπος πρόληψης διαταραχῶν τέτοιου εἶδους, ἀρκεῖ νὰ δοθεῖ στὸ μικρὸ παιδί, στὸ βρέφος, ἡ δυνατότητα νὰ προετοιμαστῆ πρὶν ἔρθῃ σὲ ἐπαφὴ

μὲ ὀργανισμοὺς ὅπως οἱ Παιδικοὶ Σταθμοί. Ἀφοῦ, γιὰ νὰ μπεῖ ἐκεῖ, πρέπει νὰ ἔχει ἀποχωριστεῖ τὸν ἐνήλικο πού τοῦ δίνει τὸ αἶσθημα ἀσφαλείας, πού ἐδραιώνει τὴ νεαρὴ του ταυτότητα. Στὸ «Πράσινο Σπίτι» μπορεῖ νὰ πάει ὁποιοδήποτε βρέφος ἢ μικρὸ παιδί μὲ τὸν συνοδό του, ἀνώνυμα. Γιὰ τὰ παιδιά εἶναι χῶρος πρώιμης κοινωνικῆς ζωῆς. Οἱ συνοδοὶ τους μποροῦν νὰ διαβάσουν ἓνα βιβλίον, μιὰ ἐφημερίδα, μποροῦν νὰ πλέξουν ἢ νὰ μιλήσουν ἂν θέλουν μὲ ἄλλον. Ἔνας ψυχαναλυτὴς καὶ δύο ἄλλα ἄτομα (ἔχουν περάσει ἀπὸ προσωπικὴ ἀνάλυση) βρίσκονται ἐκεῖ, διαφορετικὸι κάθε μέρα, ὥστε τὰ παιδιά καὶ οἱ συνοδοὶ τους νὰ αἰσθάνονται «σάν στὸ σπίτι τους» καὶ οἱ τρεῖς πού εἶναι ἐκεῖ, στὴν ὑπηρεσία τους. Ἐνθαρρύνουν, θὰ ἔλεγε κανεὶς, τὴν ἐπικοινωνία μέσα ἀπὸ τὸ λόγο, τὴν κοινωνικὴ σχέση. Ὑποδέχονται καὶ συστήνονται στὸ ἴδιο τὸ παιδί ἔστω κι ἂν εἶναι ἡλικίας μερικῶν μηνῶν. Τὸ ρωτοῦν, τὸ ἴδιο, τὸ ὄνομά του, ἀσχετο ἂν ἀπαντήσῃ ὁ συνοδός του, ἀφοῦ βέβαια τὸ βρέφος δὲν μιλάει ἀκόμα. Ὁ ἐνήλικος ὁμως μένει ἀνώνυμος ὡς «ὁ συνοδός τοῦ τάδε» (μητέρα, πατέρα, θεῖος, γιὰ κ.λπ.). Γιὰ τὸ «Πράσινο Σπίτι» ἡ Ντολτὸ μᾶς μίλησε ἐκτενῶς τὴν Παρασκευὴ, στὸ Νοσοκομεῖο Παιδῶν.

Οἱ ὑπόλοιπες ἀσχολίες τῆς Ντολτὸ στρέφονται πιά σὲ ἐποπτείες, διαλέξεις καὶ, κυρίως, συγγραφικὴ δουλειά. Τὸ πρῶτο της βιβλίον εἶχε ἐκδοθεῖ τὸ 1971: *Ἡ περίπτωση Ντομινίκ*. Ἀκολούθησε ἡ ἐπανεκδοσι τῆς διατριβῆς της *Ψυχανάλυση καὶ Παιδιατρικὴ*. Στὴ συνέχεια ὁμως, ὡς

σήμερα, τής συγγραφικής της δραστηριότητας, συγκαταλέγονται αρκετά βιβλία όπου μεταδίδει, εκκλαίκευμένες αλλά ανόθευτες, τις βασικές αρχές τής ψυχανάλυσης, ξεκινώντας πάντα από την προσωπική κλινική της εμπειρία με τὰ παιδιά. Οί τρεις τόμοι που συγκεντρώνουν τὸ ὑλικὸ τῆς μακρόχρονης, καὶ ἀπὸ πολλοὺς παρεξηγημένης, ραδιοφωνικῆς ἐκπομπῆς τῆς «Ὅταν τὸ παιδί φανεῖ» εἶναι τὸ καλύτερο δείγμα τῆς εὐχέρειας ἐπικοινωνίας τῆς μετὰ τὸ πλατὺ κοινό. Στὸν πρόλογο τῆς πρόσφατης ἐκδόσεως τοῦ Σεμιναρίου Ψυχανάλυσης τῶν παιδιῶν πού ἔκανε ἡ Ντολτὸ ἐπὶ δεκαπέντε χρόνια σημειώνονται τὰ ἐξῆς ὡς πρὸς τὴ διττὴ ἰδιομορφία τῆς:

Γιὰ τὴν Ντολτὸ, ἡ κλινικὴ δὲν εἶναι θεωρητικὴ γνώση. Εἶναι πρωτίστως τὰ μικρὰ ὀνόματα, τὰ πρόσωπα, τὰ σώματα αὐτῶν πού ὑποφέρουν καὶ πού παρακολουθεῖ. Γι' αὐτὴν ἡ γνώση εἶναι αἰσθαντικὴ κυρίως καὶ πάντα δεμένη μετὰ τὴ συγκεκριμένη πραγματικότητα. Κατὰ δεύτερο λόγο, ἀφήνεται νὰ διδαχτεῖ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐνδιαφερομένους τὴ γλώσσα τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ βρέφους. Εἶναι ἡ ἴδια ἓνα «σοφὸ βρέφος», γι' αὐτὸ καὶ τὰ λόγια τῆς ἔχουν μοναδικὴ ἀποτελεσματικότητα: αἰχμηρὰ σάν νυστέρι, κόβουν τὸν ὀμφάλιο λῶρο, μυτερὰ σάν βελόνες, «μπαλώνουν» τὴν προσωπικότητα, τὰ λόγια τῆς, τετνωμένα ἐλατήρια, ὠθοῦν ξανά πρὸς τὴν ἐπιθυμία.

Παραστικὴ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, προσπάθησε νὰ μᾶς μεταδώσει αὐτὴ τὴν εὐαισθησία τῆς: ἡ γνώση τῆς γλώσσας πού, παιδιὰ ἢ βρέφη, ἐκφράζουν μετὰ λόγια, χειρονομίες, γκριμάτσες, συμπεριφορὰ, μετὰ σιωπὴ ἢ μετὰ ἀναστολή κάθε τους κίνησης. Μίλησε γιὰ τὴν ἄμεση ἰκανότητα τοῦ βρέφους ὡς τὴν ἡλικία τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων μηνῶν νὰ καταλαβαίνει τὸ νόημα τῶν ὄσων τοῦ λέγονται, τὸ ἀσυνείδητο νόημα, τὴ βαθύτερη δηλαδὴ πρόθεση πού μᾶς διαπνέει στὴν ἐπιθυμία μας νὰ ἐπικοινωνήσουμε μαζί του. Τόνισε ὅτι δυσάρεστα συναισθήματα ἢ γεγονότα πού ἀποσιωπῶνται, μποροῦν νὰ μεταδοθοῦν «ἀπὸ σῶμα σὲ σῶμα» καὶ νὰ παράγουν κάποιον ψυχικὸ ἢ σωματικὸ σύμπτωμα στὸ νεαρό δέκτη, ἀφοῦ μένει δίχως τὴ δυνα-

τότητα ἐπεξεργασίας τοῦ μηνύματος μετὰ ἀπὸ τὸ λόγο. «Προστασία ἐνός παιδιοῦ ἀπὸ τὴν ὀδύνη πού προξενεῖ ἓνα τραυματικὸ γεγονόσ εἶναι νὰ τοῦ ποῦμε τὸ τραυματικὸ αὐτὸ γεγονόσ μετὰ λέξεις καὶ ὄχι νὰ τὸ ἀποσιωπήσουμε ἢ νὰ ἀποκρύψουμε τὴ σημασία του». Ἐθιξε κατὰ συνειρμικὸ τρόπο, μετὰ ἀπλά λόγια καὶ χειροπιαστὰ παραδείγματα, θέματα ὅπως: εὐθύνη-ἐνοχὴ, γέννηση-θάνατος, σχολεῖο-ἐφηβεία, ἀνάγκη-ἐπιθυμία-ἀπαγόρευση... Ἐπικέντρο τοῦ λόγου τῆς ἦταν ἡ γλώσσα, τὰ λόγια πρὸς τὸ παιδί καὶ ὄχι ἐπάνω στοῦ παιδι. Ὁ λόγος τῆς φάνηκε ἄραγε ἀπλοϊκός; Μήπως δὲν τὴν ἔχουν ἦδη ἀποκαλέσει «ἀφελὴ γιὰ γιὰ»; Θὰ ἀναρωτιόταν ἴσως κανεὶς τί σχέση ἔχει ἡ Ντολτὸ μετὰ τὴ θεωρία. Λέει κάπου ὅτι ἡ θεωρία εἶναι χρησιμὴ σάν ἓνα παίσιον ὅπου μποροῦμε νὰ συναντηθοῦμε καὶ νὰ συζητήσουμε, νὰ ἀνταλλάξουμε τὶς ἐμπειρίες μας. Ἄς μὴν παίρνομε ὅμως τὴ θεωρία γιὰ ἀλήθεια ἀπόλυτη. Ἀναρωτιέται μάλιστα μήπως κάθε θεωρητικὸ σύστημα δὲν εἶναι τελικὰ παρά μεταφορικὸς λόγος, ἄρα ὑποκειμενικὸ ὡς ἓνα σημεῖο ἐκφρασε τοῦ ἀτόμου πού διατυπώνει θεωρία.

Γιὰ ἓνα πράγμα εἶναι βέβαιη: τὰ παιδιά μᾶς προκαλοῦν ἄμεσα, μᾶς προκαλοῦν σὲ μιά τόσο βαθιὰ ἀλήθεια, τόσο ἐνδόμυχη, πού ξεπερνάει τὴ συνειδητὴ μας γνώση. Τὰ παιδιά μᾶς υποβάλλουν μιά ἐπίμονη, βασικὴ ἐπερώτηση πού στρέφεται, νομίζω, γύρω ἀπὸ τὴν προσωπικὴ τοῦ καθενός μας ἐπιθυμία. Ἴσως νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ λόγος πού κάνει τὴν Ντολτὸ νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ψυχανάλυση τῶν παιδιῶν εἶναι πιὸ περίπλοκη ἀπὸ ἐκείνη τῶν ἐνηλίκων. Ἐπειτα, ἓνας ἄλλος λόγος πού τὴν ξεχωρίζει, εἶναι ὁ κίνδυνος, ἡ τάση τοῦ ἀναλυτῆ νὰ ἀκούσει τὶς λέξεις πού χρησιμοποιεῖ τὸ παιδί μετὰ τὸ αὐτὶ πού ἐνήλικος πού ὁ ἴδιος εἶναι, χωρὶς ἔτσι νὰ παίρνει εἶδηση μετὰ τὸ νόημα ἐπιφορτίζει ὁ μικρὸς πελάτης του τὶς λέξεις πού δανείζεται ἀπὸ τὸ κοινὸ λεξιλόγιον τῶν μεγάλων. Ὅταν ἡ Ντολτὸ προκαλεῖ ἓνα παιδί νὰ τῆς δείξει, νὰ τῆς φτιάξει ἓνα σχέδιο ἢ ἓνα πρόπλασμα, ὅταν τοῦ κάνει ἐρωτήσεις πού σὲ κάποιον ἄλλο θὰ μποροῦσαν νὰ φανοῦν περιττές ἢ ἄστειες, μετὰ αὐτὸν τὸν τρόπο τοῦ ζητᾶει νὰ συνδέσει τὴ λέξη μετὰ τὴν ἀναπαράστασή της στὸ μυστικὸ κώδικα τοῦ ψυχισμοῦ του:

Ὁ Πιέρ, τριῶν χρόνων, ἦρθε νὰ με δεῖ, μετὰ ἀπὸ μάταιες ἐπισκέψεις σὲ νευρολόγους, γιὰ παραπονιέται γιὰ πονοκεφάλους, ἓνα μῆνα ἀφ' ὅτου μπῆκε στὸ νηπιαγωγεῖο. Στὴν πρώτη συνάντησή βλέπω νὰ φτάνει ἓνα παιδί τελειῶς ἀποβλακωμένο, μετὰ πρόσωπο πρησμένο καὶ μάτι θολό, καὶ νὰ ψιθυρίζει μονότονα: «Μοῦ πονάει τὸ κεφάλι, μοῦ πονάει τὸ κεφάλι...». Αὐτὸ πού μοῦ κάνει πρῶτα ἀπ' ὅλα ἐντύπωση εἶναι πῶς ἓνα παιδί τριῶν χρόνων λέει «μοῦ πονάει τὸ κεφάλι», χωρὶς νὰ πιάνει τὸ κεφάλι του. Αὐτὸ πού λέει συνήθως ἓνα παιδί τριῶν χρόνων, πιάνοντας τὸ κεφάλι του, εἶναι: «Μοῦ πονάει τὸ κεφάλι μου». Δὲν λέει «τὸ κεφάλι». Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ τρόπος πού μιλάει μετὰ ἔκανε νὰ ἀναρωτηθῶ, τὸν ρωτῶ κι ἐγὼ μετὰ τῆ σειρά μου: «Σοῦ πονάει τὸ κεφάλι πού; Δείξε μου, πού σοῦ πονάει τὸ κεφάλι;». Ὁ Πιέρ δειχνεὶ κάτω ἀπὸ τὸν ἀφαλὸ του, ἀνάμεσα στὰ σκέλια του. «Ἐδῶ», λέει. Ἐγώ: «Πονᾶς ἐκεῖ, στὸ κεφάλι τίνος;» Ἐκεῖνος: «Στὸ κεφάλι τῆς μαμᾶς». Ὅλα αὐτὰ προστά στούς δύο γονεῖς πού κοιτάζαν ἐμβρόντητοι. Ρωτῶ λοιπὸν τὴ μητέρα: «Σὰς συμβαίνει νὰ ἔχετε πονοκεφάλους; — Ἄχ ναι, μετὰ πιάνουν ἡμικρανίες κάθε μῆνα, στὴν περίοδο».

Δὲν ἔχει ἐδῶ νόημα νὰ ἐξιτορήσω παραπέρα τὸ ὑλικὸ αὐτῆς τῆς περιπτώσεως. Τέτοια ὅμως στιγμιότυπα τῆς πρακτικῆς τῆς Ντολτὸ, πού ὑποσημειώνουν τὴ διαίσθηση, τὴ δεκτικότητά της νὰ ἀκούσει, τῆς ἔχουν στοιχίσει νὰ τὴν ἀποκαλοῦν «θαυματοργὴ γιάτρισσα τῶν παιδιῶν». Πράγματι, συχνὰ τὸ σύμπτωμα ἐνός παιδιοῦ ἐξαφανίζεται στὴ διάρκεια τῶν πρώτων συναντήσεων μετὰ τὴν Ντολτὸ, πού θὰ μποροῦσαν νὰ εἶναι προκαταρκτικὲς μῆς ψυχαναλυτικῆς διαδικασίας. Χωρὶς κἀν νὰ ἔχουν ἀκόμα διατυπωθεῖ οἱ ὄροι τῆς, τὸ παιδί ξαναβρίσκει τὴν ἰσορροπία του ἐναποθέτοντας τὸ φορτίο τοῦ ἀρχαικοῦ τοῦ συμπτώματος. Σπάνια ἓνα σύμπτωμα ἀνήκει σὲ κάποιον ὀλοκληρωτικὰ. Τὶς περισσότερες φορὲς πρόκειται γιὰ κάτι πού, ὑπόγειο, ἀνεπίτωτο περνᾶει, ἐπιμένει ἀπὸ τὴ μιά γενιὰ στὴν ἄλλη, ὥσπου νὰ ἐνσαρκωθεῖ κάποτε, στεγανὸ ἢ πληγῆ, καὶ νὰ ἀπαιτηθεῖ ἓναν «πλήρη» λόγο, σημαίνοντα.

«Θαυματοργὴ» λοιπὸν ἡ Ντολτὸ; «Μάγισσα»; Ὅταν τὴν ἔχει παρακολουθήσει κανεὶς ἀπὸ κοντὰ, καταλαβαίνει ὅτι ἡ μοναδικότητά της ὀφείλεται κυρίως στὴν τεράστια κλινικὴ πρακτικὴ τῆς —στὸ «Τρυσώ» μονάχα δεχόταν ἐπὶ σαράντα χρόνια δέκα ὡς δώδεκα παιδιά μῆα φορά τὴν ἐβδομάδα— καὶ στὴν εὐαίσθητη ἀνάγνωση πού ἔκανε τοῦ Φρόντ. Μποροῦμε νὰ τὴν ὑπολογίζουμε ἀνάμεσα στοὺς λίγους ἀξιους συνεχιστῆς τοῦ ἔργου του. Ὅσο κι ἂν δὲν τὸ διεκδίκησε ποτὲ, μετὰ τὴν ἐμπειρία τῆς, νομίζω, καὶ μετὰ τὴ συγγραφικὴ σκέψη τῆς προχώρησε τὴ θεωρία. Ἰδιαίτερα μετὰ τὸ βιβλίο τῆς, πρόσφατα, *Ἡ ἀσυνείδητη εἰκόνα τοῦ σώματος* (1984).

Ἐλισάβετ Κούκη

ΙΣΠΑΝΙΑ:

Δέκα χρόνια μετά τό θάνατο του Φράνκο καί στον πρώτο της ένταξης στην ΕΟΚ: Ή δημοκρατία σέ κρίση

Στίς 22 Ίουνίου στην Ίσπανία διεξάγονται πρόωρα βουλευτικές έκλογές. Γιά τήν κατανόηση αυτής τής πολιτικής σύγκρουσης δημοσιεύουμε τό παρακάτω κείμενο, απόσπασμα από τό υπό έκδοση βιβλίο του Στέφανου Πεσμαζόγλου (έκδ. Παρατηρητής) «Βίοι παράλληλοι» στον ευρωπαϊκό Νότο - Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ίσπανία καί τήν Πορτογαλία καί ή ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Ή Ίσπανία μιά δεκαετία περίπου μετά τό θάνατο του Φράνκο καί τήν άπαρχή τής άποκατάστασης τής δημοκρατίας, βρίσκεται στον πρώτο χρόνο ένταξης της στην ΕΟΚ. Αφού κυβερνήθηκε γιά μιά πενταετία από ένα κόμμα τής Κεντροδεξιάς (UCD), πού τό διαδέχθηκε μιά τετραετία μονοκομματικής κυβέρνησης του Σοσιαλιστικού Κόμματος (PSOE) έτοιμάζεται γιά τήν έπόμενη έκλογική άναμέτρηση τον Ίουνιο ή όποία, έκτός άπροόπτου, θά ξαναφέρει αυτόδύναμο στην έξουσία τό κυβερνών κόμμα.

Ή σημερινή Ίσπανία δέν αντικατέστησε τήν παλιά έν μιά νυκτί. Διαμορφώθηκε σέ μεγάλο βαθμό στή διάρκεια τής τεσσαρακονταετίας του φρανκικού καθεστώτος. Τότε μπήκαν τά θεμέλια τής σημερινής οικονομικής δομής, τότε διαμορφώθηκαν τά κυρίαρχα χαρακτηριστικά τής κοινωνικής της διάρθρωσης μέ προεξάρχον τή δημιουργία μιάς εύρειας νέας μεσαίας άστικής τάξης. Ή τελευταία δεκαπενταετία του φρανκισμού σηματοδοτήθηκε από τους ύψηλότερους ρυθμούς οικονομικής καί βιομηχανικής μεγέθυνσης-άνάπτυξης (ανεξάρτητα από τά ποιοτικά της χαρακτηριστικά). Ακόμη διαμόρφωσε τίσ δομές των κατασταλικών καί ιδεολογικών

μηχανισμών του κράτους πού δύσκολα αντιμετώπιζονται (πανεπιστήμια καί εκπαίδευση γενικότερα, δικαιοσύνη, σώματα άσφαλείας, στρατός). Μέ τίσ νέες συνθήκες καί μέσα στό κοινοβουλευτικό πλαίσιο, ή φρανκική πολιτική κληρονομιά συνεχίζει νά εκφράζεται από κομματικούς φορείς. Ο άναγκαστικός λήθαργος πού έπιβλήθηκε γιά σαράντα χρόνια άφησε άνεξίτηλα τά σημάδια του στίς νοοτροπίες των μαζών. Υπάρχει μιά σοβαρή διαστρέβλωση στην έχθρική, δημοσιογραφικά ή ιστοριογραφικά, αντιμετώπιση του Φράνκο καί του φρανκισμού: αφήνεται νά έννοηθεί ή καί λέγεται εϋθέως πώς ό Φράνκο καί τό καθεστώς του ήταν ένα ξένο σωμα γιά τήν Ίσπανία.

Αλλωστε καί τό κυρίαρχο σύνθημα των Ίσπανών δημοκρατών καί των κομμουνιστών στά τελευταία χρόνια τής αντίστασιακής πάλης ήταν: «ESPANA SI, FRANCO NO». Ως σύνθημα μπορεί νά ήταν έπιτυχές άφου στή μονοπώληση τής έντικοφροσύνης καί τής ισπανικότητας από τον Φράνκο έπρεπε νά άντιταχθεί ή ζωντανή ύπαρξη τής δημοκρατικής Ίσπανίας. Ή μεγάλη διάρκεια τής έπιβολής του φρανκισμού μπορεί νά όφείλεται στην ύποστήριξή του από ξένα ισχυρά κέντρα (ιδιαίτερα

τίς ΗΠΑ) καί τήν πολιτική τής μη επέμβασης γιά τήν άνατροπή του μετά τό 1945, όμως ως πολιτικό, κοινωνικό φαινόμενο έχει τίσ ρίζες του βαθιά μέσα στην ιστορία τής Ίσπανίας. Ο φρανκισμός αποτελούσε μιά πιστή άντανάκλαση παραδοσιακών πτυχών τής ισπανικής κοινωνίας. Τό νά άνάγεται ό Φράνκο σέ ένα είδος ξενόφερτου σατανά άποτελεί έναν εύκολο τρόπο εξωραϊσμού του παρόντος καί ταυτόχρονης διαιώνισης των δομών του.

Πολλές από τίσ συμπεριφορές καί τίσ συνήθειες πού καλλιεργήθηκαν στην περίοδο του φρανκισμού τίσ ξαναβρίσκει κανείς στή σημερινή Ίσπανία. Μετά τήν πρώτη περίοδο άποκατάστασης τής δημοκρατίας, τον άρχικό ένθουσιασμό, τίσ κοινοβουλευτικές, δημοτικές, συνδικαλιστικές έκλογές καί τήν έναλλαγή του 1982, φαίνεται νά επικρατούν όρισμένα μονιμότερα χαρακτηριστικά όπως ή πολιτική άπάθεια, ή άδιαφορία γιά τά «κοινά», ή γενικευμένη άπογοήτευση καί ό άποπροσανατολισμός. Ακόμη ή έλλειψη δημοκρατικών στους νέους δημοκρατικούς θεσμούς βαθαίνει τό χάσμα πού τους χωρίζει από τό λαό (Βουλή, συνδικάτα, περιφερειακοί θεσμοί). Τό χειρότερο είναι ότι ή άπάθεια αυτή καί ή άδιαφορία δέν άφορά μόνο

όρισμένα κοινωνικά στρώματα αλλά έντοπίζεται καί στους χώρους των φοιτητών καί καθηγητών των πανεπιστημίων, των διανοουμένων πού ήταν άλλοτε ή αίχμη τής κριτικής στό φρανκισμό. Τώρα σιωπούν. Ταυτόχρονα ή μαχητικότερη πρωτοπορία στους χώρους των εργαζομένων πού κινητοποιούσε άπεργίες παράνομες τήν εποχή του φρανκισμού, σήμερα μέσα στην οικονομική καί κοινωνική άβεβαιότητα άδυνατεί νά όργανώσει άποτελεσματικές άκόμη καί άμυντικής φύσεως άπεργίες.

Τό χάσμα αυτό λαού - δημοκρατικών θεσμών, σέ συνδυασμό μέ ένα δέος γιά τήν έξουσία (τήν όποια έξουσία) έτσι όπως εκδηλώνεται μέ φαινόμενα άυταρχισμού, συγκεντρωτισμού καί άρχηγισμού δίνει τήν έντύπωση σ' έναν άξωτετικό καί άπόμακρο παρατηρητή ότι ή Ίσπανία έχει μπει σέ μιά φάση συνειδητά πιά έπιλεγμένης άμνησίας. Φυσικά, κανείς δέν έπιζητά τίσ πιο έκδηλα άρνητικές καί άποτροπιαστικές πτυχές του φρανκισμού: φυλακές, έξορίες, βασανιστήρια, έκτελέσεις καί άπαγόρευση τής πολιτικής έκφρασης. Όμως, τό σημερινό κενό μπορεί νά έγκυμονεί νέου τύπου κινδύνους, πού έντείνονται από τήν οικονομική στασιμότητα καί τήν κοινωνική κρίση πού προκαλεί ό εϋφλεκτος συνδυασμός του ύψηλότερου ποσοστού άνεργίας στή μεταπολεμική Ίσπανία καί τή σημερινή Εϋρώπη (άρχές του 1968: 21,7% του ένεργου πληθυσμού, πάνω από 3 έκατομμύρια) μέ τά άνεπίλυτα προβλήματα των περιφερειακών αυτόνομων (κυρίως στή χώρα των Βάσκων). Ή κάμψη στην άγοραστική δύναμη των εργαζομένων, οι χρεοκοπίες μικρομεσαίων έπιχειρήσεων καί τραπεζών, ή προγραμματιζόμενη αναδιάρθρωση βιομηχανιών καί ή προβλεπόμενη δξυνση του διεθνούς άνταγωνισμού (είτε από τεχνολογικά άνεπτυγμένες χώρες σέ όρισμένους κλάδους είτε από κλάδους πού άνθουν στίς νέες βιομηχανικά άναπτυσσόμενες χώρες σέ χαμηλό άνταγωνιστικό κόστος) δίνουν τό οικονομικό περίγραμμα τής όλόπλευρης κρίσης πού διέρχεται σήμερα ή Ίσπανία. Ορισμένες από τίσ πρόσθετες κοινωνικές έπιπτώσεις πού έχουν έπισημανθεί είναι ή κατακόρυφη άνοδος των αριθμών των κλοπών, των ένοπλων έπιθέ-

σεων, τής διάδοσης των ναρκωτικών (ιδιαίτερα στα σχολεία).¹ Η κλιμάκωση της τρομοκρατίας ακολουθεί τη δική της λογική: αυτό σχετίζεται σχεδόν αποκλειστικά με το πρόβλημα των αυτονομιών και ειδικότερα στη χώρα των Βάσκων.

Η δημοκρατία σέ κρίση

Ο πρώτος σοβαρός δείκτης των όριων τής οποιας δημοκρατικής προοπτικής είναι ο βαθμός κάθαρσης των μηχανισμών από το φραγκισμό. Δέκα χρόνια μετά την άποκατάσταση των δημοκρατικών διαδικασιών ο φραγκισμός είναι πανταχού παρών και έλέγχει σοβαρούς μοχλούς εξουσίας. Πρώτα απ' όλα το στρατό και την αστυνομία, τή δικαιοσύνη (σύμφωνα με έκτιμήσεις πάνω από 40% του δικαστικού σώματος), τον κρατικό μηχανισμό, τό πανεπιστημιακό κατεστημένο, τή Συνομοσπονδία Βιομηχανικών Έπιχειρήσεων (CEOE). Η έπίσημη και νόμιμη πολιτική του έκφραση είναι ή αξιωματική αντιπολίτευση τής Λαϊκής Συμμαχίας και ό άρχηγός της Φράγκα. Εάν μπορούμε σήμερα στην Πορτογαλία νά κατατάξουμε τή Δεξιά ως έκφραση του νεοσαλαζαρισμού, στην Ίσπανία ή δεξιά αντιπολίτευση άποτελεί έκφραση του νεοφραγκισμού. Είδαμε πώς τό στελεχικό δυναμικό τής Λαϊκής Συμμαχίας προέρχεται άμεσα από τούς κόλπους του φραγκισμού και ότι μέχρι πρόσφατα αποδέχονταν τή αναγκαιότητα κάποιου πραξικοπήματος «άλά Τούρκα».

Μέ τόν έλεγχο πού άσκούν στη δικαιοσύνη μπόρεσαν νά βγάλουν σειρά άνώμαλων αποφάσεων σέ θέματα πού άπτονται τής έλευθέρης έκφρασης. Τό 1980 έξήγητα συγγραφείς, δημοσιογράφοι, φωτογράφοι κ.ά. καταδικάστηκαν από τακτικά και στρατιωτικά δικαστήρια για «έλλειψη σεβασμού» στην κυβέρνηση, τό στρατό, τό βασιλιά, τή δημόσια αιδώ. Τό 1981 έγιναν τετρακόσιες δίκες εναντίον πενήντα δημοσιογράφων.

Η εργοδοσία, στυλοβάτης του νεοφραγκισμού έλέγχει τό ρυθμό των έθνικών συλλογικών συμβάσεων και επιβάλλει τόν τόνο σε κυβέρνηση και συνδικάτα.

Στά πανεπιστήμια διαωρίζεται μιά σκοταδική ιδεολογία πού παρεμποδίζει τόν όποιο έκσυγχρονισμό. Όμως οι κρισιμότεροι μηχανισμοί

πού χρησιμοποιήθηκαν στη διάρκεια τής τελευταίας δεκαετίας ως μόνιμη άπειλή και φόβητρο ήταν κυρίως ό στρατός και τά σώματα άσφαλείας. Καμιά κυβερνητική άλλαγή ή έναλλαγή δέν μπόρεσε νά μεταρρυθμίσει αυτά τά σώματα. Σχολιάζουμε συνοπτικά τό ρόλο τούς.

Ο ίσπανικός στρατός είναι υπερβολικά ίσχυρός και έπανδρωμένος, σέ σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, και άπορροφά σημαντικά κονδύλια. Η διάταξη του είναι τέτοια πού θυμίζει περισσότερο δύναμη κατοχής στραμμένη ενάντια στόν ίδιο τό λαό μέ στόχο τήν άστυνόμευσή του.

Από τή στιγμή πού άποκαταστάθηκε ή δημοκρατία δέν έπαψαν οι άπειλές, οι φήμες, οι άποκαλύψεις για πραξικοπήματα, άκόμη και μιά πολύ θεατρική γενική δοκιμή πραξικοπήματος. Πιο συγκεκριμένα: τό 1978 άποκαλύπτεται ή «συνωμοσία Γαλαξία». Τό 1980 ό Ίσπανός στρατιωτικός άκόλουθος στην Άγκυρα ένημερώνει λεπτομερικά προϊσταμένους του στό ύπουργείο Άμύνης για τό πραξικόπημα Έβρέν πολύ πριν έκδηλωθεί.

Οι οργανικές του διασυνδέσεις με άνώτερους άξιωματικούς ύπήρχαν από τήν εποχή πού είχαν εκπαιδευτεί από κοινού σέ άμερικανική στρατιωτική σχολή. Στις 23 Φεβρουαρίου 1981 έκδηλώνεται τό πραξικόπημα Τεχέρο, έντονα έπηρεασμένο από τό πραξικόπημα στην Τουρκία πέντε μήνες νωρίτερα. Ένοπλοι καταλάβανε τά Κορτές και αιχμαλωτίσανε τό σύνολο των βουλευτών. Η σκηνή μεταδόθηκε τηλεοπτικά, γενώντας τήν τρόμο σ' όλα τά σπία τής Ίσπανίας. Ο Φράγκα, σημερινός άρχηγός τής αξιωματικής αντιπολίτευσης, έσπευσε νά ύπεραμυνθεί των στρατιωτικών ενώ ό ύπουργός Έξωτερικών των ΗΠΑ Χαίηγκ, σέ αντίθεση μέ τούς Έυρωπαίους ήγέτες δέν κατήγγειλε τήν πράξη δηλώνοντας πώς δέν έπεμβαίνει στις «έσωτερικές ύποθέσεις» τής Ίσπανίας. Τελικά, στις δίκες πού άκολούθησαν, οι ποινές δέν ήταν άστηνές και οι συνωμότες άπελευθερώθηκαν. Ο Γκονζάλεθ κατηγόρησε τις ΗΠΑ πώς βλέπουν τήν Ίσπανία σάν τήν Τουρκία, άνοίγοντας έναν δλόκληρο διάλογο ως προς τό κατά πόσον ή Ίσπανία έχει τά προβλήματα πού είχε ή Τουρκία πριν από τήν επέμβαση του στρατού (αυτονομιστικό κίνημα Κούρ-

δων στην Τουρκία - Βάσκων στην Ίσπανία, τρομοκρατία διαφόρων ομάδων, έξωτερικά χρέη, ποσοστά άνεργίας κ.λπ.).

Μετά τό πρξικόπημα του Τεχέρο επικράτησε «συλλογική παράνοια»: αυτό πού χαρακτηρίστηκε ως τό «ίσπανικό σύνδρομο πραξικοπήματος». Άτέλειωτες φήμες για συνωμοσίες, σχέδια άπαγωγής κορυφαίων πολιτικών και πολιτειακών παραγόντων. Τό πραξικοπηματικό ψυχολογικό κλίμα τό καλλιεργεί συστηματικά ή μαζικής κυκλοφορίας εφημερίδα *El Alcazar*, όργανο των φραγκιστών. Συμβάλλουν σ' αυτό και άλλες εφημερίδες και περιοδικά μέ τις «άποκαλύψεις» τους.

Δέν ύπάρχει καμιά άμφιβολία πώς ό φόβος κυριάρχησε σέ όλα τά επίπεδα στις ήγέσιες των πολιτικών κομμάτων, ιδιαίτερα τής κυνηγημένης Άριστεράς, των συνδικάτων αλλά και γενικότερα σ' όλη τήν κοινωνία.

Μπορεί νά πεί κανείς σήμερα, άναδρομικά, πώς τό πραξικόπημα αυτό (ή ή άναπαράστασή του) είχε τις εξής επιπτώσεις:

1. Στο κοινωνικό επίπεδο, τά συνδικάτα και ειδικότερα οι Έργατικές Έπιτροπές ύρθηκαν στην ύπογραφή έθνικής συλλογικής σύμβασης για τό 1981 πού μέχρι εκείνη τή στιγμή είχαν άρνηθεί νά τήν ύπογράψουν. Άκόμη άκολούθησε μιά διετής περίοδος παθητικότητας. Η κοινωνική συναίνεση επιτεύχθηκε, εις βάρος όμως των εργαζομένων.

2. Στο πολιτικό επίπεδο ενώ είχε άρχισι νά άνεβαίνει ό τόπος τής κριτικής και τής πολεμικής τής Άριστεράς μετά τις έκλογές του 1979 εναντίον των έπιλογών οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής τής κεντροδεξιάς κυβέρνησης τής UCD, παρατηρείται άμβλυση κάθε κριτικής και άναζήτηση κυρίως των κοινών στοιχείων επαφής. Οι στρατιωτικοί διαπαιδαγωγημένοι αντιδημοκρατικά, παρέμειναν καχύποποι άπέναντι στις πλουραλιστικές άξίες και ούδέποτε χώνεψαν τή νομιμοποίηση του ΚΚΙ, σημείωνε ό διευθυντής τής συντηρητικής εφημερίδας *El Pais*.²

3. Ματαιώθηκε όριστικά ή δλοκλήρωση τής περιφερειακής άποκέντρωσης για τήν καθιέρωση του καθεστώτος των αυτονομιών. Μόνιμη καχυποψία των στρατιωτικών ήταν ότι τά αυτονομιστικά

κίνηματα είναι κατ' ουσίαν χωριστικά.

4. Ένισχύθηκε στό έπακρο τό κύρος του βασιλιά Χουάν Κάρλος. Άναγνωρίστηκε από όλες τις πολιτικές συστησες «ή σωτήρια» επέμβασή του. Έτσι διευρύνθηκαν τά συταγματικά κατοχυρωμένα όρια των παρεμβάσεων του στό πλαίσιο τής βασιλευμένης δημοκρατίας.

5. Έκτός από τις άρνητικές αυτές επιπτώσεις ύπήρξε και μιά θετική: ένισχύθηκαν οι πιέσεις για νά επιταχυνθούν οι διαπραγματεύσεις ένταξης τής Ίσπανίας στην ΕΟΚ ενώ ταυτόχρονα ή Γαλλία χρησιμοποίησε τό ίδιο γεγονός σάν πρόσχημα για τήν καθυστέρησή τους.

Τελικά, οι συνωμότες έμειναν άτιμώρητοι. Τόν Οκτώβριο του 1982, ένα μήνα πρό των εκλογών, άποκαλύπτεται νέα συνωμοσία πραξικοπήματος. Άπό τό 1982, όποτε άνελαβε τή διακυβέρνηση τό PSOE, δέν έπαψαν νά κυκλοφορούν οι φήμες. Τόν Οκτώβριο του 1983 ή κεντρώα εφημερίδα *Diario 16* δημοσιεύει μέ όκτάσηλα έμπιστευτικές έκθέσεις πού καταδεικνύουν τή άνησυχτική κατάσταση στό στρατό. Μέ άφορμή κάποιες έκτελέσεις από τήν ΕΤΑ στη χώρα των Βάσκων άναζωπυρώνονται κάθε φορά οι φήμες.

Συμπληρωματικός είναι και ό ρόλος των σωμάτων άσφαλείας (*Guarda Civil*). Ουσιαστικά άποτελούν άνεξέλεγκτες ομάδες άστυνομικών με πολιτικά, πού προβοκάρουν Βάσκους άυτονομιστές και ομάδες τής Άριστεράς. Άκόμη, ή παραστρατιωτική άστυνομία πού άλλαξε όνομα και ένδυμασία τό 1980 (άπό *Policia Armada* σέ *Policia Nacional*) συνεχίζει νά άσχολεϊται με πολιτικά «άδικήματα» (διαδηλώσεις) άντι μέ ποινικά.

Μέσα σ' αυτό τό έξαιρετικό νοσηρό κλίμα φόβου (και όρισμένες στιγμές τρόμου) άναπτύχθηκε ή μεταφραγκική δημοκρατία. Όμως, κατά τή γνώμη μου, ό πραγματικός κίνδυνος για τήν Ίσπανία δέν είναι τό ένδεχόμενο πραξικοπήματος.

Κι αυτό και γιατί τό διεθνές

1. Κοινωνιολογική Έρευνα Έδειχνε πώς τό 10% των μαθητών τής Μαδρίτης παίρνουν συστηματικά ναρκωτικά, βλ. Έρευνα των *Financial Times*, Δεκ. 1981.

2. Julian Luis Cebrian, διευθυντής τής εφημερίδας *El Pais*, άρθρο του στην εφημερίδα *Le Monde*, 1η Νοεμβρίου 1982.

πλαίσιο έχει αλλάξει και έπειδή φαίνεται ότι ο άμερικανικός παράγοντας δεν ευνουεί πιά χούντες, αντίθετα κινείται προς την κατεύθυνση πύο σύγχρονων και αποδεκτών λύσεων με την απαλλαγή του φορτίου όλων των επαίσχυντων στρατιωτικών καθεστώτων που στήριζε για δεκαετίες (Μάρκος στις Φιλιπίνες, Ραρα και Baby Doc στην Αιτή, ένδεχομένως σύντομα Έβρην στην Τουρκία και ρατσιστικό καθεστώς στη Νότια Αφρική, Πινοσέτ στη Χιλή). Η απονεύρωση της ισπανικής δημοκρατίας δεν θά έπέλθει άκαραία. Πύο πιθανή κρίνεται μιά άργη πολυετής διαδικασία που θά συμπαρασύρει με τή σήψη τούς θεσμούς και ένγενει τίσ βασιικές δημοκρατικές λειτουργίες. Ο στρατός, ή αστυνομία και όλα τά στηρίγματα του φρανκισμού στά όποια άναφερθήκαμε θά έπιταχύνουν με τή συνεχή και αίσθητή παρουσία τους αυτές τίσ ήδη ύπάρχουσες διεργασίες.

Ποιά είναι τά συμπτώματα αυτής τής σήψης; Συνοψίζονται όσα έχουν διατυπωθεί:

Α. Από τήν άπαρχή κάποιου πολυκομματισμού-πολυκεντρισμού όδηγούμαστε σε ένα έκτός ίσορροπίας διπολικό δικομματικό σύστημα με τάση

ήγεμόνευσης του ένός και μοναδικού πόλου.

1. Τό κεντροδεξιό κόμμα (UCD) από κυβερνητικό για μιά πενταετία και με τό 35% των ψήφων συντριβεται εκλογικά για νά διαλυθεί και νά εξαφανιστεί μετεκλογικά.

2 Τό ΚΚΙ, μοναδικός όργανισμός που άντιστάθηκε στον φρανκικό φασισμό για μιά τεσσαρακοναετία, για λόγους που σχετίζονται από τή μιά με τό γενικότερο κλίμα εκφοβιστικών και εκβιαστικών διλημάτων και από τήν άλλη με ένδογενείς άποσυνθετικές διεργασίες, όδηγήθηκε σε εκλογική συντριβή και μετεκλογικά σε πολυδιάσπαση. Τό δημοψήφισμα για τό ΝΑΤΟ ύπήρξε ή άφορμή για τή διαμόρφωση ένιαίας πλατφόρμας τής Άριστεράς. Η συνεργασία αυτή άποτέλεσε και τή βάση του ένιαίου προεκλογικού μετώπου.

3. Μοναδικός άντιπολιτευτικός όργανισμός άπομένει ή Δημοκρατική Συμμαχία του Φράγκα που είναι δηλωμένα νεοφρανκικός.

4. Με δεδομένη τήν άνωπαρχία άριστερής αλλά και ένγενει κάθε δημοκρατικής άντιπολίτευσης, ή ζωντανή συνέχεια τής φρανκικής κληρονομιάς ως ύπαρκτής έναλλακτικής λύσης χρησίμευει ως φόβητρο για τήν ένίσχυση του

ένός και μοναδικού φερέγγυου πόλου έξουσίας, δηλαδή του Σοσιαλιστικού Κόμματος (PSOE).

5. Μελετητές και παρατηρητές των ισπανικών εξέλιξεων έπισημαίνουν τήν κρίση του κοινοβουλευτισμού που εκφράζεται από τίσ πύο άνούσιες συζητήσεις, άφου οι κρίσιμες συνεννοήσεις γίνονται μεταξύ των άρχηγών τής κυβέρνησης και τής αξιωματικής άντιπολίτευσης.

6. Στά δύο κόμματα πανεθνικού βεληνεκούς (PSOE και Λαϊκής Συμμαχίας) που έχουν άπομείνει, έχουν επικρατήσει φαινόμενα συγκεντρωτισμού, άυταρχισμού και άρχηγισμού. Ο Φράγκα στή Δημοκρατική Συμμαχία είναι ό άδιαφιλονίκτητος άρχηγός, έτσι άλλωστε προσφωνείται: jefe (άρχηγός).

Στό PSOE, όπως αναλύσαμε, ό Γκονζάλεθ έπιβλήθηκε σταδιακά από τήν επανίδρυση του κόμματος τό 1974 ως τή σχεδόν όμόφωνη επανεκλογή του στό έκτακτο συνέδριο του PSOE, τό 1979, ως γραμματέα πλαισιωμένου από άμιγές διεθυντικό όργανο. Έπισημάναμε πώς άκόμη και στό ΚΚΙ πριν από τή διάσπασή του κατηγορήθηκε ό Σαντιάγο Καρίγιο για άρχηγική λειτουργία-προσωπική καθοδήγηση. Σήμερα ή Ίσπανία μοιάζει χωρισμένη στά δύο: στους όπαδούς του Φράγκα («φραγκίστας»), μετεξέλιξη των «φρανκίστας») και στους όπαδούς του Φελίπε Γκονζάλεθ («φελίπιστες»).

Β. Σοβαρή κρίση μαστίζει και τό συνδικαλισμό, τό δεύτερο βάρθρο τής δημοκρατίας. Με 18% των εργαζόμενων συνδικαλισμένους σε δύο συνδικάτα (μετά τήν έπίμονη άρνηση του σοσιαλιστικού UGT για έννοποίηση), τή χρηματοδότηση και προνομιακή μεταχείριση από τήν εργοδοσία και τίσ τράπεζες του σοσιαλιστικού συνδικάτου, τήν άποδυναμωση και ένδεχόμενη διάσπαση τής Συνομοσπονδίας Έργατικών Έπιτροπών ως έπακόλουθο τής συντριβής τής Άριστεράς και τέλος τήν άκνησια, παθητικότητα και άρνηση συμμετοχής σε άπεργιακές κινητοποιήσεις των εργαζόμενων από τό φόβο τής άνεργίας είναι άμφίβολο άν μπορούμε σήμερα νά μιλάμε για συνδικαλιστικό ή εργατικό «κίνημα» στην Ίσπανία. Η κατάσταση φαίνεται νά έχει επιδεινωθεί στή διάρκεια τής διακυβέρνησης από τό PSOE, άφου ή UGT λειτουργεί όλο και περισ-

σότερο σαν παρακλάδι του κομματικού κυβερνητικού μηχανισμού, έπιδιώκοντας νά ύλοποιήσει τήν είσοδηματική και ένγενει οικονομική πολιτική τής κυβέρνησης.

Γ. Η τοπική αυτοδιοίκηση, τό τρίτο βάρθρο τής δημοκρατίας έχει στήν Ίσπανία μιά ιδιαίτερη κρίσιμη διάσταση: των έννοτήτων και των αυτονομιστικών κινήματων. Στό επίπεδο των δημοτικών συμβουλίων τό PSOE με τόν άέρα τής έξουσίας στίς δημοτικές εκλογές εξέλεξε τό 65% και άνω των δημάρχων. Στό επίπεδο των περιφερειακών κοινοβουλίων άπέσπασε τήν πλειοψηφία στά 12 από τά 17. Η κυβέρνηση του Σοσιαλιστικού Κόμματος μπορεί νά έχει σήμερα αυτόν τον πρόσθετο μοχλό για τήν ύλοποίηση τής πολιτικής τής, όμως τό κρίσιμο πρόβλημα των άυτονομιών παραμένει άξεδιάλυτο και μπορεί νά άποτελέσει μόνιμη πηγή έντάσεων, ίσως τό μόνο ούσιαστικό πόλο άντιπολίτευσης μέσα και κυρίως έξω από τή Βουλή. Τό θεσμικό πλαίσιο του «καθεστώτος των άυτονομιών», που κατοχυρώθηκε έπί κεντροδεξιάς κυβέρνησης, έγινε μετά από κοινή επεξεργασία με τό PSOE. Τήν ίδια πολιτική ύλοποιεί και ή σημερινή κυβέρνηση.

Η συλλογιστική είναι πολύ άπλή: οι Βάσκοι και οι Καταλανοί πρώτιστα αλλά και οι Γαλικιανοί διεκδικούν για ιστορικούς, ένθολογικούς, γλωσσικούς και οικονομικούς λόγους τήν άυτονομία τους. Ο στρατός και τά βάρθρα του φρανκισμού άντιδρούν. Η κατεύθυνση άντιμετώπισης ήταν νά δοθεί όμοίομορφα άυτονομία διακυβέρνησης σε όλες τίσ περιοχές τής Ίσπανίας. Αυτή ήταν ή πρώτη φάση εκφυλισμού τής διεκδίκησης και τής έννοιας τής άυτονομίας. Η δεύτερη φάση ήταν ή δραστική περικοπή των κονδυλίων στο πλαίσιο τής πολιτικής λιτότητας, με άποτέλεσμα τή διαμόρφωση άσφυκτικών συνθηκών έπιβίωσης του θεσμού. Ο εκφυλισμός του καθεστώτος άυτονομιών είναι φυσικά ιδιαίτερα ή και άποκλειστικά αίσθητός στίς περιοχές που πραγματικά τό διεκδικούσαν: δηλαδή στή χώρα των Βάσκων και στήν Καταλονία.

Δ. Πολλές είναι οι ένδείξεις ότι ή κρίση όλων των άντιπροσωπευτικών δημοκρατικών θεσμών στην Ίσπανία (Κοινο-

βούλιο και κόμματα, συνδικαλισμός, περιφερειακή αυτονομία και τοπική αυτοδιοίκηση) συνοδεύεται από μία τάση ηγεμόνευσης ενός κόμματος στη συνολική πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή. Ο δεύτερος πόλος είναι υπαρκτός και ισχυρός: ο νεοφρανκισμός διέπει τις δομές κατασταλικών και ιδεολογικών μηχανισμών. Όμως τό φόβητρο ενός παρελθόντος δεν μπορεί να ξεπεράσει εύκολα όρισμένα όρια. Τό PSOE εκτός από τήν κυβερνητική πλειοψηφία, έχει κατακτήσει τή συντριπτική πλειοψηφία περιφερειών, δήμων και κοινοτήτων, κρατάει υπό τόν έλεγχό του τις συνδικαλιστικές εξελίξεις και συγκροτεί τό νέο μονοκομματικό δέος στόν κρατικό μηχανισμό. Ακόμη δεν είναι καθόλου άμελητέα ή οικονομική δύναμη πού διαθέτει μέσα από κρατικούς μοχλούς πού είχαν συγκροτηθεί επί Φράνκο. Τέλος, στά ραδιοηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας ο μονοκομματικός έλεγχος πού ύπήρχε επί Φράνκο και επί Κεντροδεξιάς διαιωίζεται τώρα επί PSOE.³ Οί βάνουσες μορφές ολοκληρωτισμού μοιάζουν πράγματι να άνήκουν στό παρελθόν και για τήν Ισπανία. Όμως οί νοοτροπίες εκείνες πού επιδιώκουν τις ολοκληρωτικές μονοχρωμίες και τή μόνιμη αντιπαλότητα του «άπόλυτα καλού» μέ τό «άπόλυτα κακό» μοιάζουν πολύ βαθιά ριζωμένες. Μπορεί ή ευρωπαϊκή προοπτική και ή ένταξη τής Ισπανίας στην ΕΟΚ να συγκέντρωσε τό σύνολο τών πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων ως στοιχείο πολιτικής συνοχής στην φάση μετάβασης από τό φρανκισμό στην δημοκρατία και να μίν άποτέλεσε άφορμή ενός μανιχαϊστικού διαλόγου κουφών, όπως στην Πορτογαλία και στην Ελλάδα, αυτό δεν σημαίνει όμως ότι οί βαθύτερες δομές σκέψης δεν διέπουν και τόν Ισπανικό λαό. Σ' αυτές τις νοοτροπίες στηρίζονται οί δύο πόλοι τής πολιτικής ζωής στην Ισπανία, τις καλλιεργούν και τις αναπαράγουν ενώ ταυτόχρονα στά κρίσιμα ζητήματα οί ήγεσίες επικοινωνούν και συχνά συνεννοούνται.

ΤΟΥΡΚΙΑ:

ΟΙ ΙΣΟΡΡΟΠΙΕΣ ΑΛΛΑΖΟΥΝ

Τούς μήνες πού ακολούθησαν τήν κατάληψη τής εξουσίας από τό στρατό (12 Σεπτέμβρη 1980), πολλοί παρατηρητές μέσα κι έξω από τήν Τουρκία δεν μπορούσαν να κρύψουν τήν έκπληξη τους μπροστά στην δύναμη του Έβρέν και τις επιτυχίες του άπέναντι στην δημοκρατική αντιπολίτευση. Η δικτατορία του Έβρέν δεν εξάρθρωσε μόνο τά επαναστατικά κινήματα, άπομάκρυνε από τήν πολιτική σκηνή και τούς άρχηγούς και τά ήγετικά στελέχη τής κεντροδεξιάς και κεντροαριστερής άστικής αντιπολίτευσης (άπαγόρευση άνάμειξης στην πολιτική για δέκα χρόνια και άπαγόρευση κάθε άναφοράς σ' αυτούς ή στην κατάσταση πριν τις 12 Σεπτέμβρη 1980).

Όλες τις άπαραίτητες στην ίδια «διευθετήσεις», ή δικτατορία τις έκανε χωρίς ν' αντιμετώπισει καμιά σοβαρή αντίσταση.

Τό δημοψήφισμα του 1982, για τό νέο σύνταγμα και μαζί τήν εκλογή προέδρου —μέ άπαγορευμένη τήν καμπάνια του «όχι» και μοναδικό ύψηφό τόν Έβρέν— τής έδινε ύποστήριξη 92%.

Μέχρι τό 1985 άπαγορευόταν στόν τύπο ή δημοσίευση φωτογραφιών τών παλιών άρχηγών κομμάτων αλλά άκόμα και λέξεις όπως «άριστερά», «επανάσταση», «Πρωτομαγιά», «εργατική τάξη», «χούντα», «βασανιστήρια».

Η κατάσταση τό Μάη του 1986 είναι άρκετά διαφορετική.

Ένώ ο Έβρέν και ο Όζάλ εξακολουθούν να βρίσκονται στην ήγεσία, ή διαφορά φαίνεται καθαρά στις συζητήσεις πού γίνονται στην έθνοσυνέλευση και στις ειδήσεις πού βγαίνουν στόν τύπο.

Μερικοί πολύ πρόσφατοι τίτλοι έφημερίδων και περιοδικών:

«Πρέπει να γιορτάζουμε κι έμεις τήν εργατική γιορτή, τήν Πρωτομαγιά» (πρόεδρος του Σοσιαλδημοκρατικού Λαϊκιστικού Κόμματος Άϊντίν Γκιουράν — τό είπε στην Έθνοσυνέλευση, ήταν πρωτοσέλιδος τίτλος έφημερίδας και ή είδηση έλεγε πως οί βουλευτές του Όζάλ φώναζαν από τά έδρανα «στη Μόσχα, στην Μόσχα» (!) προτείνοντας τις γροθιές τους).

«Η δολοφονία του Μαχίρ Τσαγιάν και τών φίλων του στις 30 Μάη 1972» (ο Μαχίρ Τσαγιάν ήταν ο ήγέτης στις θέσεις του όποίου βασίζεται ή ιδεολογία τής οργάνωσης Ντεβ-Γιόλ).

«Γιατί εκτελέστηκε ο Ντενίζ Γκεζμίζ» (1973).

«Τέλος στα βασανιστήρια μέσα στις φυλακές».

«Οί άποκαλύψεις ενός άστυνομικού. Πώς βασανίζαμε».

«Ο τουρκικός λαός θα λογαριαστεί μέ τό μιλιταρισμό» — Ντεμιρέλ.

Στόν τύπο δημοσιεύονται καθημερινά οί όμιλίες και τά συνθήματα του Ντεμιρέλ «να άρθουν οί άπαγορευσεις», «θέλουμε Τουρκία πού να μιλάει» αλλά και του Γκιουράν, «ν' αδειάσουν οί φυλακές», «δουλειά, ψωμί, λευτεριά», «κάτω ο φασισμός».

Βέβαια συνεχίζονται άκόμα οί δίκες τών επαναστατικών κινήματων και τών άρχηγών τους. Και οί άριστεροί πού βρίσκονται έξω από τις φυλακές προσπαθούν να επιβιώσουν μέσα στο λαϊκό κίνημα πού σέρνεται από τις δύο μεγάλες άστικές δυνάμεις (τό Κόμμα του Σωστού Δρόμου και τό Σοσιαλδημοκρατικό Λαϊκιστικό Κόμμα).

Πώς ή Τουρκία άπ' τή σκοτεινιά του 1984 ήρθε στο μισοσκοτάδο του 1986; Άς τό δούμε παίρνοντας τά πράγματα άπ' τήν άρχή.

Οί εκλογές του 1983 και τό πρώτο χτύπημα του λαού στην χούντα

Τό Συμβούλιο Έθνικής Ασφάλειας μέ πρόεδρο τόν Έβρέν άπαγόρευσε τό 1982 τά κόμματα: τό Λαϊκό Κόμμα του Έτζεβίτ πού ψήφισαν οί κεντροαριστερές μάζες και τό κεντροδεξιό Κόμμα Δικαιοσύνης του Ντεμιρέλ.

Τά άλλα δύο δεξιά κόμματα (Έθνικής Σωτηρίας του Έρμπακάν και Έθνικιστικής Κίνησης του Τουρκές) αυτή τήν περίοδο δικάζονταν όπως και τά περισσότερα μικρά άριστερά κόμματα και ομάδες.

Μέ διαταγή του Έβρέν ιδρύθηκε τό Κόμμα Έθνικιστικής Δημοκρατίας άπ' τό στρατηγό Σουνάλλ. Τό κόμμα αυτό ήταν «ύποψήφιο» για τήν εξουσία. Κατά τόν ίδιο τρόπο «φτιάχτηκε» και τό Λαϊκιστικό Κόμμα από τόν «άριστερό» στρατηγό Τζάλπ μέ σκοπό να μαζέψει τις κεντροαριστερές ψήφους. Οί ΗΠΑ όμως είχαν «βλέψει» στόν Όζάλ (Κόμμα Μητέρας Πατρίδας), ο Όζάλ τούς ήταν γνωστός. Είχε εργαστεί δύο χρόνια στην Διεθνή Τράπεζα στις ΗΠΑ, και τά 15 περίπου τελευταία χρόνια κατείχε θέσεις-κλειδιά για τήν οικονομία στις δεξιές κυβερνήσεις. Αυτός είχε θεσπίσει τά μέτρα σταθεροποίησης τής οικονομίας τής 24.1.1980, τά όποια εφάρμοσε μέ τήν άνεσή του στις συνθήκες τής χούντας, αυτόν «γνώριζε» τό Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ή Διεθνή Τράπεζα, ο ΟΟΣΑ. Αυτός κατύθυνε τις επαφές μέ τούς οργανισμούς αυτούς αλλά και μέ άλλους, επαφές πού πύκνωσαν μέσα στα δύο χρόνια (1980-1982) πού ήταν βοηθός πρωθυπουργού επί οικονομικών θεμάτων τής χουντικής κυβέρνησης Ούλουσου.

3. Ένδεικτικά άναφέρουμε πώς στην προεκλογική περίοδο για τό δημοψήφισμα σε σχέση μέ τό ΝΑΤΟ (Φεβρουάριος-Μάρτιος 1986) πάνω από 95% του τηλεοπτικού χρόνου διατέθηκε για τήν ύποστήριξη τών κυβερνητικών θέσεων.

Τά αποτελέσματα τών εκλογών αποτέλεσαν έκπληξη για πολλούς κύκλους. Τό κόμμα τού Έβρέν (Έθνικιστικής Δημοκρατίας) πήρε μόλις τήν τρίτη θέση (23%). Ο λαός είχε «προτιμήσει» τό Κόμμα τής Μητέρας Πατρίδας, πού στήν προεκλογική περίοδο ό Όζάλ είχε καταφέρει νά τό εμφανίσει σάν «τό λιγότερο κοντά στή χούντα».

Τό δεύτερο χτύπημα τά κόμματα τού Έβρέν τό δέχθηκαν στίς δημοτικές εκλογές τού 1984 (Μάρτης). Αύτή τή φορά στίς εκλογές είχαν συμμετάσχει δύο κόμματα, πού μέ τό βέτο τού Συμβουλίου Έθνικής Ασφαλείας δέν τούς είχε επιτραπεί νά συμμετάσχουν στίς γενικές εκλογές. Τό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα πού είχε δημιουργηθεί από (έκτός απαγόρευσης) στελέχη τού Λαϊκού Κόμματος (Έτζεβίτ) και τό Κόμμα τού Σωστού Δρόμου από τά αντίστοιχα τού Κόμματος Δικαιοσύνης (Ντεμιρέλ) σάρωσαν τίς ψήφους τού «άριστρου» και τού «δεξιού» κόμματος τής χούντας.

Τό μήνυμα πού έδινε ό λαός και στίς δύο εκλογές ήταν σαφές. Ο Έβρέν έπρεπε ή νά φύγει ή ακολουθώντας τά χνάρια

των Νοτιοαμερικανών δικτατόρων νά σκληρύνει...

Η χούντα τού Έβρέν αντιλαμβανόμενη ότι δέν μπορούσε νά σηκώσει τό βάρος μιάς σκληρύνσης ή μιάς όπισθοδρόμησης στά όποια «κοινοβουλευτικά βήματα» είχαν γίνει και πώς κερδισμένα άπ' τήν ύπόθεση αύτή θά έβγαιναν τά ριζοσπαστικά επαναστατικά κινήματα, άρχισε μέ άργό ρυθμό νά αφήνει τή διακυβέρνηση στίς άστικές δυνάμεις.

Έγινε πρώτα βαθμιαία άρση τού νόμου σέ 62 νομούς (άπό τούς 67). Σταμάτησαν οι στρατιωτικές επιχειρήσεις παντού εκτός άπό τό Κουρδιστάν. Ο στρατός άρχισε νά άποτραβιέται στους στρατώνες του (ό άρχηγός των Ένόπλων Δυνάμεων Νετζιντέ Ουρούν φαίνεται άποφασισμένος νά μήν αφήσει νά φθαρεί άλλο ό στρατός και στό μεταξύ ψηφίστηκαν νόμοι πού δίνουν εδρείες δικαιοδοσίες στήν άστυνομία). Η λογοκρισία στόν τύπο και στούς πολιτικούς άρχισε νά χαλαρώνει.

Τό Σοσιαλδημοκρατικό Λαϊκιστικό Κόμμα πού ετοιμάζεται νά πάρει τήν ήγεσία από τό ζευγος Έβρέν-Όζάλ δημιουργήθηκε στίς άρχές τού 1986 από τήν ένωση τού Σοσιαλδη-

μοκρατικού Κόμματος μέ τό Λαϊκιστικό Κόμμα.

Στίς 4 Μαΐου τού 1986 τό Κόμμα Έθνικιστικής Δημοκρατίας πού ό Έβρέν είχε ετοιμάσει για νά πάρει τήν έξουσία («είμαστε καταδικασμένοι στήν έξουσία» έλεγε προεκλογικά ό πρόεδρος του) αυτοδιαλύθηκε. Οι 21 από τούς 52 πού έμειναν «ανεξάρτητοι» μέ τή διάλυση έφτιαξαν ένα καινούργιο κόμμα, τό Κόμμα τού Έλευθερου Δημοκράτη, 21 δημιούργησαν κοινοβουλευτική όμάδα τού κόμματος τού Σωστού Δρόμου (Ντεμιρέλ) και οι υπόλοιποι μαζί μέ άλλους ήδη ανεξάρτητους (19 συνολικά) πήγαν στό κόμμα τής Μητέρας Πατρίδας (Όζάλ).

Οι σοσιαλδημοκράτες (τού Σοσιαλδημοκρατικού Λαϊκιστικού Κόμματος) θά πάρουν, σύμφωνα μέ σφυγμομετρήσεις τού δεξιού τύπου, 40-45% στίς γενικές εκλογές τό 1988. Τό ποσοστό τού Όζάλ έχει πέσει στό 20-30% (45% τό 1983).

Ο Ντεμιρέλ; Στήν Τουρκία όπου τό σύνολο των συντηρητικών-δεξιών ψήφων φτάνει τό 60%, ό επί 15 χρόνια ήγέτης τής δεξιάς έχει απαγόρευση μέχρι τό 1992. Ο Ντεμιρέλ δέν άφησε τήν όργάνωσή του νά διαλυθεί. Ένδιαφέρθηκε, θά έλεγε κανείς προσωπικά,

για τόν καθένα και τό Κόμμα τού Σωστού Δρόμου (μέ τυπικό άρχηγό τόν Χ. Τζιντορούλ) παρουσιάζεται συμπαγές και έτοιμο για άναμετρήσεις. Άσκει αύτή τή στιγμή τή σκληρότερη άντιπολίτευση. Ο Έτζεβίτ; Άντίθετα από τόν Ντεμιρέλ έγκατέλειψε τήν όργάνωσή του (πού δέν τού τό συχωρεί βέβαια. Σήμερα όλα τά στελέχη του βρίσκονται στό Σοσιαλδημοκρατικό Λαϊκιστικό Κόμμα). Πρός τό παρόν βρίσκεται σέ «άναζητήσεις». Φροντίζει νά γίνεται λόγος για τό πρόσωπό του. Ίδρυσε ένα κόμμα, τό Κόμμα Δημοκρατικής Άριστερας, μέ πρόεδρο τή γυναίκα του.

Οι δεξιές κυβερνήσεις ανατράπηκαν μέχρι τώρα τρεις φορές από τό στρατό, τό 1960, τό 1971 και τό 1980. Μετά τόν Μεντερές πού ανατράπηκε και εκτελέστηκε άπό τό «άριστέρο» χουντικό πραξικόπημα τού 1960, ό πρωθυπουργός Ντεμιρέλ ήταν αυτός πού ανατράπηκε —λόγω τής άνικανότητας του νά άντιμετωπίσει τόν κομμουνισμό και τήν άναρχία— άπό τά δύο τελευταία πραξικοπήματα.

Στήν ήμερησια διάταξη τής Τουρκίας βρίσκονται οι ένδιάμεσες εκλογές (για τήν κάλυψη 11 κενών θέσεων τής έθνοσυνέλευσης) πού πρέπει νά γίνουν μέχρι τό Νοέμβρη τού 1987 και οι γενικές εκλογές τού 1988. Άν οι συνθήκες δέν αλλάξουν, ιδιαίτερα όσον άφορά τίς απαγορεύσεις των παλιών ήγετών, και ή Τουρκία πάει για εκλογές μέ τούς σημερινούς συνδυασμούς κομμάτων, τό 1988 φαίνεται πολύ πιθανή μιά σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση. Άν ό Ντεμιρέλ καταφέρει νά άρθεί ή δική του απαγόρευση, θά σημαίνει ότι θά δοθεί «μάχη» μεταξύ τού Σοσιαλδημοκρατικού Λαϊκιστικού Κόμματος και τού Κόμματος τού Σωστού Δρόμου.

Η πιθανότητα νά ακολουθήσει και ή Τουρκία, μετά τό 1988, τά παραδείγματα τής Ίσπανίας, τής Πορτογαλίας και τής Ελλάδας ός είναι τό θέμα ενός άλλου κειμένου.

Τό κείμενο αυτό γράφθηκε από μιά όμάδα τής Ντεβ-Γιόλ ζει έξόριση στήν Ελλάδα.

Άναγνώστες μας πού ενδιαφέρονται για τό θέμα ή θέλουν περισσότερες πληροφορίες σχετικά μέ τήν πολιτική στήν Τουρκία, μπορούν νά τηλεφωνήσουν στό 36.25.821 ή νά περάσουν από τήν όδό Σολωμού 25.

Η ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΗ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ κ. ΔΗΜ. ΧΑΛΙΚΙΑ

Ένα ερώτημα που τίθεται αναφέρεται στην πορεία της οικονομίας από τον περασμένο Οκτώβριο, δηλαδή μετά την έναρξη εφαρμογής του προγράμματος σταθεροποίησης. Κατά την άποψη της Τράπεζας της Ελλάδος, για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των μέτρων, με βάση τα μέχρι σήμερα διαθέσιμα στοιχεία, πρέπει να ληφθούν υπόψη τα εξής:

Πρώτο, η εφαρμογή των μέτρων ολοκληρώθηκε βαθμιαία. Εκτός από την υποτίμηση, τις προκαταβολές στις εισαγωγές και ορισμένα από τα μέτρα νομισματικής πολιτικής που εφαρμόστηκαν αμέσως ή μέσα σε ελάχιστες ημέρες από την ανακοίνωσή τους, η εφαρμογή των λοιπών μέτρων κλιμακώθηκε έως και τις αρχές του Φεβρουαρίου 1986. Ειδικότερα, η μεταβολή στη δημοσιονομική πολιτική, που είναι το βασικότερο στοιχείο του σταθεροποιητικού προγράμματος, συμπίπτει με την έναρξη της εκτέλεσης του κρατικού προϋπολογισμού από τον Ιανουάριο 1986. Εξάλλου, η αναπροσαρμογή των μισθών και ημερομισθίων με βάση την τροποποιημένη ΑΤΑ άρχισε να εφαρμόζεται από την 1η Ιανουαρίου 1986. Τέλος, η ολοκλήρωση της εφαρμογής της νομισματικής πολιτικής συμπίπτει με την ανακοίνωση και την εφαρμογή από τις αρχές Φεβρουαρίου του νομισματικού προγράμματος για το 1986, μολοντί η Τράπεζα της Ελλάδος είχε αρχίσει να λαμβάνει από τον περασμένο Οκτώβριο μέτρα για τον έλεγχο της ρευστότητας και της πιστωτικής επέκτασης και να αναπροσαρμόζει βαθμιαία τα επιτόκια ορισμένων κατηγοριών τραπεζικών χορηγήσεων. Επομένως, υπήρξε κάποια αναπόφευκτη υστέρηση μεταξύ της εξαγγελίας και της εφαρμογής ορισμένων βασικών μέτρων του σταθεροποιητικού προγράμματος.

Δεύτερο, υπάρχουν αναπόφευκτες χρονικές υστερήσεις μεταξύ της εφαρμογής ενός νέου μέτρου μακροοικονομικής πολιτικής και της απόδοσής του. Το μέτρο αρχίζει να ασκεί επίδραση στην πορεία της οικονομίας από τη στιγμή που θα επηρεάσει το διαθέσιμο εισόδημα. Αλλά και από τη στιγμή που θα επηρεαστεί το διαθέσιμο εισόδημα, πάλι μπορεί να μεσολαβήσει κάποιο χρονικό διάστημα έως ότου προσαρμοστεί η καταναλωτική συμπεριφορά στη νέα κατάσταση ή επηρεαστούν οι αποφάσεις για επενδύσεις. Εξάλλου, τότε θα αρχίσει να γίνεται αποτελεσματικό ένα μέτρο εξαρτάται και από τις αρχικές συνθήκες που επικρατούσαν στην οικονομία όταν ελήφθη το μέτρο. Η αποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής είναι περιορισμένη για μια περίοδο, αν η ρευστότητα του πιστωτικού συστήματος είναι υψηλή. Άλλα μέτρα, όπως είναι τα μέτρα για τον περιορισμό της φοροδιαφυγής ή την εξυγίανση των δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών, από τη φύση τους αποδίδουν με σημαντική καθυστέρηση. Τέλος, σημειώνεται ότι δύσκολα μπορεί να υπάρξουν άμεσα εντυπωσιακά αποτελέσματα από την εφαρμογή μιας δέσμης μέτρων που επιδιώξει τους δεν είναι απλώς να διορθώσουν μια παρέκκλιση που

Από την έκθεση για το έτος 1985 του Διοικητή της Τράπεζας Ελλάδος Δημ. Ι. Χαλικιά, δημοσιεύουμε ένα απόσπασμα που αναφέρεται σε σημεία της οικονομικής πολιτικής από το φθινόπωρο του 1985 και τις διαγραφόμενες προοπτικές:

διαπιστώνεται στην πορεία της οικονομίας, αλλά να θεραπεύσουν βαθιές ανισορροπίες που στη βάση τους έχουν διαρθρωτικό χαρακτήρα.

Τρίτο, η εξαγγελία μιας δέσμης δραστηκών οικονομικών μέτρων που σηματοδοτούν αλλαγή στην κατεύθυνση της οικονομικής πολιτικής είναι φυσικό να οδηγήσει σε αντιδράσεις του κοινού, που συνήθως εκδηλώνονται στην καταναλωτική συμπεριφορά του ή και σε ενίσχυση κερδοσκοπικών τάσεων. Τούτο πράγματι συνέβη στην πρώτη περίοδο μετά την εξαγγελία του προγράμματος σταθεροποίησης. Την ενίσχυση των πληθωριστικών προσδοκιών, που ήταν συνέπεια της επιτάχυνσης του πληθωρισμού, επέτεινε η έντονη φημολογία για επικείμενη νέα υποτίμηση. Άμεσες συνέπειες ήταν η έξαρση της καταναλωτικής ζήτησης, ιδιαίτερα για εισαγόμενα διαρκή καταναλωτικά αγαθά, η αύξηση των εισαγωγών για αναπλήρωση αποθεμάτων ή για αποθεματοποίηση, η καθυστέρηση της εισαγωγής του συναλλάγματος από εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, και ίσως κάποια επίταση στη φυγή κεφαλαίων. Όπως ήταν επόμενο, αρνητικές συνέπειες εκδηλώθηκαν στο ισοζύγιο πληρωμών και στις καταθέσεις. Το ισοζύγιο πληρωμών δεν εμφάνισε βελτίωση στο τελευταίο τρίμηνο του 1985. Ιδιαίτερα οι πληρωμές για εισαγωγές σημείωσαν επιτάχυνση, ενώ δεν ήταν ικανοποιητική και η εξέλιξη των εισπράξεων από εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, όπως και της καθαρής εισροής ιδιωτικών κεφαλαίων. Επισημάζεται πάντως ότι, από επεξεργασία στοιχείων της τελωνειακής στατιστικής, προκύπτουν ενδείξεις για μείωση του όγκου των εισαγωγών στο τελευταίο τρίμηνο του 1985. Εξάλλου, επιβράδυνση σημείωσε ο ρυθμός αύξησης των ιδιωτικών καταθέσεων, που ενμέρει όμως πρέπει να αποδοθεί στην επίδραση των μέτρων νομισματικής πολιτικής, στα οποία περιλαμβάνονται και οι προκαταβολές στις εισαγωγές. Αντίθετα, η επιτάχυνση του πληθωρισμού διατηρήθηκε μέσα στα όρια των κυβερνητικών προβλέψεων που είχαν γίνει με βάση την εκτίμηση των επιδράσεων στο δείκτη τιμών καταναλωτή από την υποτίμηση της δραχμής, τις προκαταβολές στις εισαγωγές και την αναπροσαρμογή των τιμών των αγαθών και των υπηρεσιών που προσφέρονται από δημόσιους φορείς.

Είναι σφάλμα να αγνοούνται οι πιο πάνω παρατηρήσεις, όταν επιχειρείται αξιολόγηση της απόδοσης των μέτρων σταθεροποίησης στο μικρό σχετικά διάστημα που μεσολάβησε από τον περασμένο Οκτώβριο. Δεν

θα ήταν ρεαλιστικό να αναμένεται ότι η οικονομική κατάσταση θα μπορούσε να βελτιωθεί ριζικά τόσο σύντομα. Ήδη, όμως, υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι το κλίμα ανησυχίας και οι κερδοσκοπικές τάσεις έχουν σε μεγάλο βαθμό υποχωρήσει. Από το άλλο μέρος, έχει προχωρήσει η εφαρμογή των σταθεροποιητικών μέτρων, σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις έχουν περάσει αρκετοί μήνες από την εφαρμογή τους. Είναι επομένως εύλογο να αναμένεται ενίσχυση της αποτελεσματικότητάς τους, με την πάροδο του χρόνου.

Από τα διαθέσιμα στοιχεία για τους πρώτους μήνες του 1986 προκύπτει ότι η οικονομία εισέρχεται βαθμιαία στο δρόμο που θα την οδηγήσει στη σταθεροποίηση. Η άνοδος του δείκτη τιμών καταναλωτή στο πρώτο τρίμηνο του 1986 ήταν 4,8%, έναντι 5% και στα δύο αντίστοιχα τρίμηνα του 1985 και του 1984. Μετά από εποχική διόρθωση, η άνοδος του πρώτου τριμήνου αντιστοιχεί σε ετήσιο ρυθμό πληθωρισμού 16,5%, που είναι πολύ κοντά στον κυβερνητικό στόχο 16% για το 1986. Τούτο επισημαίνεται ότι η έξαρση του πληθωρισμού στο τελευταίο τετράμηνο του 1985 είχε παροδικό χαρακτήρα και ότι ο στόχος για τον πληθωρισμό στο 1986 είναι εφικτός. Με ορισμένες μάλιστα προϋποθέσεις, ο πληθωρισμός θα μπορούσε να πέσει και κάτω από το 16%.

Τέλος, από τις αρχές του 1986, οι δυσμενείς επιδράσεις στην εισροή αποταμιεύσεων στο τραπεζικό σύστημα άρχισαν βαθμιαία να υποχωρούν και αναμένεται να υποχωρήσουν ακόμη περισσότερο στους προσεχείς μήνες, στο βαθμό που θα εξασθενούν οι πληθωριστικές προσδοκίες. Παρατηρείται ότι η επιβράδυνση της προσφοράς χρήματος με την ευρεία έννοια (M3) είναι συνεπής με την επιδίωξη για τη σταθεροποίηση της οικονομίας. Δεδομένου δε ότι οι ιδιωτικές καταθέσεις αποτελούν το βασικότερο στοιχείο της προσφοράς χρήματος, πρέπει να αναμένεται, όπως άλλωστε προβλέπεται στο νομισματικό πρόγραμμα, επιβράδυνση του αυξητικού τους ρυθμού. Σημειώνεται ότι η εξέλιξη των καταθέσεων, ιδιαίτερα των καταθέσεων όψεως, επηρεάζει στους πρώτους δύο ή τρεις μήνες του έτους από αστάθμητους παράγοντες και, για το λόγο αυτό, δεν είναι ενδεικτική των εξελίξεων στους επόμενους μήνες. Ένας ειδικός λόγος που επηρέασε την εξέλιξη των τραπεζικών καταθέσεων από τον περασμένο Οκτώβριο είναι η καθιέρωση των προκαταβολών στις εισαγωγές.

Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι η πορεία της οικονομίας έχει ήδη αρχίσει να προσαρμόζεται βαθμιαία, η δε προσαρμογή μπορεί να επιταχυνθεί στους προσεχείς μήνες, με την προϋπόθεση ότι θα εξακολουθήσει να εφαρμόζεται με συνέπεια η πολιτική σταθεροποίησης και θα υπάρξει ευκαμψία στην επιλογή και τη χρησιμοποίηση των μέσων πολιτικής, όταν διαπιστώνονται αποκλίσεις από ενδιάμεσους στόχους ή υπάρχουν απρόβλεπτες εξελίξεις.

Εάλω ή πόλις

Τά πολιορκημένα Ύξάρχεια

Καταρχήν ή πόλη πρέπει νά κατακτηθει. Στρατιωτικά. Τμήματα, άγήματα, κλούβες, έπελάσεις, σκοπιές, κυκλωτικές κινήσεις, συλλήψεις προληπτικές, εκκένωση θυλάκων, ξυλοδαρμοί. Μετά τήν κατάδραση έπεται ή άνοικοδόμηση. Ο νέος κύριος τής πόλης πρέπει νά άποκτήσει έρείσματα στον ντόπιο πληθυσμό, γι' αυτό του υπόσχεται ειρήνη, εθιμική, ζωή άναβαθμισμένη και δημιουργική πού θά κυλάει ειδυλλιακά μέσα σε πλατείες καθαρές γεμάτες πράσινο, παρτέρια, παγκάκια, παιδικές χαρές, άθλητικά κέντρα, μονόδρομοι, πεζόδρομοι, και προπαντός πολύ πολιτισμό πού θά καλλιεργείται στά ποικίλα πολιτιστικά κέντρα. Τέρμα στην ύποβάθμιση, στά κακόφημα κέντρα, στό έμπόριο των ναρκωτικών, τέρμα στις ταραχές, στά κοκτέιλ μολότοφ, τίς φωτιές, τέρμα στους άναρχικούς, τους πάνκ, τά φρικιά και τους περιθωριακούς.

Τήν κατάκτηση τής πόλης και τήν εκκαθάριση από τά ταραχοποιά στοιχεία άνέλαβε ένας πεπειραμένος στρατιωτικός πού κάτι ξέρει από στρατιωτικές επιχειρήσεις μιά και, νέος τότε, είχε θητεύσει στό Γράμμο διά τήν πάταξιν των κομμουνιστοσυμμοριτών. Οί ρόλοι λοιπόν μοιράστηκαν καλά: ό κ. Δροσογιάννης τά στρατιωτικά, ό κ. Κουλουμπής τά μεπατά.

Στό μεταξύ όμως πρέπει να φτιάχνεται ή κοινή γνώμη για νά υποδεχθεί τά μέτρα και νά τά χαιρετήσει ως σωτήρια. Έτσι ή ΕΡΤ θά στήσει καλά τό σκηνικό (π.χ. εκπομπή 24 Μαΐου, μετά τό δελτίο ειδήσεων). Στή σχετική «έρευνα» άνάμεσα στον πληθυσμό των Ύξαρχείων δύσμοιρες γυναικούλες, φιλήσυχοι οικογενειάρχες γέννημα θρέμμα έξαρχειώτες, μέ τό πρόσωπο κρυμμένο μή τυχόν και τους δοούν οι άναρχικοί και τους εκδικηθούν, καλοί άνθρωποι γενικώς, εμφανίστηκαν νά οδύρονται για τό κακό πού γίνεται στά Ύξάρχεια. Οί άναρχικοί σαράνουν τά πάν-

τα, φωνάζουν, καβγαδίζουν, μαχαιρώνουν, άποπατούν, μεθοκοπάνε, άφιονίζονται, κυνηγάνε τίς γυναίκες, κλέβουν, ό κόσμος τρομοκρατημένος κλείστηκε στά σπίτια του. Ούτε ένα πλάνο μέ ΜΑΤ, κλούβες και άσπίδες, συλλήψεις (προληπτικές!) και ξυλοδαρμούς.

Άν οι επιχειρήσεις του κ. Δροσογιάννη στην ένλόγω εκπομπή άποσιωπήθηκαν, αντίθετα ό κ. Κουλουμπής εμφάνιστηκε ως σωτήρας και άναμορφωτής. Ίδιο στόχο όμως είχαν και οι δύο. Μόνο πού ό κ. Κουλουμπής θά άντιμετωπίσει τους άναρχικούς εκπολιτιστικά, έποικοδομητικά, βαρώντας τό κακό στή ρίζα, μέ μιά δέσμη μέτρων πού θά άναβαθμίσουν τή ζωή στά Ύξάρχεια και στό κέντρο τής Αθήνας. Άλλά:

Όλα τά άναγγελόμενα μέτρα, σωστά ή λανθασμένα, είναι άσχετα μέ τό «πρόβλημα Ύξάρχεια». Πεζόδρομοι, κυκλοφοριακές ρυθμίσεις, άναμορφώσεις πλατειών και άναπαλαιώσεις οικιών είναι μέτρα χρήσιμα (όταν και όπου είναι χρήσιμα) όχι ειδικώς στά Ύξάρχεια αλλά σε όλες τίς περιοχές τής Αθήνας. Θα μπορούσαν νά εφαρμοστούν χτές, σήμερα, αύριο, παντού. Και άν δέν είναι έργα βιτρίνα, άν εντάσσονται σε μιά γενικότερη άναμόρφωση του πολεοδομικού χάους πού λέγεται Αθήνα, άν δέν είναι μικρές πινελιές έτσι για τά μάτια, μακάρι νά αρχίσουν άμέσως, μακάρι νά είχαν κιόλας γίνει. Άλλά άν σκεφτεί κανείς ότι από τά μεγάλα έργα πολεοδομικής άνασυγκρότησης τής Αθήνας (αεροδρόμιο, μετρό, κυκλοφοριακό, μέτρα άντιρρύπανσης κ.λπ.) ενώ κάθε τόσο άναγγέλλονται και διαφημίζονται, κανένα δέν έχει αρχίσει, τότε και τούτες οι ρυθμίσεις δέν είναι παρά μπαλώματα και μικροεπισκευές τής κατεστραμμένης παράγκας. Άλλους σκοπούς θέλουν νά έξυπηρετήσουν και όχι τήν άναβάθμιση τής ζωής στό κέντρο τής Αθήνας. Όταν δέν υπάρχει κανένα γενικότερο σχέδιο για τήν ποιότητα τής

ζωής μέσα στό άσφυκτικό πλαίσιο τής τσιμεντούπολης, όταν οι άξίες τής κοινωνίας πού διαχειρίζεται ό κ. Κουλουμπής — ίδιες ακριβώς πού γκρέμισαν τά νεοκλασικά των Ύξαρχείων για νά τά κάνουν πολυκατοικίες, δηλαδή οι άξίες του κέρδους — τότε τό «πρόβλημα Ύξάρχεια» θά παραμένει άκέραιο και θά επιδεινώνεται. Και τότε τό λόγο θά έχουν τά ΜΑΤ και οι επιχειρήσεις του κ. Δροσογιάννη.

Στά μέτρα όμως πού άναγγέληκαν ύπάρχουν δύο τρείς λεξούλες πού άποκαλύπτουν και τό πραγματικό τους νόημα. Θα κλείσουν όλα τά μπάρ, οι ταβέρνες θά έλέγχονται, θά κλείσουν όλα τά «κακόφημα» κέντρα και σε όσα μέινουν θά άσκειται άυστηρός έλεγχος λειτουργίας. Τούτο σημαίνει ότι ή «διασκέδαση» των ανθρώπων ρυθμίζεται νομοθετικώς και θά έλέγχεται άστυνομικώς. Δέν υπάρχουν κεκτημένα δικαιώματα. Άν τό τάδε κέντρο, ταβέρνα, ουζάδικο ή ό,τι άλλο δέν ταιριάζει στις ήθικές και αισθητικές άντιλήψεις τής άστυνομίας κλείνει ή υποχρεώνεται νά κλείσει. Τό πρόβλημα φυσικά δέν είναι τά κέντρα αλλά ό κόσμος πού μαζεύεται σ' αυτά, και ή νυχτερινή ζωή πού από τή φύση της είναι άνατρεπτική. Τό πρόβλημα δηλαδή είναι ή πόλη. Γιατί ή πόλη σημαίνει ζωή τή νύχτα: ζωή μετά και πέρα άπ' τή δουλειά, έρωτική, πολιτική, πνευματική, κουβέντα, άμεση επικοινωνία ανθρώπου μέ άνθρωπο, συνέντευξη γνωστών και άγνωστων, ξόδεμα, «άσκοπη» περιπλάνηση, στέκια, ζωή άνήσυχη, κριτική, άνατρεπτική. Όλοι λοιπόν στά σπίτια σας, στις νεκρές καφετέριες, στά άνά τό λεκανοπέδιο άπομωμένα φαγάδικα και κυρίως στά βίντεο. Έτσι από τήν πολύ άποκέντρωση χάσαμε τό κέντρο μας. Ήδη στους ιστορικούς δρόμους Σταδίου, Πανεπιστημίου, Ακαδημίας, μόλις κλείσουν τά μαγαζιά δέν κυκλοφορεί ούτε γάτος. Καφεενία δέν ύπάρχουν, έστιατόρια μόλις ένα δυό και μόνο για ύψηλόμισθους. Ή πλατεία Κλαυθμώνος νεκρή: στό Σύνταγμα μόνο τουρίστες και καμάκια: κινηματογράφοι και θέατρα σε χείμαυρα νάρκη τροφοδοτούν μέ τίς τελευταίες ζώδες ύπάρξεις τίς νυσταλέες άφετηρίες των λεωφορείων πού θά μεταφερθούν στά άποκεντρωμένα κοιμητήρια τής περιφέρειας.

Τά Ύξάρχεια είχαν κάπως ξεφύγει άπ' τον κανόνα τής άπονέκρωσης του κέντρου, κυρίως χάρη στά πανεπιστήμια και τά φροντιστήρια πού τά μετέτρεψαν σε τόπο συνάντησης τής νεολαίας. Όπως και νά τό κάνει δύσκολα μαζεύονται στό σπίτι είκοσι χρονώ παιδιά. Και όντας τό μόνο ζωντανό μέρος τής πόλης έγιναν τό μόνο μέρος τό όποιο ό κάθε κάτοικος τής Αθήνας ένιωθε ως τόπο νυχτερινής έξόδου. Αυτό όμως άποτελεί μιά «δομική» δυσλειτουργία στον κανόνα τής διατεταγμένης ζωής. Και ό κ. Κουλουμπής άποφάσισε νά εύπρεπίσει τήν άπρέπεια, νά εκκενώσει ριζικά τό θύλακα. Ο κ. Δροσογιάννης δώνοντι τους άναρχικούς, ό κ. Κουλουμπής τους κατοίκους τής πόλης. Τά παρτέρια και οι πεζόδρομοι θά είναι τά άντάλλαγμα στις οδυρόμενες γυναικούλες. Οί άναρχικοί τό πρόσχημα, στόχος ό κόσμος, ό έχθρός-λαός.

Άγγελος Έλεφάντης

Στῆς Κρήτης τ' ὁμορφο νησί

Οἱ Πρασσές εἶναι ἓνα ὁμορφο χωριό λίγο ἔξω ἀπό τό Ρέθυμνο, ψηλά, στίς πρώτες στροφές τοῦ ἀμαριώτικου δρόμου. Στό νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ ἡ μικρή ἐκκλησία στολίζεται μέ ἀνεκτίμητες τοιχογραφίες τοῦ 14ου αἰώνα. Στολίζεται; Μᾶλλον στολιζόταν! Οἱ εὐσεβεῖς κάτοικοι σκέφτηκαν πρόσφατα νά ἠλεκτροφοτίσουν τήν ἐκκλησία τους. Ὁ ἠλεκτρολόγος ἔσκαψε μέσα στό σοβά τῶν τοιχογραφιῶν γιά νά περάσει τά καλώδια του. Στόν δυτικό τοῖχο, ἐκεῖ πού βρίσκονται οἱ παραστάσεις τῆς κόλασης καί οἱ ὑποσχέσεις τῆς Δευτέρας Παρουσίας, οἱ τοιχογραφίες ξηλώθηκαν μαζί μέ τόν τοῖχο ὥστε νά χωρέσει ὁ πίνακας μέ τούς διακόπτες...

Πολύ κοντά, στόν Ἅγιο Εὐθύμιο, στό Χρωμοναστήρι, ἡ λαμπρή βυζαντινὴ ἐκκλησία ξεθάφτηκε καί ἀναστηλώθηκε μόνο καί μόνο γιά νά μετατραπεί σέ στάβλο καί σέ χειμαδιό αἰγοπροβάτων. Οἱ τελευταῖες τοιχογραφίες τοῦ 11ου αἰώνα ξεφτίζουν στό χώρο τοῦ ἱεροῦ. Στό Κάτω Βαρσαμόνερο μιά ἀφηρημένη μπουλντόζα πήρε μαζί της μιά δλόκληρη γωνία ἀπό τό φημισμένο ἐκκλησάκι μέ τόν βυζαντινὸ διάκοσμο. Στά Ρούστικα τό μεθοδικό σοβάτισμα σκεπάζει τό κατώτερο τμήμα τῶν τοίχων καί τήν εἰκονογράφηση τοῦ 11ου αἰώνα πού τούς στολίζει. Στούς Μαργαρίτες τά σκαλισμάτα πού στολίζουν τήν πέτρα στήν εἴσοδο τῆς ἐκκλησίας πελεκήθηκαν μεθοδικά στό ὄνομα μιάς κάποιας ἀγνωστης αἰσθητικῆς τῶν καιρῶν μας. Ἡ ἴδια πέτρα σκάφτηκε

γιά νά φιλοξενήσει αὐτὴ τὴ μάστιγα τῶν μνημείων, τὴν ἠλεκτρικὴ λάμπα...

Τά βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κρήτης δέν εἶναι πολυάριθμα. Θά ἔλεγε κανεὶς ὅτι μόνο τά πῖο ταπεινά καί ξεχασμένα διατηρήθηκαν ὡς τίς μέρες μας. Μαζί τους σῶθηκε καί μιά ἐντυπωσιακὴ τέχνη. Μέ τὴν κατάσταση ὅμως πού μέ λίγα λόγια περιγράψαμε —μόνο γιά μιά περιορισμένη περιοχή γύρω ἀπὸ τό Ρέθυμνο—, εἶναι ἀμφίβολο ἂν θά ἐπιβιώσουν τοῦ καιροῦ μας. Τό ἔθνος, βλέπετε, εἶναι βαθιά πεπεισμένο ὅτι ἔκανε τό καθήκον του. Ὑπάρχει στό νομό Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων. Τὴν εἶδαμε νά ἐκδηλώνεται θετικά σέ μιά μόνο περίπτωση. Στὴν ἀναστήλωση καί τόν καθαρισμὸ τῶν τοιχογραφιῶν στήν Παναγιά στό Χρωμοναστήρι. Πέρα ἀπὸ αὐτὸ ἐκδηλώνεται μόνο μέ τίς ἀπαγορεύσεις καί τίς ἀπειλές τῆς σέ ὄσους φωτογραφίζουν μνημεῖα. Μέ ἀρκετὰ παράξενη λογικὴ ὁ ἐκάστοτε ἐφοροῦς ἀρχαιοτήτων (σέ κάθε νομὸ καί περιοχή) θεωρεῖ τά μνημεῖα καί τά ἔργα πού περικλείουν δική του πνευματικὴ ιδιοκτησία. Γιά νά μὴν τὴν ἀδικοῦμε ἄς σημειώσουμε καί μιά ἄλλη τῆς δραστηριότητά. Φροντίζει ὥστε ἡ ἀναστήλωση τῶν παραδοσιακῶν οἰκοδομῶν νά γίνεται μέ βάση τούς δικούς τῆς κανόνες, οἱ ὅποιοι συχνά δέν ἔχουν καμία σχέση μέ τούς κανόνες τῆς παράδοσης. Πρόσφατα ἔκανε μῆνυση σέ ἀρχαιολόγο καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀναστήλωση τοῦ σπιτιοῦ του δέν ἄνοιξε τά

We just rent rooms!

παράθυρα στό σημεῖο πού ἡ ὑπηρεσία τό ἐπιθυμοῦσε...

Ἴσως ὅμως δέν θά εἶχε παρά σχετικὴ σημασία αὐτὴ ἡ κατάσταση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἂν ἡ γύρω κοινωνία, ὁ λαὸς πού λέμε ἀπλά, ἔτρεφε κάποια ἄλλα αἰσθητὰ ὡς πρὸς τὰ μνημεῖα τοῦ παρελθόντος. Στίς δημοτικὲς ἐκλογές καί τῆς ἴδιας τῆς πόλης τοῦ Ρεθύμνου, ἓνα ἀπὸ τά πῖο ἠχηρὰ καί δημοφιλῆ συνθήματα εἶναι ἡ ἀποδέσμευση τῆς περιοχῆς ἀπὸ τοῦς ὀποιους περιορισμοὺς ἐπιβάλλει ἡ Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων. Ἀποτελοῦν, λέει, τροχοπέδη στήν πρόοδο. Μέ τόν ὄρο πρόοδος ὀρίζεται γιά παράδειγμα αὐτὴ ἡ ἀναρχὴ οἰκοδόμησις τοῦ Ρεθύμνου. Δηλαδή ἡ διὰ συνοπτικῶν μεθόδων παραγωγή τσιμεντένιων κλουβιῶν ἀμφίβολης αἰσθητικῆς πού ἐπιτρέπουν ὅμως τό ξεζούμισμα τῶν ξένων τουριστῶν καί τῶν πῖο ἄτυχων ἡμετέρων φοιτητῶν. Ἡ ὄποια περιοριστικὴ Ἀρσεολογία (μέ χί καί μέ γάμμα) γίνεται στήν προοπτικὴ αὐτὴ μισητός ἐχθρός. Ὅπως καί κάθε κοινωνικός κανόνας ἐξάλλου.

Ἡ Κρήτη (καὶ ὄχι μόνο αὐτὴ) δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι πλοῦτισε ξαφνικά, πρὶν προλάβει νά μάθει νά ἀναμετρᾶ, νά ἐλέγχει τίς νέες τῆς δυνατότητες καί νά σέβεται μέσα σ' αὐτὲς ὀρισμένα στοιχεῖα τῆς παράδοσης, τῆς ἱστορίας καί τοῦ πολιτισμοῦ τῆς.

Byzantium? Venice? Ottomans? Revolution? No! No! We just rent rooms...

Γιώργος Μαργαρίτης

Ἡ (ἀπ)ἀγόρευση

ΚΑΤΡΙΝ ΚΛΕΜΑΝ

Χιουρρέμ μετάφραση: Ἔφης Κορομηλά, ἐκδόσεις Νεφέλη, 1985

«Ἐτσι ξεχάστηκε μέσα στους αἰῶνες, ἡ ἀληθινή ιστορία τῆς Ἀλεξάνδρας, πού τό τούρκικο ὄνομά της σήμαινε «Πρόσχαρη» καί πού εἶχε κόκκινα μαλλιά ὅπως ὁ χρυσός ἀγγελος τῆς Ἁγίας Σοφίας». (σελ. 254)

Ἔτσι. Ὅπως τό ἀφηγήθηκαν οἱ προηγούμενες σελίδες· μέ τίς κοφτές, ἀσθμαίνουσες προτάσεις. Αὐτή εἶναι ἡ ιστορία, ἡ ἀληθινή ιστορία. Αὐτή πού ἀνασύρεται ἀπό τή λήθη τῆς Ἱστορίας καί ἀναγορεύεται ἀληθινή. Ἀληθινή ὅσο ὁ μύθος· δηλαδή ἀμφίσημη, ρητορική, προκλητική, τελικά· ἀμφισβητητική. Αὐτή, ἀναγνώστη πού φθάνεις σέ τούτη τήν ἀκροτελευτία φράση ἐνός θαυμάσιου (ἀλλά καί καλομεταφρασμένου) βιβλίου, εἶναι ἡ ιστορία τῆς Ἀλεξάνδρας, πού τό τούρκικο ὄνομά της σήμαινε Πρόσχαρη. Τῆς Χιουρρέμ, τῆς ρούσας, τῆς κοκκινωμάλλας, τῆς μάγισσας, τῆς ρωσίδας, τῆς Ρωξελάνης, τοῦ Χρυσοῦ Ἀγγελου τῆς Ἁγίας Σοφίας, τῆς Ἀλεξάνδρας. Κι ἀπ' τήν ἀρχή: τῆς Ἀλεξάνδρας, τῆς Χιουρρέμ... Φράσεις-κλειδιά, ὀνόματα-κλειδιά. Ἴσως: βιβλίο-κλειδί. Ἴσως, τό κυριότερο, ἀπεγκλεισμός τοῦ λόγου.

Ἡ Χιουρρέμ εἶναι ἓνα μυθιστόρημα, μιά μυθιστορία, μιά ιστορία, ἡ ιστορία, ἡ ἀληθινή ιστορία. Ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀνάγνωση. Ἐκεῖνο πού σίγουρα δέν εἶναι, εἶναι ὅσα (τελεσίδικα καί μονοσήμαντα) τοῦ ἀποδίδει τό ὀπισθόφυλλο τῆς (ἐλληνικῆς;) ἐκδόσεως: «Ἐνα ἀληθινό ταξίδι μέσα σ' αὐτούς αἰῶνες, μιά γιορτή τῆς φαντασίας καί τῶν αἰσθήσεων». Ταξίδι καί γιορτή, σημεῖα τοῦ μή-σκόπμου, τοῦ γραφικά διαφορετικοῦ, τοῦ φαντασμαγορικοῦ ἐξωτικοῦ· τῆς πρόσκαιρης ἢ ἀκαιρης φυγῆς. Ὅμως, Ὅμως ἡ Χιουρρέμ δέν εἶναι φυγή σέ ἄλλους χρόνους καί τόπους, οὔτε φυγή ἀπό τήν καθημερινότητα. Εἶναι ἓνα παιχνίδι γραφῆς καί ἓνα πειθα-

χημένο δοκίμιο λογοτεχνίας· ἓνα στοίχημα μέ τήν ιστορία καί μιά πρακτική ἀμφισβήτησης ὄλων ἐκεῖνων πού, διαρρηγμένα καί φωνασκούντα, μένουν ὡστόσο κλειστά καί κατασιγασμένα: τῆς ἱστορίας τῶν γυναικῶν καί τῆς γυναικείας ἱστορίας, τοῦ γυναικείου λόγου καί τοῦ λόγου τῶν γυναικῶν, τῆς ψυχᾶνάλυσης, τῆς λογοτεχνίας, τῆς πολιτικῆς. Ὅλων αὐτῶν πού ἡ συχνά ἄσκοπη καί ἀπερίσκεπτη ἐπικαιρότητά τους γέννησε τήν εἰκόλη κριτική καί τόν ἀντίλογο πού (ἀντί)προτείνει τήν ἀβασάνιστη ἐπιστροφή στόν ἐφησυχασμό τοῦ δεδομένου.

Αὐτή εἶναι ἡ Χιουρρέμ. Ἀντικείμενο τῆς ἡ ἐγκλωβισμένη σ' ἓναν ἀνδροκρατούμενο κόσμο θηλυκότητα, τό ἄλλο ὡς ἀντικείμενο ἐνός κατακτητικοῦ κόσμου, ὁ ἐγκλεισμός τοῦ ἄλλου ὡς ξένου στόν πυρήνα ἐνός κελύφους ἐχθρικότητας. Κάποτε, τότε· δηλαδή: σήμερα. Ἐκεῖ, μακριά· δηλαδή: ἐδῶ.

Ἡ Χιουρρέμ εἶναι ἡ μυθιστορηματική βιογραφία τῆς Ρωξελάνης ἢ Χιουρρέμ Σουλτάνας, συζύγου τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς. Παράλληλα εἶναι καί ἡ μυθιστοριογραφική βιογραφία τοῦ Μεγάλου Βεζύρη, Ἰμπραήμ Πασᾶ. Χριστιανοί καί οἱ δύο, Ρωσίδα αὐτή (Ἀλεξάνδρα), Ἑλληνας αὐτός (Δημήτριος); θηράματα καί ἀντικείμενα συναλλαγῆς· σκλάβοι στό παλάτι· ἀντικείμενα σεξουαλικῶν σχέσεων· βασιλικοί ἐνοουόμενοι· διεκδικητές καί τελικά θύματα τῆς ἐξουσίας, τῆς ὁποίας πραγματικός (καί μόνος) φορέας εἶναι ὁ Σουλεϊμάν (ὁ Μεγαλοπρεπής, ὁ Νομοθέτης: El Kanuni, ὁ πολέμαρχος), τό πρόσωπο πού κινεῖ τά νήματα τῶν (μυθ)ἱστορίας. Ἱστορία τῶν σχέσεων τοῦ θηλυκοῦ καί τοῦ ἀρσενικοῦ μέ τήν ἐξουσία καί ταυτόχρονα μιά ἐθνογραφικὸ χ-

ρακτῆρα περιγραφή τῆς ζωῆς στό (σουλτανικό) χαρέμι. Τό παιχνίδι μέ τήν ἐξουσία καί τό παιχνίδι τῆς ἐξουσίας στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία τοῦ α' μισοῦ τοῦ 16ου αἰῶνα. Γνωστά τά πρόσωπα, γνωστές οἱ πράξεις τους, γνωστά τά γεγονότα.¹ Ἡ μήπως, ὄχι;

Ἐξουσία/-ίες, ἀρσενικό, θηλυκό: προφανῶς πρόκειται γιά μιά ἀνάγνωση καί ὄχι γιά τήν ἐρμηνεία. Μιά ἀνάγνωση, ὡστόσο πού μᾶς ἐπιτρέπει (φιλόδοξους ἀναγνώστες;) νά ὑποψιαστοῦμε μιά πολυεπίπεδη διαπλοκή αὐτῶν τῶν συντεταγμένων. Ὅπως, λογουχάρη, ὅτι σ' ἓνα πρῶτο ἐπίπεδο ὁ χῶρος τῆς ἱστοριογραφίας ἐλέγχεται, ἀμφισβητεῖται καί τελικά ἀνατρέπεται μέ τή διαμεσολάβηση τῆς λογοτεχνικῆς γραφῆς, πού διαθλά τήν «πραγματικότητα» τῶν γεγονότων σέ ἄλλες, σέ περισσότερες ἐκδοχές. Ἡ, σ' ἓνα δεύτερο ἐπίπεδο, ὅτι ἡ, (τουλάχιστον κυρίαρχα) γένους ἀρσενικοῦ, ἱστοριογραφία ἐγκαλεῖ μιά μυθιστοριογραφία γένους θηλυκοῦ. Μυθιστοριογραφία, μῦθος καί λόγος, πού ἀναδεικνύει ὄχι μόνο μιά ἱστορία τῆς θηλυκότητας ἀλλά καί παράγει τοὺς ὄρους γιά τήν ὑπέρβασή της. Ἐλεγχόμενος καί ἐλέγχων λόγος ἀνατρέπουν ὅ, τι νομίζαμε δεδομένο καί ἀπαρσάλευτο. Ἄν αὐτό τό δεύτερο ἐπίπεδο δύσκολα διαβάζεται καί ἀκόμη δυσκολότερα ὑποστηρίζεται, εὐκόλα ὡστόσο δείχνεται τό πρῶτο ἐπίπεδο ἀνάγνωσης: Ἡ Ρωξελάνη τῆς ἱστοριογραφίας (καί τῆς Ἱστορίας),² τῶν δολοπλοκῶν γιά τήν ἀδυσώπητη πάλη τῆς διαδοχῆς στό σουλτανικό θρόνο· ἢ Ρωξελάνη, θανάσιμη ἐχθρά τοῦ Ἰμπραήμ πασᾶ· ἢ Ρωξελάνη στό ἐπικεντρο τῆς ὀθωμανικῆς πολιτικῆς· ἢ Ρωξελάνη δαιμόνιος φορέας «γυναικῶν θελήτρων καί τρόπων» γίνεται ἡ βουβή, ἀδιάφορη στή ζωὴ πού τήν περιβάλλει ἀσφυκτικά, Χιουρρέμ. Ἡ ἀναγκαστικά «πρόσχαρη» πού, περιβλημένη τό εἶδος τῆς ἐξουσίας πού προσφέρει ἀφειδῶς ἡ ἀνδροκρατική κοινωμία, μένει τό αἰῶνιο παιδί Ἀλεξάνδρα πού διεκδικεῖ ἀπελπισμένα τήν παιδικότητά του. Ὁ (ἐπίχριστος) ξανθός ἀγγελος τῆς ὀρθοδοξίας πού ἀναζητᾶ τήν ἐντελὴ δίδυμή του ἐκφραση: τόν (σκλάβο) Ἰμπραήμ-Δημήτριο.³ Ἡ Ἀλεξάνδρα-Δημήτριος, νά τό πρόσωπο τῆς μυθιστορίας — ἴσως: τό ζητούμενο τῆς ἱστορίας.

Hans Guldemund.
Suleiman the Magnificent
Engraving by Michael Ostendorfer, dated 1548,
broadsheeted by Hans Guldemund
(cf. p. 199)

1. Βλ. ἐνδεικτικά R.B. Merriman *Suleiman the Magnificent (1520-1566)* (Cooper Square Publ. 1966. H. Inalcik *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600* (Weidenfeld & Nicolson) 1973 καί S.J. Shaw *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, τομ. Α' (Cambridge Univ. Press) 1976. (Εὐχαριστῶ τὴν Α. Ξανθοπούλου-Κυριακοῦ γιά τὴ βοήθειά της).
2. Ἡ γυναικία, μέ ἄλλα λόγια, πού ἐπιχειρεῖ νά ρυθμίσει μέ πλάγια μέσα τήν πολιτική. Ἐτσι παρουσιάζει ἡ ἱστοριογραφία τὴν Ρωξελάνη, ὅμως ἔτσι ἔχει ἀφεθεῖ νά αὐτοπροσδιοριστεῖ καί ἴδια. Σ' ἓνα ἀπὸ τὰ γράμματά της στόν Σουλεϊμάν (Ἀρχεῖα ἀνακτορικῆς ἀλληλογραφίας) ἀναβάζουμε: «Κύριέ μου, ἡ ἀπουσία σου ἀναγε μέσα μου μιά φωτιά πού δέν σβήνει. Λυπήσου αὐτὴ τὴν ψυχὴ πού ὑποφέρει καί στείλε γρήγορα γράμμα σου, γιά νά βρῶ κάποια παρηγορία. Κύριέ μου, ὅταν διαβάσεις τὰ λόγια μου, θά εὐχηθεῖς νά μου εἶχες γράψει γιά νά ἐκφράσεις τὴ μεγάλη σου ἐπιθυμία (γιά μένα). Ὅταν διάβασα τό γράμμα πού μου ἔστειλες, ὁ γιός σου Μεχμέτ (Μωάμεθ) καί ἡ κόρη σου Μιχρίμαχ ἦσαν κοντά μου καί δάκρυα τρέχαν ἀπ' τὰ μάτια τους. Τὰ δάκρυα τους μέ βύθισαν σ' ἀπελπισία. Μέ ρωτᾶς γιατί εἶμαι ὀργισμένη μέ τόν Ἰμπραήμ πασᾶ. Ὅταν τό φέρεῖ ὁ Θεός νά ἴμαστε πάλι μαζί, θά σοῦ ἐξηγήσω καί τότε θά μάθει τὴν αἰτία». (Ὅπως παρατίθεται ἀπὸ τὸν Inalcik, *οπ. παραπ.*, σελ. 87).
3. Ἡ μυθιστορία προσφέρει βέβαια τίς δικές της ἐκδοχές τοῦ «πραγματικοῦ», π.χ.: «Ἐγαχνε, κνηνημένη ἀπὸ μιά ἀπροσδιόριστη ἰδέα. Δέν ἦταν παρά μιά πολὺ λεπτὴ ἠχώ, μιά σκέψη μισή, πού τῆς ἐφέφυγε σάν ἀγριοκάτσικο. Ὑπῆρχε μιά αἰτία. Ἀπὸ πότε; Πσκεφτόταν; Κάθε φορά πού τό συλλογιζόταν, ἀκόμη καί χωρὶς νά τό ξέρει, ἡ Χιουρρέμ ἐνιωθε νά τὴν πλημμυρίζουν δάκρυα, πού ἔστε-

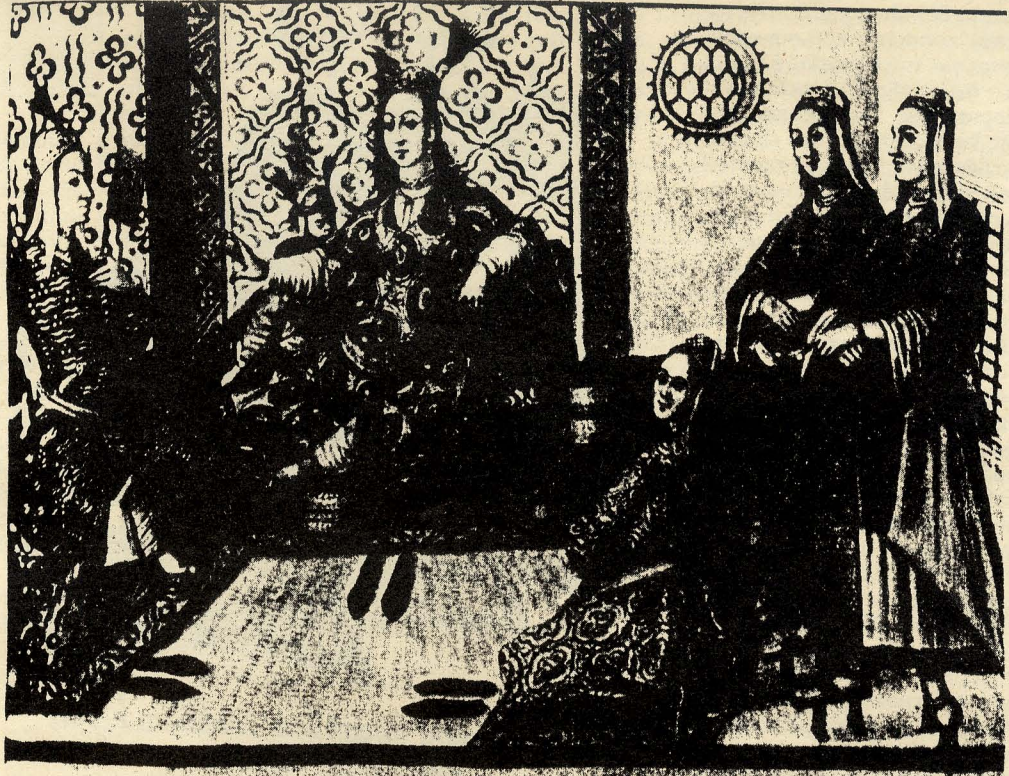
Ἡ λογοτεχνία ἐδῶ εἶναι ἱστορία παιγμένη σέ διαφορετικό κλειδί. Παραλλαγές στό ἴδιο θέμα. Παραλλαγές στίς παραλλαγές. Τά γυμνά πόδια τῆς Χιουρρέμ δοκιμάζουν ὄλο καί πιό ἀποφασιστικά τό ρυθμικό ἔνός ὄργιου, φυσικοῦ χοῦ. Ὁ ἦχος τοῦ βιολιοῦ τοῦ Ἰμπραήμ τή συνοδεύει, σημαδεύει ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τήν ἀφήγηση.

«Ἡ Χιουρρέμ ἐνίωσε πὼς σ' ἐκείνη τῆ μουσική ἀναγνώριζε τόν πιό ἀπόκρυφο ἑαυτό της. Ἦταν ὁ Ἰμπραήμ; Ἴσως περίμενε τόν Σουλτάνο του κάτω ἀπό τά παράθυρα τοῦ Χαρεμιοῦ, ἴσως.» (σ. 51)

«Σέ κανέναν, σέ κανέναν, δέν μπορούσε νά πει ποιά μουσική τῆς ἔτρωγε τά σωθικά. Ποιά μουσική νόμιζε ὅτι ἀκούει κάθε βράδυ, ὅταν ὄλα κοιμόνταν κι αὐτή, μόνη ζωντανή στίς κοιλότητες τῆς νύχτας, σηκώνοταν ἔτρεχε ζυπόλητη ὡς τά παράθυρα, κρεμιόταν ἀπό τά ξύλινα πατζούρια γιά ν' ἀκούσει τό γλυκό βιολί τοῦ μαγικοῦ ἀδελφοῦ της, μέ τά κόκκινα μαλλιά (...) θά ἔλεγε νά τόν ἐξασθενήσει μέσα στήν παθητικότητά της, νά γκρεμίσει τοὺς τοίχους πού τοὺς χωρίζαν, καί ἐνωθεῖ μαζί του ἐπιτέλους, καί σφίγγοντάς το δυνατά στήν ἀγκαλιά της, νά κάνει τό βιολί νά σωπάσει, νά πάψει αὐτή ἢ ἀνεξάντλητη μελωδία πού τή σκότωνα τό βιολί, τό βιολί...» (σ. 119)

«Ποτέ κανεῖς δέν εἶχε ἀκούσει τήν Πρόσχαρη νά τραγουδάει. Ἡ φωνή της ἔμοιαζε μέ τόν ἦχο ἑνός βιολιοῦ πού, τῆ νύχτα, σοῦ ἔσχιζέι τήν καρδιά.» (σ. 135)

Ἐπάρχει ὁμως καί κάτι περισσότερο· αὐτή ἡ κυριολεκτικά καί μεταφορικά μουσική γραφή διαθλάται σέ ἐπάληλους κώδικες ἔκφρασης: τό χρῶμα, τῆ γλώσσα, τό χῶρο, τό χρόνο. Μέσα ἀπό συνεχεῖς ἀναγωγές ἡ Χιουρρέμ (ἢ Ἀλεξάνδρα-Δημήτριος) δομεῖται καί ἀποδομεῖται ὡς ὑποκείμενο καί ἀντικείμενο τῆς ἱστορίας. Τό κόκκινο σημαδεύει αὐτήν τήν ἀμφισβημία σ' ἕνα συνεχές παιχνίδι μεταθέσεων: ζωή καί θάνατος, ἔρωτας καί μίσος, φωτιά θεϊκή καί δαιμονικό σημάδεμα, ἐξουσία καί περιθωριοποίηση, ἀπαγόρευση καί ἀντίσταση. Εἶναι σαφές πὼς ἡ συγγραφέας (γνωστή διανοούμενη τῆς γαλλικῆς ἀριστερᾶς, ἰδιαίτερα στό

Wie sie im Hamam sitzen (Ἵζειν)

χῶρο τῆς ψυχανάλυσης καί τοῦ φεμινισμοῦ) χρησιμοποιεῖ συνειδητά καί μεθοδευμένα ὄλα τά δοκιμασμένα σύμβολα τοῦ ψυχαναλυτικοῦ, τοῦ σημειολογικοῦ, τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ λόγου. (Ἀπό αὐτήν τήν ἀποψη δέν θά ἦταν καθόλου ἄστοχη ἡ συστηματική ἀνάλυση αὐτοῦ τοῦ μυθιστορήματος, πέρα ἀπό τίς εὐκολες ἐπισημάνσεις πού προτείνονται ἐδῶ).

Ἡ Χιουρρέμ θά μπορούσε νά εἶναι ἕνα μυθιστόρημα πάθους, μίσους, ἔρωτα, δολοπλοκιῶν. Ἡ παγίδα εἶναι ἐδῶ μπροστά στά μάτια μας γιά νά μὴ λησμονοῦμε ἀνώδυνα ὅτι εἴμαστε μέσα της. Ἡ ἴδια ἡ Χιουρρέμ θά μπορούσε νά εἶναι μιά παγίδα: ἕνα βιβλίο γιά γυναῖκες, γιά ἄντρες ὡς γυναῖκες ἢ γιά ἄντρες μέ γυναικεῖες στιγμές· ἐνδεχομένως μιά λογοτεχνία γένους θηλυκοῦ; Ὁ ἄ υποστήριζα ὡστόσο ὅτι εἶναι μιά γυναικεῖα γραφή. Ὁχι (ἀναγκαστικά) γραφή μέ θηλυκό ὑποκείμενο καί ἀντικείμενο, ἀλλά γυναικεῖα: φορτισμένη μέ τήν ἱστορία τῆς καταπίεσης τῆς θηλυκότητας, δομημένη μέσα ἀπό τήν ἄρνηση τοῦ ἀπόλυτου προσδιορισμοῦ τῶν φύλων, γραφή-ἀντίσταση,

γραφή-πρόκληση, ἴσως γραφή-πρόβλημα. Ὅπωςδήποτε, ἕνας λόγος γιά τό φύλο, γιά τίς σχέσεις τῶν δύο φύλων καί γιά τήν ὑπέρβαση τῆς ἀνδροκρατικῆς ἱστορίας μέ τήν ὅποια ἔχει κρεωθεῖ ἡ ζωὴ ὄλων μας.

Χιουρρέμ-Ἰμπραήμ, Ἀλεξάνδρα-Δημήτριος: ἡ συμβολική ἐπένδυση τῶν φύλων, μένοντες πάντα ἀσταθῆς καί ταλαντευόμενη, λειτουργεῖ ἀμφίσημα. Χιουρρέμ (ἢ πρόσχαρη) καί Ἰμπραήμ (ὁ πατριάρχης) εἶναι οἱ ἱστορικά προσδιορισμένες, πάντως ἐπίκτητες, ταυτότητες τῶν δύο φύλων στήν ἀνδροκρατική κοινωνία, καί μάλιστα στήν κατεξοχὴν μορφή της: τήν ἰσλαμική. Ἀλεξάνδρα (αὐτὴ πού ἀποτρέπει ἢ συντρέπει τοὺς ἄντρες) καί Δημήτριος (ὁ ἐκ τῆς γῆς, ὁ ἀνήκων στή μητέρα-γῆ) εἶναι οἱ (προτεινόμενες) ταυτότητες τῆς ἐλευθερίας: ὄχι ἀκριβῶς αὐτό πού ἦταν τά πρόσωπα, ἀλλά ὅ,τι θά ἤθελαν ἢ θά ἔπρεπε νά εἶναι: ὀνόματα πού ἴσως προσδιόριζαν τήν ἀρχική ταυτότητα τῶν φύλων, ἀλλά πού σίγουρα τά σφραγίζουν στό θάνατό τους.

Τί εἶναι, λοιπόν, ἡ Χιουρρέμ παρά μιά ἀφήγηση γιά τήν ἐγκλειστη θηλυκότητα; Τί ἄλλο,

καν, τρεμουλιάζοντας, κάτω ἀπ' τά βλέφαρά της (...) Ἐκλαίγει γιατί μέσα σ' ὄλους αὐτοὺς τοὺς θορύβους, κάτι τῆς ἔλειπε, τί ὄμως; (...) Μόνον αὐτὸς μπορούσε νά χαρεῖ τόν ἐλεύθερο ἀέρα. Μόνον αὐτὸς, μέ τά κατακόκκινα μαλλιά τοῦ Ἑλληνα σκλάβου, μπορούσε νά τήν παρασύρει ἐκεῖ πού ἐκείνη δέν μπορούσε νά πάει. Ὁ Ἰμπραήμ εἶχε ὅ,τι τῆς ἔλειπε. Τὸν καλπασμό, τὴν ἔρημο, τό δάσος, τὴ μουσική...» (σ. 55-6).

«Ἀνοίγοντας τά μάτια στό πρῶτο χάραμα, τά δύο κόκκινα κεφάλια ἔσμιζαν σιωπηλά· ἐπιτέλους, εἶχαν βρεθεῖ. Ἀγγίχθηκαν (...) Γονατιστοί, ἀγκαλιασμένοι, ἀμίλητοι. Δέν νοιάζονταν γιά τίποτα, καμιά ἀπειλή δέν τοὺς τρόμαζε. Καθρεφτίζονταν ὁ ἕνας μέσα στόν ἄλλο, χωρίς νά βλέπονται, ἐνωμένοι κάτω ἀπ' τήν ἴδια αὐγή. (...) Ὑστερα, πιάνοντάς τιν ἀπ' τοὺς ὄμους τῆς εἶπε στή γλώσσα τῶν σκλάβων πού τοὺς ἦταν κοινὴ, ὅτι τ' ὄνομά του Δημήτριος. Κλαίγοντας σιωπηλά, χωρίς νά ἔξει, ἡ Ἀλεξάνδρα τοῦ ἀπάντησε. Μέ κόπο μπόρεσε νά ψιθυρίσει τό ὄνομα τῶν παιδικῶν της χρόνων (...» (σ. 123-124).

«Μίλησε γιά τόν Μεγάλο Βεζύρη του, καί ἡ καρδιά τῆς Χιουρρέμ πήγαινε νά σπάσει. Ὁ Ἰμπραήμ μεθοῦσε ἀπό τίς ἐπιτυχίες του· ἐξαιρετικά ἐπιδέξιος, συναντιόταν

από λόγους για τό απαγορευμένο; Ἡ Ρωξελάνη καί ὁ Ἴμπραήμ δέν εἶναι πιά δύο (ιστορικά) πρόσωπα πού συγκρούονται για τήν ἐξουσία, ἀλλά οἱ δύο ὄψεις τῆς ιστορικά προσδιορισμένης ιδιωτικοποίησης τῆς θηλυκότητας. Καί εἶναι ἀκριβῶς αὐτή ἡ ιδιωτικοποίηση πού γίνεται ἀντικείμενο συζήτησης. Χιουρρέμ, χαρέμ: ἡ φωνητική συγγένεια παίζει μέ τίς αἰσθήσεις μας. Ἡ Χιουρρέμ, τό χαρέμι, εἶναι ἡ ἀπαγόρευση, αὐτοῦσια καί περιγεγραμμένη. Τό ἐγκλειστο, τό ιδιωτικοποιημένο καί μαζί οἱ τεχνικές τοῦ θέλγειν ὁ χῶρος πού ὑποχρεωτικά δείχνει πρόσχαρος. Τά ἄτομα πού, φυλακισμένα σ' αὐτόν τό χῶρο, μαθαίνουν νά προσφέρουν χαρές δίχως νά μποροῦν νά γευτοῦν ὄ,τι τυχόν ἔλκει τόν ἄνθρωπο πρὸς τήν δλοκλήρωσή του: τήν (ἔστω σχετική) ἐλευθερία, τόν (ἔστω συμβιβασμένο) ἔρωτα, τήν (ἔστω κουραστική) καθημερινότητα τοῦ δημόσιου, τόν (οἰκειοθελή) θάνατο. Ἡ Χιουρρέμ ὀριοθετεῖ μέ αἰσθητική ἀκρίβεια καί κατασιγασμένο πάθος ἀκριβῶς αὐτόν τό χῶρο τῆς ἀλλοτριώσεως, τόν ἄχρονο χῶρο τοῦ ἀπαγορευμένου, κάνοντας συνεχεῖς ὑπαιγιμούς για τήν ψευδαίσθηση τῆς ἀχρονικότητας: ἡ ἀπαγόρευση ἔχει ιστορία: ἱστορίες. Ἴσως ἀκόμη: ὅτι ἡ ἱστορία εἶναι ἱστορία τοῦ ἀπαγορευμένου ἐκεῖνη ἀκριβῶς, πού ξεχνιέται μέσα στοὺς αἰῶνες.

Ἵπως ἐξάλλου «ξεχάστηκε μέσα στοὺς αἰῶνες, ἡ ἀληθινή ἱστορία τῆς Ἀλεξάνδρας». Τῆς Ἀλεξάνδρας πού ὑπερβαίνει καί τήν ἱστορία καί τό μυθιστόρημα. Τοῦ παιδιοῦ πού, ἀδιάφορο (ἴσως καί ἀδιάφορο για μία ἱστορία πού τήν ὀρίζουν ἄλλοι), γίνεται ἀντικείμενο πράξεων καί διεργασιῶν δίχως νά μεταβάλλεται. Τοῦ παιδιοῦ πού ἀναζητᾷ τήν ταυτότητά του σέ μνήμες καί φαντασιώσεις πού δέν εἶναι στήν κοινωνία οὔτε στήν φύση, ἀλλά πέρα καί ἔξω κι ἀπ' τὰ δύο. Σ' ἐκεῖνη τῇ «φυσική» κατάσταση πού περιγράφεται λιτά στίς δύο πρώτες σελίδες τοῦ βιβλίου πού εἶναι ἐκεῖ για νά ἀναυροῦν ὄ,τι τυχόν νομίζουμε πῶς διαβάζουμε στίς σελίδες πού ἀκολουθοῦν. Τελειώνοντας πρέπει κανεῖς νά ξαναγυρίσει στήν ἀρχή.

«Τό κοριτσάκι ἐπαιξε μόνο του, πλάι στο νερό. Τό ρυάκι χυνόταν στό ποτάμι, ἀναπη-

Spachi diemitt dem Türckischen Keyser
auff's geiagt Reytem

δώντας σάν μικρός καταρράκτης. Ἡ Ἀλεξάνδρα εἶχε φτιάξει ἕνα μικρό μύλο, μέ τρία κλαράκια ἀπό σχίνα, δύο δέκτρα καί στή μέση περασμένο ἕνα κλαδί. Ἡ ρόδα γύριζε ἀπαλά (...). Ἡ Ἀλεξάνδρα ἀπλωσε τό χέρι κι ἡ ρόδα κύλισε στό νερό.

Τότε τοὺς εἶδε. Μιά ὀλόκληρη ὀμάδα ἀπό ὀπλισμένους ἄντρες, σήκωναν σύννεφο τῆ σκόνῃ. Πλησίαζαν ἀργά, ἄδεις νά βιάζονται. Ἡ μικρή πήδηξε πίσω ἀπό τόν κορμό ἑνός ξεροῦ δέντρον καί δέν ξανακοίταξε... Ὁ ἥλιος ἔπεσε πάνω στά κόκκινα μαλλιά τῆς

(...) [Ὁ νεαρός κοζάκος] σηκώνοντας τό κεφάλι εἶδε τό κόκκινο σημάδι πίσω ἀπ' τόν κορμό τῆς ἱτιάς, σπιρύνισε τό ἄλογο του καί, καλπάζοντας, ἄρπαξε τῇ μικρῇ στόν ἄερα. Ἦταν ἡ τελευταία αἰχμάλωτη στό γιουρούσι. Γύρισε τό κεφάλι πρὸς τὰ πίσω καί εἶδε τόν πατέρα τῆς νά τρέχει καί τό χωριό ζωσμένο στίς φλόγες.

Ὁ νεαρός παπᾶς ἔμεινε μόνο, ἀποσβολωμένος, στόν ἄδειο δρόμο. Ἐπρεπε νά γυρίσει στό χωριό πού καιγόταν καί νά τό φροντίσει. Καί νά ξεχάσει τό παιδί μέ τήν πύρινη χάρτη.

μέ Βενετούς, Γάλλους, Ἑβραίους. Μέσα ἀπ' αὐτόν, ἡ εἰκόνα τοῦ Ἰσλάμ ξεθώριαζε. Ὁ Σουλεϊμάν ξεσποῦσε σ' ἕναν ὀργισμένο καί σκληρό φόβο, νιώθοντας νά ἀπειλεῖται ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός του. Κι ἡ Χιουρρέμ, ἐντρομη, δέν ἀκουγε παρά τήν ἀπειλή για τόν δίδυμο τῶν ὄνειρων τῆς, μέ τὰ κατακόκκινα μαλλιά. Μέσα στό μυαλό τῆς, ὕψωνε προστατευτικά τείχη, προσπαθοῦσε νά σκεφτεῖ, γρήγορα, μία λύση (...).» (σ. 90).

«Στό κεφάλι τοῦ Ἴμπραήμ, ὀμως, ἀντηχοῦσαν καμπάνες. Κατάπληκτος, μ' ἐκεῖνο τό μαχαίρι νά τοῦ σφάζει πάλι τὰ σωθικά, κοίταζε ἔνα θόλο. Ἐνα κομμάτι τοῦ γύψου εἶχε σπάσει τό κεφάλι ἑνός ἀγγέλου τόν κοίταζε. Τό κεφάλι ἑνός κόκκινου ἀγγέλου μέ ὀλοστρόγγυλα μάτια. Τό κεφάλι τῆς Ἀλεξάνδρας, καρφωμένο στόν λευκό οὐρανόν». (σ. 107) «Κατάλαβε πῶς αὐτήν τῇ στιγμή, πού ἡ μέθη του τόν ἄφηνε ἐπιτέλους για πάντα, αὐτόν τόν θάνατο τόν ἐπιθυμοῦσε. Σηκώθηκε χωρίς νά βιάζεται, ἄφησε τό βιολί καί τό δοξάρι κι ἄρχισε νά βαδίζει πρὸς τόν βέβαιο χαμό του. Τά χέρια του ἔτρεμαν λίγο. Δέν θά ξανάβλεπε τό χαμόγελο τοῦ ἀγγέλου μέ τὰ πύρινα φτερά. Τῇ στιγμή πού σήκωνε τῇ βαριά κουρτίνα πού τόν χώριζε ἀπό τόν ἀγαπημένο του, εἶπε στόν Σουλεϊμάν, μέ μία φωνή πού μιλοῦσε μία γλώσσα ἀγνωστη, πῶς τ' ὄνομά του ἦταν Δημήτριος. Ὄνόμασε τόν ἀγγέλο μέ τό ἀληθινό ὄνομα τῆς μικρῆς ἀπό τήν Οὐκρανία (...). Ὁ Σουλεϊμάν δέν ἔμαθε ποτέ τί τοῦ εἶπε ὁ Ἴμπραήμ καί πῶς τόν εἶχε ἀρνηθεῖ τῇ στιγμή πού πέθαινε...» (σ. 191).

4. Για τῇ σημασία τῶν ὀνομάτων ἑυχαριστῶ τοὺς Μ. Σεγάτο, Δ. Ἰακώβ καί Μ. Ἰατροῦ.

Νόρα Σκουτέρη- Διδασκάλου

Η ΑΥΓΗ

ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

■ μικρο σχημα
■ νέα αντιληψη
■ πλουσια υλη

Η νέα εφημεριδα της Κυριακης σας.

Η ΑΥΓΗ ΠΕΛΑΓΟΠΟΥΛΟΣ
Σκληρή μετακλογική λιτότητα
μετά τις εκλογικές παροχές

42.000 θέματα
για την εφημερίδα

ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΚΑΡΑΤΖΑΣ: IN MEMORIAM

Με την αρρώστια πού τον ταλαιπωρούσε από τό καλοκαίρι του 1975 πάλεψε ως τό τέλος: 16 Μαΐου 1986. Τά βάσανα τής υγείας του δέν άλλαξαν τόν πρᾶο, έκδηλωτικό καί κεφάτο χαρακτήρα του καθηγητή Σταμάτη Καρατζᾶ. Καί αὐτό εἶναι ἀκόμη ἕνα ἀνθρώπινο καί σοφό μάθημα πού μᾶς διδάξε.

Ὁ Σταμάτης Καρατζᾶς γεννήθηκε στήν Κύμη τό 1913. Δέν ἀνήκε στούς ἐννοούμενους, γι' αὐτό χρειάστηκε νά δουλέψει σκληρά στή ζωή του. Σπούδασε στή Φιλοσοφική Σχολή Ἀθηνῶν. Στόν πόλεμο του '40 πολέμησε στήν Ἀλβανία (Ἀριστεῖο Ἀνδρείας) καί στήν κατοχή, ὀργανωμένος στό ΕΑΜ ἔδρασε στό χῶρο τῶν Ἀνώτατων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων.

Τό 1964 ἐξελέγη καθηγητής τής νέας ἑλληνικῆς φιλολογίας στό πανεπιστήμιο

Θεσσαλονίκης καί ἀνέλαβε νά διδάξει στή Φιλοσοφική Σχολή Ἰωαννίνων πού εἶχε ἰδρυθεῖ ἐκείνη τή χρονιά ὡς παράρτημα τής Φιλοσοφικῆς Θεσσαλονίκης.

Διώχθηκε τό 1967 ἀπό τό καθεστῶς τῶν συνταγματαρχῶν γιά παράβαση τοῦ Α.Ν. 509 καί τό 1968, ἐνῶ εἶχε ἐπιστρέψει στήν ἔδρα του στή Θεσσαλονίκη, ἀπολύθηκε στά πλαίσια τής χουντικῆς «ἐξυγίανσης» τῶν πανεπιστημίων.

Τόν Αὐγουστο τοῦ 1969 δραπέτευσε στή Γαλλία καί ἔγινε καθηγητής στό Aix-en-Provence, ὅπου συνεχίζοντας τό ἐπιστημονικό καί διδακτικό του ἔργο, ἀνέπτυξε ἔντονη ἀντιδικτατορική δράση βοηθώντας ἐξόριστους ἀντιστασιακούς καί συμβάλλοντας στή διαφώτιση τής διεθνούς κοινῆς γνώμης γιά τό ἑλληνικό πρόβλημα. Με τήν πτώση τής χούντας καί τήν ἀποκατάσταση τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν ξαναγύρισε στόν τόπο του καί στό Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Με τή συμμετοχή του στό εἰδικό πειθαρχικό συμβούλιο γιά τήν ἀποχουντοποίηση τῶν ἑλληνικῶν πανεπιστημίων τερμάτισε τήν πανεπιστημιακή του σταδιοδρομία, ἀφοῦ μέσα στόν ἐξαιρετικά αὐτό δύσκολο ἀγῶνα κλονίστηκε ἀνεπαρόρθωτα ἡ υγεία του.

Ὁ καθηγητής Σταμάτης Καρατζᾶς, παράλληλα μέ τή μακρόχρονη διδακτική του προσφορά ἔχει ἕνα σημαντικό ἔργο στόν τομέα κυρίως τής γλωσσολογίας.

Ὁ Σταμάτης Καρατζᾶς διάλεξε συνειδητά, χωρίς ποτέ νά διακόψει τό ἐπιστημονικό, ἐρευνητικό του ἔργο, τό ρόλο τοῦ δασκάλου, στόν ὁποῖο ἀφοσιώθηκε δλοκληρωτικά. Καθώς εἶχε τό σπάνιο χάρισμα νά σαγηνεύει τό μαθητή, νά ἀπελευθερώνει καί νά πλάθει δημιουργικά τίς δυνατότητές του, ἀνοίξε δρόμους στήν ἐπιστήμη καί στή ζωή γιά πολλούς νέους ἀνθρώπους. Δίδασκε μέ τό καθημερινό του παράδειγμα ὅτι ὁ ἐπιστήμονας πρέπει νά συνδυάζει κατάρτιση, ἦθος καί ἀγωνιστική δημοκρατική συνείδηση. Συνεχῶς ἔλεγε ὅτι *ἡ ἐπιστήμη δέν πρέπει νά εἶναι ἡ θλιβερή ὑπηρέτρια τῶν κρατούντων.*

Γιά τούς μαθητές του, παλαιότερους καί νεότερους, πάνω ἀπό τόν ἐπιστήμονα καί τό Δάσκαλο θά παραμείνει ἀμέριστος ὁ θαυμασμός μας γιά τόν ἀνθρωπο μέ τό ὑψηλό φρόνημα καί τά φωτεινά ἰδανικά, γιά τόν ἀνθρωπο πού διατήρησε σέ ὅλη του τή ζωή ἀκαμπτη τήν πίστη του καί τό ἀγωνιστικό του πνεῦμα.

Εὐαγγελία Μπαλτᾶ

Ὁ Μανώλης Μπαρμπουνάκης καί οἱ συνεργάτες του σας περιμένουν στα βιβλιοπωλεῖα

Αριστοτέλους 4 Εγνατίας 150

ΤΟ ΚΑΤΩΙ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Αριστοτέλους 6 Τηλ. 27.18.53

ΤΟ ΣΠΙΤΑΚΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Καρόλου Ντηλ 3 Τηλ. 23.97.46

Το μοναδικό παιδικό βιβλιοπωλεῖο

27 ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Με βιβλία χιλιάδες, φθηνά καί καλά
βιβλία γιά σας καί τα παιδιά σας

ΤΑ ΤΕΣΣΕΡΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ ΜΠΑΡΜΠΟΥΝΑΚΗΣ

ΕΝΤΕΚΑ ΖΩΓΡΑΦΟΙ: 26 ΜΑΪΟΥ-20 ΙΟΥΝΙΟΥ 1986

Ἄρτιμος Ἀλκαλαί, Μελίτα Ἀντωνιάδου, Οὐρανία Βαλονάκη, Βύρων Ζωγράφος,
Μάρκος Καρανής, Κυριάκος Κατζουράκης, Ἀλέκος Λεβίδης, Ἠλίας Παπαγιαννοπούλος,
Ἀριστέλης Πατσόγλου, Μαργίτ Στρού, Γαῖο Χερουβείμ.

ΕΥΜΑΡΟΣ ΦΩΚΙΔΟΣ 26 ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΟΙ 7776485

ΜΙΡΣΕΑ ΕΛΙΑΝΤ

Ένας περιηγητής στις χώρες
του «θρησκευτικού ανθρώπου»

Τζιοράν, Τονέσκο, και Έλιαντ (από άριστερά στά δεξιά)

Ο ήμερολογιακός αιώνας μας θέλει ακόμα δεκατέσσερα χρόνια για να κλείσει. Καθεαυτό τό 2000 δέν σημαίνει καί πολλά πράγματα για μᾶς. Δέν είναι παρά ἓνα αὐθαίρετο σύμβολο πού ἀντλεῖ τήν ὄποια του ἀξία ἀπό τήν τεχνική πού ὄρισαν οἱ ἄνθρωποι γιά νά ταξινομοῦν τή διάρκεια, τό χρόνο. Ἔχουν ἴσως μεγαλύτερη ἀξία γιά τόν προσδιορισμό τῆς ἐποχῆς μας αὐτές οἱ παρουσίες, τά «περάσματα» κάποιων πού ἔφεραν τίς δυνατότητες τῶν ἀνθρώπων λίγο πιο μπροστά. Πού συμπύκνωσαν τίς γνώσεις καί τίς ὑποψίες τῆς ἐποχῆς, πού πρόσθεσαν νέα ἐφόδια στήν προσπάθεια νά γνωρίσουμε τούς ἀνθρώπους, τόν κόσμο καί τόν ἑαυτό μας.

Τό νιώθουμε ὅτι κλείνει ἡ ἐποχή μας, ὅτι τελειώνει ὁ αἰώνας μας καθώς τά μεγάλα πνεύματα, αὐτοί πού θεωρούσαμε δασκάλους μας, φεύγουν ἀπό τόν κόσμο μας, ἀφήνοντας τό δρόμο ἀνοιχτό γιά νέες σκέψεις, γιά νέες ὑποθέσεις ἢ προσδοκίες. Γιά μιά νέα ἐποχή, γιά τόν ἐπόμενο αἰώνα μέ ἄλλα λόγια. Καί ὁ θάνατος τοῦ Μιρσέα Έλιαντ μιά τέτοια αἴσθηση προκάλεσε.

Γεννήθηκε στά 1907 στή γειτονική μας Ρουμανία. Ἀριστοκράτης σέ μιά ταργαμένη ἐποχή ἀγροτικῶν ἐξεγέρσεων καί κοινωνικῆς διαμάχης. Στά δεκατέσσερά του χρόνια κατέφυγε κιόλας στή συγγραφή, κάτι ἀνάμεσα στό λογοτεχνικό δημιούργημα καί στήν ἀπόπειρα βαθύτερης γνωριμίας μέ τίς δυνάμεις πού λειτουργοῦν μέσα στούς ἀνθρώπους καί στόν ἔνδο του τόν ἑαυτό. Ἄπό τότε ποτέ δέν ἐγκατέλειψε αὐτόν τό διπλό δρόμο. Ἦ ἐπιστήμη συχνά ἐκφράστηκε μέσα ἀπό μυθιστόρημα στό ἔργο του, ἀλλά καί τό μυθιστόρημα, τό δημιούργημα τῆς φαντασίας βρῆκε τό δρόμο του γιά τήν ἐπιστήμη.

Πολύ νέος ἔφυγε ἀπό τή Ρουμανία. Γιά τή Δυτική Εὐρώπη ξεκίνησε, στή μακρινή Ἰνδία βρέθηκε. Πλούσιος ἀπό ἐντυπώσεις καί γνώσεις ὀλοκλήρωσε τό πρῶτο μεγάλο του ἐπιστημονικό ἔργο: *Ἡ γιόγκα. Δοκίμιο γιά τήν προέλευση τοῦ Ἰνδικοῦ μουσικισμοῦ*. Ἦταν καί ἡ διατριβή του, ἡ ὀλοκλήρωση τῶν πανεπιστημιακῶν του σπουδῶν. Στά 1931 ἐπέστρεψε στή Ρουμανία γιά νά κάνει τή στρατιωτική του θητεία ἀλλά καί γιά νά γράψει ταυτόχρονα τό πρῶτο του μεγάλο μυθιστόρημα: *Ἡ νύχτα τῆς Βεγγάλης*. Στήν πατρίδα του ἦταν κιόλας διάσημος. Δέν τοῦ ἔφτανε. Τό 1940 ἐγκαταστάθηκε ὡς μορφωτικός ἀκόλουθος τῆς ρουμανικῆς πρεσβείας στό Λονδίνο. Λίγους μήνες μετά ἔφυγε γιά τή Λισαβόνα ὅπου περίμενε τό τέλος τοῦ πολέμου. Κατόπι, ἡ ἀκτινοβολία τοῦ Παρισιοῦ τόν ἔφερε στή γαλλική πρωτεύουσα. Ἦ πόλη τοῦ φωτός τόν ἀπογοήτευσε ἀρκετά σύντομα καθώς ἔβρισκε ἐλάχιστα θετικά στοιχεία σέ ἕναν ἔλεπτο ἀριστοκράτη. Τό μεγάλο του κέρδος ἀπό τά χρόνια ἐκεῖνα ἦταν ἡ γνωριμία του μέ τόν Ζωρζ Ντομεζιλ. Αὐτός ὁ ἐπίσης Παρισινός μέτοικος ἀνοίξε στό πνεῦμα τοῦ Έλιαντ γόνιμους δρόμους.

Στά 1949 προλόγισε τό βιβλίο του *Πραγματεία πάνω στήν ἱστορία τῶν θρησκειῶν*, πού ἀποτελεῖ καί τήν πρώτη μεγάλη αὐθεντική προσπάθεια τοῦ Έλιαντ στό δρόμο τῆς ἀναζήτησης τοῦ *θρησκευτικοῦ ἀνθρώπου*. Στό Παρίσι τήν ἴδια ἐποχή κτίστηκε καί τό ἄλλο σπουδαῖο πρῶτο ἔργο τοῦ Έλιαντ, *Ὁ σαμανισμός καί οἱ πρωτόγονες τεχνικές τῆς ἔκστασης*. (Αὐτά τά δύο ἔργα ἔχουν μεταφραστεῖ στά ἑλληνικά πρόσφατα ἀπό τίς ἐκδόσεις Χατζηνηκολῆ μέ μεγάλη ὅμως προχειρότητα στή μετάφραση καί στήν παρουσίαση).

Τό 1956 τό πανεπιστήμιό τοῦ Σικάγου τοῦ ἔκανε μιά πολύ ἑλκυστική προσφορά. Τή δέχτηκε καί ἐγκαταστάθηκε στίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες ὅπου ἡ συγγραφική του δραστηριότητα, ὄριμη πιά, ἐπιταχύνθηκε. Στά 1957 κιόλας δημοσίευσε τό μικρό ἀλλά καί πυκνό βιβλίο *Τό ἱερό καί τό βέβηλο*, πού συνόψισε τή μέχρι τότε δουλειά του. Ἴσως νά πρόκειται γιά τό πιο ἐντυπωσιακό ἔργο του. Μετά ἀκολούθησαν ἀναρίθμητα ἄλλα πού ἀναδημοσιεύονται συνεχῶς σέ πάμπολλες γλώσσες τοῦ κόσμου (δυστυχῶς ὄχι στήν ἑλληνική). *Σιδηρουργοί καί ἀλχημιστές, Μύθοι, ὄνειρα καί μυστήρια, Ζητήματα σχετικά μέ τό μῦθο, Ἄπό τόν Ζάλμοξι στόν Τζένκιγκ Χάν, Ἡ νοσταλγία τῶν ἀπαρχῶν* καθώς καί τό μνημειώδες πολῦτομο ἔργο: *Ἱστορία τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν καί ιδεῶν*. Α' τόμος: *Ἄπό τήν ἐποχή τοῦ λίθου στά ἑλευσινιακά μυστήρια*, Β' τόμος: *Ἄπό τόν Γκαουτάμα Βούδα στό θρίαμβο τοῦ χριστιανισμοῦ*, Γ' τόμος: *Ἄπό τόν Μωᾶμεθ στήν ἐποχή τῶν μεταρρυθμίσεων*. Τό λογοτεχνικό του ἔργο ἀναπτύχθηκε παράλληλα καί πολυάριθμα διηγήματα, μυθιστορήματα, δοκίμια ἔχουν δεῖ μέχρι σήμερα τό φῶς τῆς δημοσιότητας.

Εἶναι πολύ δύσκολο νά μιλήσει κανεῖς περιληπτικά γιά τούς μεγάλους ἄξονες τῆς σκέψης τοῦ Μιρσέα Έλιαντ. Ὑπάρχουν τόσες πτυχές τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφοράς, τῆς ἀνθρώπινης σκέψης, πράξης καί ἱστορίας μέσα στά ἔργα του πού δύσκολα βρῖσκει κανεῖς τό δρόμο του ἀνάμεσά τους. Τά πληθωρικά, τά πλούσια ἔργα μᾶς προκαλοῦν τό δέος καί ἀπό ἐκεῖ μᾶς ὀδηγοῦν στήν ἀμχανία. Ἴσως ὁμοῦ θά ἦταν σκόπιμο νά ἀναφερθοῦμε στή βαθιά του πεποίθηση πού βρῖσκεται διάχυτη στά ἔργα του, ἰδιαίτερα τῆς τελευταίας περιόδου.

Ὁ ἄνθρωπος τῶν παραδοσιακῶν κοινοῶν, ὁ homo religiosus (ὁ θρησκευτικός ἄνθρωπος) κληροδότησε στοιχεῖα τῆς σκέψης καί τῆς συμπεριφοράς του στό σημερινό, τό σύγχρονο ἄνθρωπο. Ἡ μελέτη του κατά συνέπεια μᾶς ὀδηγεῖ στή διαλεύκανση τῶν μορφῶν τῆς γενικῆς συμπεριφοράς τῶν ἀνθρώπων. Καί γι' αὐτό μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερα. Ὁ γεωγραφικός χώρος, γιά παράδειγμα, πού μᾶς περιβάλλει δέν παρουσίαζε γιά τόν θρησκευτικό ἄνθρωπο μιά ὁμοιογένεια. Δέν ἦταν παντοῦ ὁ ἴδιος. Χωριζόταν στόν «ἱερό χώρο», ἐκεῖνον πού κάποια εἰκὴ ἐμφάνιση ἢ πράξη ἀπέσπασε ἀπό τόν ὄκεανό τοῦ χάους, τόν στήριξε, τόν προσανατόλισε, τόν δημιούργησε. Κατά συνέπεια τόν καθάγιασε, τόν ἔκανε ἱερό. Καί στόν ὑπόλοιπο χώρο, ἐκεῖνον πού ἀνήκει στά νερά, στό δάσος, στή γειτονική, τήν ξένη πρὸς τή δική του κοινωνία, τό χώρο πού οἱ θεοὶ δέν δημιούργησαν, δέν καθάγιασαν. Στό χώρο πού δέν ὑπάρχει, ὄντολογικά, γιά τόν ἄνθρωπο μᾶς ἀκόμα. Χῶρος βέβηλος – χώρος ἱερός. Μιά ἀντίληψη πού συνόδευε τόν παραδοσιακό θρησκευτικό ἄνθρωπο μέσα στήν ἱστορία του καί καθόριζε τή συμπεριφορά του. Καί ὄχι μόνο τή δική του. Στόν πατριωτισμό τοῦ σήμερα καί τίς ἰδέες του, τά χῶματα τῆς δικῆς μας πατρίδας εἶναι ἱερά. Προφανῶς τῶν ἄλλων, τῶν γύρω εἶναι βέβηλα, ἀνιερα. Καί γιατί ὄχι, ἄς τό δοῦμε καί λίγο πιο τολμηρά. Ὁ κόσμος τοῦ σοσιαλισμοῦ (τοῦ ὑπαρκτοῦ προφανῶς) γεννήθηκε ἀπό κάποιους σύγχρονους θεοὺς τῆς ἐπανάστασης. Δημιουργήθηκε, καθάγιαστηκε, ἄρα ὑπάρχει. Ὁ ὑπόλοιπος κόσμος στό μυαλό πολλῶν ἀνθρώπων τοῦ αἰῶνα μας φθίνει προσμένοντας τή δική του ἀφετηρία. Ζεῖ μόνο καί μόνο γιά νά χαθεῖ, ὑπάρχει μόνο καί μόνο γιά νά ἀλλάξει. Οὐσιαστικά ἐκεῖνο πού δίνει ὄντοτητα εἶναι ἡ προσμονή τοῦ θανάτου του καί τῆς νέας ἀφετηρίας. Ἡ προσδοκία τῆς ἀληθινῆς του ὑπαρξης... Ὁ χώρος (ὁ κόσμος) ὁ ἱερός καί ὁ χώρος (ὁ κόσμος) ὁ βέβηλος...

Πόσο οἱ πανάρχαιες δοξασίες τῶν ἀνθρώπων ἀνθοῦν στίς μέρες μας ἔστω καί μέ τή μορφή πού τούς δίνει αὐτή ἡ κρυμμένη μέσα στή συνείδηση ἀντίληψη τῆς ἀνθρώπινης γεωγραφίας...

Γιώργος Μαργαρίτης

Ἐναλλακτική Κίνηση Οικολόγων καί ἡ Ἐπιτροπή γιά τό στρατό. Καί οἱ ἐκτεταμένες προληπτικές συλλήψεις παντός «ὑπόπτου». Ἐναρχικῶν καί φεμινιστριῶν στή Ἐξάρχεια, οἰκολόγων στοῦ Ζωγράφου, ροκάδων στή Θεσσαλονίκη καί ἕξι πολιτῶν στή σχετικῶς ἐξαρχαιωμένη πλατεία τῆς Νέας Σμύρνης, «ἐπειδή ἐμοιάζαν μέ φρικιά», μέ πρόσχημα δηλαδή τίς ἐνδυματολογικές τους προτιμήσεις καί τό μήκος τῶν τριχῶν τους. Κριτήρια ἐλάχιστα κοινωνικά βέβαια, ἱκανά ὅμως νά γεμίσουν τίς φυλακές μέ ὑποψήφιους πρός γνώσιν καί πιθανῶς παραμόρφωσιν, τῇ βοήθειά τῶν δαυιλῶν περιποιήσεων ἐκ μέρους τῶν ὀργάνων τῆς τάξεως.

Νά συλληφθοῦν λοιπόν ἄνευ ἐτέρου καί προληπτικῶς ὅλοι ὅσοι φέρνουν πρός τό φρικιό ὅσοι βαριοῦνται τό κούρεμα καί τό ξύρισμα ὅσοι ἀρκοῦνται σ' ἕνα μπλουτζίλ καί πεδλάκια. Ὅσοι δέν ταιριάζουν στίς μικρομεσαίες μας προδιαγραφές. Ὅσοι γενικῶς δέν βολεύονται μέ τά ρούχα τῆς ἐξουσίας, ὅσοι προσπαθοῦν νά διαρρήξουν τόν μανδύα τῆς. Κι ἂν ἀλλιῶς τά λέει τό Σύνταγμα στή περί προσωπικῆς ἐλευθερίας ἐδάφιά του, γράμματα κενά. Κι ἂν ἡ κοινωνία δέν καταστέλεται, κακό τοῦ κεφαλιοῦ τῆς. Τό πολύ πολύ νά ὑποβληθεῖ σύμπασα σέ ἀνάλογες ἐπιχειρήσεις ἐκκαθάρισης - καθαρισμοῦ. Γιά νά μή μᾶς χαλᾶνε τή σοσιαλιστική μανέστρα διαδηλώσεις καί συγκεντρώσεις κάθε λίγο καί λιγάκι. Γιά τά πυρηνικά, γιά τό δικό μας νέφος, γιά τήν ΑΤΑ, γιά τόν ἱμπεριαλισμό, γιά τή μοναξιά, γιά... γιά...

Ἴσως ἔτσι αὐξηθοῦν κι οἱ ἐπενδύσεις. Ἴσως γλιτώσουμε καί τό ὑπουργεῖο μας. Ἴσως πείσουμε καί τή σιωπηρά πλειοψηφία. Ἴσως βγάλουμε καί τοῦς δημάρχους μας. Ἴσως...

Παντελής Μπουκάλας

Ἐνα γέλιο πρὶν μᾶς θάψουν

Λίγο πρὶν μᾶς στρίψει, στρίψανε τό διακόπη τοῦ ραδιοφώνου καί πέσαμε στήν περίπτωση: ἔρως βαρύς κι ἀσήκωτος ἐπῆρε τά αὐτιά μας, ὑπό τόν τίτλο «Γέλιο 131». Γιά τοῦ λόγου τό ἀληθές:

*Ἐγώ σ' ἀγάπησα παρά τά μιλιρέμ σου
καί τί κατάφερα; Μέ κλαῖν οἱ μικρορέγγες.
Σέ μπεκρορέλ ξεστάει ὁ πόνος μου γιά σένα
παίρνω λανθάνιο γιὰτ' εἶμαι βαριεμένος.*

*Λέω νά πνιγῶ στή θάλασσα μωρό μου
ὅμως φοβάμαι ἀπ' τό ἰώδιο μήν πάθω.*

*Ἄχ καί νά ἦσουν, γλυκιά μου, κατσαρίδα
δέν θά μέ πείραζε ἂν ἦμουν Τσερνομπίλ
Μά τώρα ἐγίνη σοῦπερ μάρκετ ἡ πατρίδα
κι οὔτε πού πρόλαβα νά πάρω ἕνα κρίμ μπρίλ.*

*Ραδιενέργεια τά χεῖλή σου καί τρέμω
ραδιουργίες τό μυαλό σου κι ἀρρωστῶ.*

Καί γιά τήν ἀντιγραφή: **Τ. Σιμπούρης**

Ρήματα καί κρίματα

Σάββατο, 10 Μαΐου, ΕΡΤ-2, δελτίο εἰδήσεων τῶν 9.30 μ.μ. Ἀκούγεται ἀπό τηλεφώνου ἡ ἀνταποκρίτρια τοῦ σταθμοῦ στίς Βρυξέλλες: «Οἱ διαφορές τῶν χωρῶν μελῶν τῆς Κοινότητος **κεντρίζονται** στόν ἀριθμό τῶν μπεκκερέλ...».

Καί μᾶς κέντρισε (= παρακίνησε) ἡ ΕΡΤ-2 νά ἐξετάσουμε ἂν ἡ συγκεκριμένη πρωτότυπη χρήση τοῦ ρήματος κεντρίζει (= μπολιάζει) τή γλώσσα τήν ἑλληνική ἢ ἀπλῶς τήν κεντρίζει (= νύσσει, κεντᾷ μέ ὄργανο αἰχμηρό) κατευθεῖαν στήν καρδιά τῆς.

Ποῦ νά κεντράρω τόν καημό, ποῦ νά τόν ἀξονίσω.

Βέβαια, «ὅταν τό ρῆμα ἐκτοπίζεται καί ἄρχουν παντοῦ τᾶ ἐπίθετα, θετά παιδιά τῆς συμμορφώσεως καί τοῦ διακοσμημένου ψεύδους, τέλματα ἐκτείνονται...» πού λέει κι ὁ Ἐμπειρικός.

Αὐτό ὅμως δέν νομιμοποιεῖ τοῦς βιασμούς ὑπαρχόντων ρημάτων, τάχα μου διευρυντι-

κοῦς τῆς σημασίας τους, οὔτε τοῦς ἐκβιασμένους κι ἄνοστους ἐξελληνισμούς ξένων — ἰλαρό (!) παράδειγμα τό **γκαλοπάρω** τῶν **Νέων** (14.4.86).

Λίγο πρὶν βομβαρδιστοῦμε ἀπό τά σαντουιτσάρα, τοστάρω, γκολώνω, ἀραουτίζω, πεναλτεῶ. Καί οὕτω καθεξῆς;

Ο epimenon grekika

Διαφήμιση — μᾶλλον ἀπλήρωτη — στήν τηλεόραση: «**Οἱ στή MAR-MIN '86, ὑπό τήν αἰγίδα τῆς HELLEXPO.** Γιά ν' ἀγοράσετε λέει, ἑλληνικόντας, **marmara** καί ἄλλα συναφή.

Ἡέας. Ὅ ἐστὶ, γαλλιστί: **Φεὺ! Οἶμοι! Οὐαί! Ἀλλοίμονο! Ἀλλοί! Ἐλλάς!**

"Αλλά μου λέν τὰ χείλη σου..."

"Ενας ὁ Θεός ἀλλά δύο, φαίνεται, οἱ προφήτες του. Κι ὁ καθένας ἐρμηνεύει μέ τόν δικό του τρόπο τίς θείες βουλές:

● «**Ἀνδρέας Παπανδρέου: Πέρασε ὁ κίνδυνος**» χαμογελοῦν τὰ Νέα στίς 15 Μαΐου.

● «**Δέν πέρασε ὁ κίνδυνος ἀποκάλυψε ὁ ἴδιος ὁ πρωθυπουργός**» τρομοκρατεῖ ἡ Ἀδριανή τήν ἴδια μέρα.

Σημεῖο ἀμφιλεγόμενο ὁ πρωθυπουργός. Γάτα στό τετράγωνο δηλαδή, ἀφοῦ ἐπιτρέπει στό σκύλο νά χορτάσει καί στήν πίτα νά διατηρήσει τήν ἀκεραιότητά της.

Κάπως ἔτσι πολλαπλασιάζονται οἱ ἄθεοι στίς μέρες μας.

ΚΑΙ ΘΕΟΣ ΚΑΙ ΜΑΜΜΩΝΑΣ

Σκοῦρα τὰ πράματα. «Δεσμίματα-ὑποβολές-μαγεία-ἀτυχήματα-γκρίνια-γλωσσοφαγιά-κακοτυχία» συνασπισμός δυσκαταγώνιστος χωρίς τήν ἐγκαιρή προσφυγή σέ κάποιον ἀστρολόγο-μάντιο-χειρομάντη-χαρτομάντη-καφεμάντη-ζωδιολόγο-ἀριθμολόγο.

Ὁ κ. Τεό, γιά παράδειγμα, «πρόεδρος διεθνῶν ἐταιρειῶν» (ποιῶν καί τί εἶδους δέν ἔχει σημασία) ἀναλαμβάνει τὰ πάντα καί μάλιστα μέ ἀπόλυτη ἐπιτυχία. Γιατί τὰ κατάφερε κι ἀπόκτησε ἀπειθείας σχέσεις μέ τό ἐπέκεινα. Μπορεῖ ἔτσι νά κατασκευάσει καί νά ἐμπορευτεῖ φυλαχτά κατά τοῦ πονηροῦ καί μάλιστα «εἰδικά διαβασιμὰ καί μελετημένα ἀπό τό Ἅγιον Ὄρος».

ΑΜΑΝ, Ο ΑΥΝΑΝ

Ρέπουν πρόν τόν «μαρξιστικό αὐνανισμό» ὁ Ριζοσπάστης καί ἡ Πρώτη — ἔτσι τουλάχιστον ὑποστήριξε πρό δεκαήμερου τό Ἔθνος μέ ἀφορμή τίς ἀπόψεις τῶν δύο ἐφημερίδων γιά τὰ τοῦ Τσερνομπίλ (καί μέ βαθύτερη αἰτία τὰ φύλλα πού κινδυνεύει νά χάσει ἀφοῦ ἡ Πρώτη ἐμφανίζεται «ἀθθεντικότερα» φιλοΚΚΕ ἀπ' τό ἴδιο).

Τῆ σκυτάλη πήρε ὁ καθηγητής Βασίλης Φίλιας πού ἀπό τίς σελίδες τῆς Πρώτης γνωστοποίησε ὅτι τό Ἔθνος καί ἡ Ἀδριανή πάσχουν ἀπό «ραδιενεργό διάρροια».

Ἐπιτέλους. Ὁ διάλογος μεταξύ τῶν προοδευτικῶν δυνάμεων προσλαμβάνει διαστάσεις ὕλικές, σωματικές θά μπορούσαμε νά ποῦμε.

Μέ μεγάλο ἐνδιαφέρον λοιπόν ἀναμένεται ἡ ἐξαγγελθεῖσα συζήτηση στρογγυλῆς (χειρουργικῆς) τραπέζης μεταξύ φιλοσοβιετικῶν ψυχοπαθολόγων καί ἀντισοβιετικῶν γαστρεντερολόγων.

Θέμα τῆς συζήτησης: «Τσερνομπίλ στά ρώσικα σημαίνει μαῦρο χόρτο».

ΧΑΡΤΟΜΑΝΤΗΣ ΜΕΝΤΙΟΥΜ κ. ΤΕΟ Μοναδικός στην ΕΛΛΑΔΑ που εξηγεί την τράπουλα ΤΑΡΩΔΑΛ ΝΕΓΡΟ. Πρόεδρος ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ. Αναλαμβάνει κάθε δύσκολη υπόθεση με ΕΠΙΤΥΧΙΑ 100% ΥΠΟΒΟΛΑΙ - ΔΕΣΙΜΑΤΑ - ΔΙΕΚΠΕ-ΡΑΙΩΣΕΙΣ ΓΑΜΩΝ. ΤΗΛ. 5232939. Ο κος ΤΕΟ θα αναχωρήσει στις 14/5/86 έως 20/5/86 για ΕΠΙΣΚΕΨΗ στο ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ. ΟΣΟΙ ΠΕΛΑΤΕΣ ΕΠΙΘΥΜΟΥΝ ΦΥΛΑΧΤΑ ΕΙΔΙΚΑ διαβασμένα και μελετημένα από Αγ. Όρος ΑΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΗΣΟΥΝ ΕΦΚΑΙΡΑ.

Δέν ξέρουμε ἂν οἱ ἁγιοφορεῖτες μοναχοὶ τελοῦν ἐν γνώσει τῆς ὄλης, ἥκιστα εὐσεβοῦς, ἐπιχείρησης. Οὔτε μπορούμε νά φανταστοῦμε πῶς ὁ ἐνλόγος κ. Τεό ἀποφάσισε (λόγω συνωνυμίας πιθανόν) νά παίξει τό διάμεσο μέ τόν Θεό. Ὅπως καί νά ἔχει πάντως, στό νοῦ μας ἔρχονται οἱ γνωστές ἱστορίες μέ τὰ δέκα αὐτιά τοῦ ὀσίου Παφνουτίου, τίς δεκαεφτά κνήμες τοῦ μάρτυρος Ἄωννύμου καί τό τίμιον ξύλο πού ἐξάντησε δάση καί δάση.

Θά βγοῦν λοιπόν ἐντός ὀλίγου στό σφυρί ἀγροτεμάχια στόν Παράδεισο, μέ φῶς ἰλαρόν, ὕδωρ ἰαματικόν, τηλέφωνο καί κομπανία ἀγγέλων;

« Ἄνευ πολλῆς πραγματείας... »

Μπορεῖ βέβαια ἡ Ἐλευθεροτυπία νά καμαρώνει γιά τόν σουπερ κομπιούτερ της, τόν Ὄσκαρ, μπορεῖ νά περηφανεύεται γιά τήν ταυτόχρονη ἐκδοσή της στή Νέα Ἰόρκη μέσω δορυφόρου, ὅμως τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά τὰ ἀντιμετωπίζει μέ ἀναλόγως ἀρχαίους τυπογραφικούς τρόπους.

Στή σελίδα της «Μαζί γιά τίς ἐξετάσεις», ὅπου παρατίθενται SOS θέματα γιά τούς μαθητές ἐνόψει τῶν ἐπικείμενων πανελλαδικῶν ἐξετάσεων (κάτι πού τό συνηθίζουν καί οἱ ὑπόλοιπες ἐφημερίδες, διαφημίζοντας μέ εὐμεγέθη γράμματα τὰ —καταργημένα— φροντιστήρια) εἶδαμε στίς 8 Μαΐου νά πιστοποιοῦνται τὰ μειονεκτήματα τῆς σύγχρονης τεχνολογίας στόν τομέα τῆς τυπογραφίας. Γιά νά μήν τρελαθεῖ λοιπόν ὁ ἠλεκτρονικός ἐγκέφαλος στήν περίπτωση πού τοῦ ζητοῦσαν βαρεῖες, περισπωμένες, ψιλές, δασεῖες καί ὑπογεγραμμένες, προτίμησαν (ἢ ἀναγκάστηκαν) νά χρησιμοποιήσουν τή γραφομηχανή. Ἐλα ὅμως πού ἡ ἀγορά διαθέτει πλέον μόνο μονοτονικές γραφομηχανές — οἱ διαθέτουσες τόνους ἀκολούθησαν τή μοῖρα τῶν ἀσπρόμαυρων τηλεοράσεων ἀφοῦ ὀργανισμοί, ὑπηρεσίες κ.λπ. ὑποχρεοῦνται νά γράφουν μονοτόνως.

Γράφτηκε λοιπόν τό ἀπόσπασμα τοῦ πλατωνικοῦ Φαῖδρου στή γραφομηχανή κι ὑστερα ἕνα χέρι πέρασε ἀπό πάνω, πιθανόν μέ μαρκαδόρο, τὰ σημάδια τοῦ κακοῦ (πλήν, βεβαίως, τῶν βαρειῶν), ἀφοῦ τό ἀρχαῖο κείμενο χωρίς αὐτά θά ἔτανε μᾶλλον δυσανάγνωστο καί δυσερμήνευτο.

(Πλάτωνα Φαῖδρος 273D)

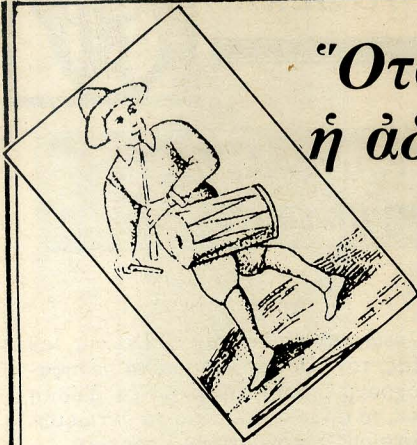
«Ὅστ' εἰ μὲν ἄλλο τι περὶ τέχνης λόγων λέγεις, ἀκούοιμεν ἄν' εἰ δέ μή, οἷς νυν δὴ διήλθομεν πεισόμεθα ὡς ἔάν μή τις τῶν τε ἀκουσομένων τάς φύσεις διαριθμήσῃται, καί κατ' εἶδη τε διαιρεῖσθαι τὰ ὄντα καί μιᾶ ἰδέα δυνατός ἦ καθ' ἕν ἕκαστον περιλαμβάνειν, οὔ ποτ' ἔσται τεχνικός λόγων πέρι καθ' ὅσον δυνατόν ἀνθρώπῳ. Ταῦτα δέ οὐ μή ποτε κτήσῃται ἄνευ πολλῆς πραγματείας· ἦν οὐχ ἕνεκα τοῦ

Τό τσαπατσούλικο ἀποτέλεσμα δέν ἔχει φυσικά νά κάνει μόνο μέ τήν αἰσθητική. Ἄλλὰ κυρίως μέ τίς προγραφές τῆς τεχνολογίας, μέ τήν κατάργηση δηλαδή (λόγω εὐρωπαϊκῆς τροφοδοσίας) ποικίλων πολύτιμων σημείων; στό δρόμο πού χάραξαν τὰ διαλυτικά (ἐπί κεφαλαίων καί ἀρνητικῶν) καί ἡ ἄνω τελεία.

Ὅπωςδὴποτε, στήν πλήρη ἀτονία ἢ διεκδίκηση τοῦ τόνου, τῆς περισπωμένης π.χ. (ὅσο κι ἂν μοιάζει ἐρωτικά νόμιμη, γιατί ἀλλιῶς θά καταστοῦν ἄκυρες ἐκεῖνες οἱ κουβέντες γιά τὰ φρυδιὰ πού ἀντιγράφουν τή διαδρομή της) χάνεται μέσ στή σκιά τοῦ δῶνου.

Ἄλλωστε δέν θά περιμένουμε πολύ: ἤδη σέ ἄλλες ἐφημερίδες τὰ κείμενα τῆς ἀρχαίας δημοσιεύονται μέ μόνη τήν ὀξεία καί μέ μετατροπή τῆς ἄνω τελείας σέ κόμμα ἢ τελεία κατά τή βούληση τοῦ στοιχειοθέτη.

"Όταν δέν φτάνει μόνο ή άδιαφορία

Βρίσκομαι, ύστερα από χρόνια πάλι, για λίγες μέρες στην Έλλάδα και μαθαίνω ότι ο Δεκαπενθέμερος Πολίτης συμπεριέλαβε στο προηγούμενο τεύχος του ένα δισέλιδο με τον τίτλο «Γιά τη μετάφραση του Τενεκεδέγιου ταμπούρλου του Γκύντερ Γκράς» και την υπογραφή «Χ. Γ. Λάζος». Από κει πληροφορούμαι καθυστερημένα πώς είχε φιλοξενηθεί στο 'Αντί (28.2) μιά επιστολή του Θ. Δ. Φραγκόπουλου για τό ίδιο θέμα. Καί στις δύο δημοσιεύσεις ή διαπραγμάτευση αυτού του θέματος διεξάγεται σέ προσωπικό επίπεδο και αναφέρεται πληθωρικά τό όνομά μου, σέ συνδυασμό με άνακριβείς άποκαλύψεις ιδιωτικής ύψης. 'Αναγκάζομαι έτσι νά μεταφερθώ κι εγώ στό ίδιο επίπεδο και νά προβώ σέ όρισμένες διευκρινίσεις, άποκλειστικά και μόνο πρός τήν κατεύθυνση ενός μέρους του άναγνωστικού κοινού.

'Από τά πρώτα χρόνια της χουντικής έπταετίας παρουσιάζω συστηματικά από τήν Ντόιτσε Βέλε, και ύστερα από τή μεταπολίτευση κατά καιρούς και από τήν Έλληνική Ραδιοφωνία, ανάμεσα σ' άλλα χρήσιμα, όπως πιστεύω, γερμανικά πνευματικά έπιτεύγματα, και έργα Γερμανών λογοτεχνών. Τέτοιες παρουσιάσεις άποτούν μεγαλύτερη σαφήνεια μέ τήν παράθεση δειγμάτων γραφής, και στή δικτατορική περίοδο μάλιστα άποκτούσαν και μεγαλύτερη ζωντάνια μέ τήν προσθήκη και δειγμάτων φωνής, όταν οί συγγραφείς έστελναν δημοκρατικά μηνύματα πρός τόν έλληνικό λαό. 'Ετσι παρουσίασα τό 1969 και τό Τενεκεδέγιου ταμπούρλο του Γκράς, όπως και άλλα βιβλία του άργότερα. Πολλά γερμανικά όνόματα και βιβλία έγιναν άπ' αυτές τις εκπομπές για πρώτη φορά γνωστά στην Έλλάδα, και άρκετά άπ' αυτά, όπως διαπιστώνω μέ λύπη μου, δέν αναφέρθηκαν καν ως σήμερα και άπ' όπουδήποτε άλλου. Στις λίγες εξαιρέσεις άνήκουν τό όνομα και κάποια βιβλία του Γκράς.

'Από ποικίλες ελληνικές πλευρές ζητήθηκε κατά καιρούς από τόν γερμανικό οίκο ή παράδοση δικαιωμάτων: εκείνος όμως δίσταζε επειδή δέν του παρέχονταν πειστικές έγγραφοίσεις, τόσο ως πρός τή μεταφραστική ποιότητα, όσο και ως πρός τήν εκδοτική έπάρκεια. Στά τέλη της περασμένης δεκαετίας ο Γκράς μέ ρώτησε αν θά ήθελα — μέ τήν προϋπόθεση ότι θά βρισκόταν και ο κατάλληλος ελληνικός οίκος — νά μεταφράσω τό Τενεκεδέγιου ταμπούρλο. Του έξήγησα ότι ή μετάφραση ενός δόκληρου βιβλίου μου ήταν χρονικά άκατόρθωτη, του ύποσχέθηκα όμως ότι θά άνελάμβανα τό χτένισμα του ελληνικού κειμένου, αν θά βρισκόταν και ο κατάλληλος μεταφραστής. Κατάλληλος θά πει: Κάποιος μου, εκτός από τήν άπταιστη γνώση της γερμανικής, θά άξιοποιούσε και τις λογοτεχνικές δυνατότητες της δικής της περίπτωσης: ότι θά μου παραδιδόταν μιά φερέγγυα και φιλότιμη μετάφραση, πού μέ τά μέτρα της βιβλιαγοράς μας θά ήταν λίγο πολύ δημοσιεύσιμη και χωρίς τήν κοσμική μου έπμβαση, και πού θά έπεξεργαζόμουνα ελληνο-

ελληνικά μόνο, χωρίς τή χρονοτριβή συγκρίσεων μέ τό πρωτότυπο.

Στις άρχές του 1980 άνατέθηκε ή έκδοση στον εκδοτικό οίκο της «'Εστίας» και μιά πρώτη μετάφραση στον Θ. Δ. Φραγκόπουλο. Συμφωνήσαμε φυσικά νά μου στείλει στην άρχή μερικά δείγματα για νά δω αν θά ήταν δυνατή μιά συνεργασία μας. 'Εκείνος όμως εξαφανίστηκε κάπου στην 'Αμερική, άπέφυγε ν' άπαντήσει στό άνήσυχα γράμματά μου και μέ αϊφνιδίασε στό τέλη του ίδιου χρόνου στέλλοντάς μου δόκληρη τή μεταφραστική του έκδοχή. Μόλις άρχισα νά τήν αντιπαραβάλλω μέ τό πρωτότυπο μου 'ρθε σύγκρου: 'Ηταν γεμάτη χονδροειδείς παρανοήσεις, τυφλά πηδήματα πάνω από λέξεις και φράσεις, αθάίρετα και άνούσια παραγεμισματα. 'Ο γερμανικός εκδοτικός οίκος έξέφρασε τή λύπη του, ο ελληνικός άγανάκτησε μ' αυτό τό φιάσκο. Καί ξαναπέσαμε στην προηγούμενη δεκαετία, άναζητώντας πάλι άξιόπιστο μεταφραστή. Δέν χρειάζεται αυτή τή στιγμή μιά λεπτομερής εξιστόρηση του μαρathonίου πού διανύθηκε. 'Εκείνος πού βρέθηκε ήταν πράγματι αυτός πού χρειαζότανε και είναι κρίμα πού οί έπαγγελματίκες του άσχολίες τόν έμπόδισαν νά συνεχίσει τή δουλειά του μέ ταχύτερο ρυθμό. 'Ανειλημμένες ύποχρεώσεις οδήγησαν σέ μιά λύση άνάγκης: Τά κείμενα του δεύτερου μεταφραστή θά αντικαθιστούσαν τά αντίστοιχα στή μετάφραση άπόπειρα του Θ. Δ. Φραγκόπουλου και τό υπόλοιπο της θά ύποβαλόταν, υπό τή συνεχή έπιβλεψη μου, σέ έπίμοχθο και πολύμηνο έλεγχο από ύπεύθυνους διορθωτές, έτσι ώστε νά έπιτευχθεί μιά άπόδοση, όχι βέβαια πιά λογοτεχνική, αλλά τουλάχιστον πιστή στό στοιχειώδη νοήματα του πρωτότυπου. Οί διορθωτές άρχισαν τήν εργασία τους και κάλυψαν τό ένα τέταρτο περίπου των χειρόγραφων. Μαζί μέ τά κείμενα του δεύτερου μεταφραστή όμως, άγνοήθηκαν και όλες οί ως τότε διορθώσεις τους, ή παραγελία πού τους είχε δοθεί άκυρώθηκε, και από τό περασμένο φθινόπωρο κυκλοφορεί άτόφιο εκείνο τό μεταφραστικό άτύχημα του 1980. Αύτά για τήν ώρα άπ' όσα κατέστησε άναπόφευκτα εκείνη ή επιστολή του Θ. Δ. Φραγκόπουλου στό 'Αντί.

'Αντίθετα, για τήν πρόσφατη δημοσίευση του Χ. Γ. Λάζου στον Δεκαπενθέμερο Πολίτη δέν θά έπρεπε κανονικά νά δαπανηθεί ούτε μιά λέξη. 'Ισως όμως κάποιοι λίγοι άναγνώστες δέν θά έρμήνευαν άκριβοδίκαια μιά άπόλυτη σιωπή. Περιορίζομαι όποσδήποτε σέ μερικά τεχνικά κυρίως πού έρχονται σάν συνέχεια στό προηγούμενα.

Μόλις έλαβα ένα αντίτυπο του ελληνικού Τενεκεδέγιου ταμπούρλου θέλησα νά έξακριβώσω εάν και κατά πόσο συνιστούσε φωτογραφία των αρχικών εκείνων χειρόγραφων. 'Η δουλειά αυτή, ανάμεσα σέ άλλες επείγουσες άσχολίες μου, κράτησε μήνες και μόλις πριν από λίγον καιρό ήμουσ σέ θέση νά προβώ σέ μιά νέα ύπεύθυνη κριτική, πού όπως άποδείχθηκε δυστυχώς συμπίπτει έξ δόκληρου μέ τήν παλαιότερη. Στό τις πρώτες μέρες πάντως είχα διαπιστώσει ότι σέ διάφορα σημεία δέν είχε άλλαχθει τίποτα. 'Ενα άπ' αυτά π.χ.

άντιστοιχούσε στό δείγμα πρόζας του Γκράς πού είχα παραθέσει σ' εκείνη τή παρουσίαση του 1969: Δύομισι περίπου δακτυλογραφημένες σελίδες, πού οί φωτοτυπίες τους βρίσκονται στό χέρι φίλων και γνωστών, μεμυμένων από τήν άρχή σ' όλη αυτή τή μεταφραστική περιπέτεια. Κι άπ' αυτούς πάλι έχουν διαβιβασθεί άλλες φωτοτυπίες στό χέρι άγνώστου αριθμού δικών τους φίλων και γνωστών. 'Αρκετοί μέ παρότρυναν νά κάνω κάτι, ως ο άρμοδιότερος σ' αυτή τήν περίπτωση, και κάποιοι τους μάλιστα, άγνοώντας τήν καθυστέρηση πού συνεπαγόταν ο έπανέλεγχος, μου έπιρρίπτανε άσυγχώρητη άναβλητικότητα. Δέν είχαν έντελώς άδικο: 'Ας μήν ξεχνάω και τόν κορεσμό πού μου έχει προξενήσει από χρόνια όλη αυτή ή ιστορία, και προπαντός τήν από πολύ παλαιότερα καθοριστική μου πεποίθηση πώς τά όποια άμαρτήματα της λογοτεχνικής μας πιάτσας είναι περιπού άμελητέα έμπρός στό τεράστιο άμάρτημα του πνευματικού ύποσιτισμού ευρύτερων μαζών. Γι' αυτό θητεύω άλλωστε από τότε περισσότερο έμπρός στό μικρόφωνα άπ' όσο μέσ στό τυπογραφία — άς είναι. Κάποιος έριξε λοιπόν τήν ιδέα νά αντιπαραθέτονταν κάπου, σέ δύο παράλληλες στήλες, τό δείγμα πρόζας του Γκράς πού είχα μεταφράσει για εκείνη τήν έκπομπή στην αντίστοιχη περικοπή από τή μετάφραση του Θ. Δ. Φραγκόπουλου. Κι αυτή ή αντιπαραθεση δέν προτάθηκε επειδή «θά άναδείκνυε» μιά έπίδοσή μου για τήν όποία δέν έχω κανένα λόγο νά έπαίρομαι — είναι άπαραίτητο νά έξηγούνται εξαιτίας του Χ.Γ. Λάζου και τά πιά αυτονόητα πιά; 'Εχω κάνει μερικές εκατοντάδες τέτοιες τυπικές μεταφράσεις ως τώρα, για ραδιοφωνική μόνο χρήση, και αν θά είχαν κάποιο προσόν θά ήταν τό πολύ πολύ μιά στοιχειώδης ένημερωτική πιστότητα. 'Η μετάφραση εκείνου του άποσπάσματος από τό Τενεκεδέγιου ταμπούρλο θά χρησίμευε άπλως σάν όρος συγκρίσεως για έναν προείδαομό, μέχρι τή δημοσίευση μιας διεξοδικής κριτικής μου. 'Από τό 'Αντί πού βολιδοσκοπήθηκε σχετικά έπιδείχθηκε, όπως μέ πληροφορήσαν, προθυμία και προτάθηκε μάλιστα νά σχολιάζα έγώ ο ίδιος αυτή τήν αντιπαραθεση. 'Ως πρός αυτό έκανα ένα σύντομο τηλεφώνημα στό περιοδικό για νά έξηγήσω ότι, ανεξάρτητα από τή δυνατότητα μιας προσεχούς ένυπόγραφης συνεργασίας μου, σ' αυτή τήν περίπτωση ειδικά θά άρκούσε μιά σύντομη εισαγωγική σημείωση από κάποιον συντάκτη, γιατί αυτή ή εύλωτη αντιπαραθεση δέν χρειαζόταν κανένα σχόλιο. Αυτό ήταν όλο και όλο ό,τι ο Χ. Γ. Λάζος αίσθάνεται τώρα τήν άνάγκη νά άποκαλύψει τις «άρκετες όχλήσεις» κ.λπ. Μέ κάτι τέτοια όμως δέν προσφέρει μόνο στον έαυτο του μιά κακή ύπηρεσία, αλλά και στους συνεργάτες τους: Τό 'Αντί άνήκει στό μαχητικά εκείνα όργανα πού δέν θέλουν και δέν μπορούν ν' άρκοῦνται μόνο στό δελτίο ειδήσεων. Χρειάζεται και τό άκουστικό του τηλεφώνου τους. Καί θά τους ήταν όλέθρια ή φήμη ότι ένα τέτοιο σκευός έχεμύθειας μετατρέπεται από τά γραφεία τους σέ βούκινο.

Τότε πάντως, τόν 'Ιανουάριο, ο Χ. Γ. Λάζος πρόσφερε μιά κακή ύπηρεσία και στό άναγνωστικό του κοινό από τό 'Αντί: Μ' εκείνες τις «δύο συνέχειες» μιάς διστακτικής κριτικής της άδιστακτης φραγκοπουλικής τυμπανοκρουσίας. Καί ως πρός όρισμένα άπ' όσα έφευρισκει εναντίον μου, είναι νομίζω ένδεικτικό τό ότι ή κακοποίηση του μεταφραστικού κειμένου μου όπως και δόκληρου του θέματος τότε δέν μου προκάλεσε τίποτε περισσότερο από κάποια θυμηδία. Μόνο όταν διαπίστωσα μέχρι τέλους ότι τό βιβλίο ταυτιζόταν μέ τά παλαιά χειρόγραφα και έρεθίστηκε τυχαία από πάνω από ένα χρονογράφημα στό 'Εθνος όπου έξαιρούνταν από τόν Θ. Δ. Φραγκόπουλο ή σημασία των καλών μεταφράσεων σήμερα για τό άναγνωστικό μας κοινό, δημοσίευσα στις 4 'Απριλίου στον Δεκαπενθέμερο Πολίτη

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΓΙΑΤΙ ΦΕΥΓΟΥΜΕ

“Ορισμένα μέλη της ΕΚΟΝ ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ, πού στο 4ο συνέδριο του ΚΚΕ έσωτ. παρουσίασαν την ονομαζόμενη «5η άποψη» για την προοπτική του κόμματος, μās έστειλαν τό παρακάτω κείμενο μέ τό όποιο γνωστοποιούν ό- τι άποχωρούν από την όργάνωσή τους.

1. Μέ τό παρακάτω κείμενο αισθανόμα- στε την ανάγκη να τοποθετηθούμε πολιτι- κά για τίς εξέλιξεις στό χώρο της Άρι- στεράς· εξέλιξεις κρίσιμες για τό κόμμα μας και την κομμουνιστική Άριστερά γενι- κότερα. Πιστεύουμε πώς ή συζήτηση για τό 4ο συνέδριο του ΚΚΕ έσωτ. άνέδειξε πολύ σημαντικά πολιτικά προβλήματα που πρέπει να μās άπασχολήσουν. Καί πρώτα άπ’ όλα οι όροι της συζήτησης: έτσι όπως άνοιξε δέν άφηνε περιθώρια παρά σε μία μόνο άποψη να ήγεμονεύσει πολιτικά, εκείνη της μετεξέλιξης. Κι αυτό γιατί ό- λες οι άλλες καθορίστηκαν σε σχέση μ’ αυτήν, ενώ τά προβλήματα της πολιτι- κής γραμμής παραμερίστηκαν. Άκριβώς επειδή τό ζήτημα της φυσιογνωμίας του κόμματός μας άποχωρίστηκε από εκείνο της άπαιτούμενης πολιτικής μπόρεσε ή άποψη της μετεξέλιξης να παίξει μέ τους δικούς τους όρους σε όλα τά επίπεδα. Για μās όμως σαν άριστερους αυτό που παί- χτηκε σ’ αυτή τή μάχη — άν και συγ- καλυμμένα — δέν ήταν τό όνομα ή ή φυσιο- γνωμία μά τό αίτημα για μία άριστε- ρή πολιτική συνολικά. Γιατί άν ή μάχη δινόταν για όνόματα ή σύμβολα θά μπορούσαμε να δεχτούμε μία λογική δη- μοψηφίσματος, πού φάνηκε άλλωστε ότι δέν οδηγεί πουθενά. Άντιθετα, τό επίδι- κο άντικείμενο της συγκρούσης πού άκυ- ρώνεται άπ’ τή μετεξέλιξη είναι ή άσκηση άριστερης πολιτικής γιατί ή μετεξέλιξη λειτουργεί πάνω άπ’ όλα σαν κριός για την όριστική έπιβολή άστικών αντιλή- ψων και πρακτικών στό κόμμα μας. Η ύπερίσχυσή της δηλώνει πώς χάνεται μία μάχη πού πάντα δινόταν μέ δυσμενείς όρους στό κόμμα μας, δηλώνει την όριστι- κή ύποταγή και συντριβή των άριστερών άπόψεων στό ΚΚΕ έσωτ.

2. Τό 4ο συνέδριο του κόμματός μας άποτελεί μέ μία έννοια σταθμό για την πο- ρεία του. Καί σίγουρα είναι «σημείο μή έπιστροφής» σε μία πορεία πού καταργεί τον πρωτόπορο του ρόλο. Κι αυτό γιατί έπισφραγίζει και δέν κρίνει τους πολιτι- κούς συσχετισμούς στό κόμμα μας, συ- σχετισμούς πού έχουν ήδη κριθεί σε άρ- νητική κατεύθυνση. Κι έδω τό πρόβλημα δέν είναι καθόλου ή όργανωτική μορφή του πλαισίου της «σύνθεσης», τό πρόβλη- μα είναι άκριβώς τό ποιές άπόψεις παίρ- νουν μακροπρόθεσμα την ήγεμονία μέσα στό κόμμα. Έκτιμούμε πώς αυτές δέν εί- ναι σήμερα παρά εκείνες της μετεξέλιξης γιατί πιστεύουμε πώς ή μάχη για την κομ- μουνιστική φυσιογνωμία και τή σαφή ήτ- τα της μετεξέλιξης θά μπορούσε να κερ- δηθεί μόνο στη βάση μιας ουσιαστικής πολιτικής αντιπαράθεσης, πού δυστυχώς

δέν άκολουθήθηκε. Η πορεία για τή με- τεξέλιξη από δώ και μπρός δέν κρίνεται στην ουσία της παρά μόνο στή διαδικα- σία ενώ τό αίτημα για μία άριστερή πολι- τική (της έγκρισής της) έγκλωβίζεται κά- τω από δυσμενείς όρους και επενδύεται σε άβέβαιους συσχετισμούς, προοπτική πού σίγουρα μās βρίσκει άντίθετους.

3. Για μās τό υπό μετεξέλιξη ΚΚΕ έσωτ. δέν μπορεί να ικανοποιηθεί ούτε στο έλά- χιστο τίς άνάγκες μιας άριστερης πολιτι- κής. Κι αυτό γιατί πρώτα άπ’ όλα ή μετε- ξέλιξη άναπαράγει τίς περιορισμένες κοι- νωνικές άναφορές του ΚΚΕ έσωτ., δέν δη- μιουργεί κοινωνικά έρείσματα σε όργανι- κή σύνδεση μέ τίς μάζες. Αυτό όφείλεται στην κυριαρχία ενός πολιτικού λόγου πο- λυσυλλεκτικού, άτομικοποιητικού και ήθικολογικού πού έννοεί να μιλά σε «δεξιούς πατριώτες» κι όχι στους άριστε- ρούς. Την ίδια στιγμή πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την άρνητικότητα των όργα- νωμένων δυνάμεων της Άριστεράς προς τό «νέο φορέα» πού θά προκύψει, άρνητι- κότητα πού ήδη διαφαίνεται στις δυνά- μεις πού άπεγκλωβίζονται από τό ΠΑ- ΣΟΚ. Γιατί πρόκειται για έναν πολιτικό λόγο γνωστό και άφερέγγυο, χρεωμένο μόνο μέ άποτυχίες, για ένα λόγο πού άπα- γορεύει στον ίδιο τό «νέο φορέα» να λει- τουργήσει καταλυτικά ως πόλος σύγκλι- σης μέσα στην Άριστερά και να άρει τίς ύπαρκτές άδυναμίες. Είναι άκόμη γνω- στό πώς ή προοπτική της μετεξέλιξης επενδύει στις εξέλιξεις σχετικά μέ τό ΚΚΕ. Αυτό καταρχήν δέν είναι ούτε θετικό ούτε άρνητικό για τους άριστερους. Είναι όμως ξεκάθαρο πώς ή προοπτική του «νέ- ου φορέα» δέν παρέχει έγγυησεις για την υπεράσπιση των κεκτημένων άποστά- σεων έναντι του τριτοδιεθνισμού και των όραμάτων του «ύπαρκτου σοσιαλισμού». Την ίδια ώρα δέν εξασφαλίζει όρους *ισό- τιμης* συνδιαλλαγής μέ τό ΚΚΕ. “Όσο για τά περίφημα άνοιγματα ενός μετεξελισ- σόμενου ΚΚΕ έσωτ. προς τους άνέντα- χτους: δέν βλέπουμε να άποχτούν μία καινούργια δυναμική πέρα άπ’ τά γνωστά ψευδώνυμα των μετωπικών έκλογικών συμπράξεων στελεχωμένα από ένα μη διευρυνόμενο κοινό, όπως π.χ. διαφαίνε- ται άπ’ τίς έπερχόμενες δημοτικές έκλο- γές. Ένώ κι αυτά άκόμη τά άνοιγματα μπορεί να άκυρωθούν, άν πρυτανεύσει για άλλη μία φορά ή γνώριμη λογική των κεντρικών συμπράξεων είτε όπως παλιό- τερα μέ τό ΠΑΣΟΚ είτε στη λογική των κινήσεων κορυφής μέ τό ΚΚΕ.

Άκόμη, δέν διαφεύγει διόλου άπ’ την προσοχή μας πώς ένάντια στη λογική του «νέου φορέα» στάθηκαν τά πιο ζωντανά

μία προετοιμαστική νύξη κριτικής της έλλη- νοφωνίας του *Τενεκεδένιου ταμπούρλο*, σε συνδυασμό μέ όσα είχε γράψει σχετικά ό Χ. Γ. Λάζος πριν από μήνες στο *Άντί*.

Μέ έκπληξη και λύπη διαπιστώνω από την πρόσφατη δημοσίευση του στον *Δεκαπενθήμε- ρο Πολίτη* ότι εκείνο τό σημειώμά μου του προξένησε τόσο ισχυρό ψυχικό και διανοητι- κό κλονισμό ώστε να χάσει την ίσορροπία του και να πέσει από τά ρείθρα της εξέδρας όποιων συζητητικών άνταλλαγών. Του εύχομαι να συνάθει γρήγορα, να ξαναένει εκεί πού ήταν και να προχωρήσει ει δυνατόν και πιο μέσα. “Ός τώρα πάντως, άντι να έπωφεληθεί άπ’ όσα έγραφα, είδε τον έαυτό του σαν «άντι- παλο» πού προσπάθησα να κατατροπώσω «μέ χαρακτηρισμούς πού κάποτε φτάνουν ως την άπλή βρισιά». Ένωσε κάποιες άναπόφευκτα σκληρές παρατηρήσεις μου σαν «δημόσια δια- πόμπευση» του, προβίβασε τή μνεία μιας άτα- σθαλίας του σε κατηγορία «για λογκλοπή» και όσα άλλα. Κι άποφάσισε να παιδιάσκει μέ κάθε τρόπο, προχωρώντας ως την κατάδοση άνύπαρκτων ιδιοτήτων, διαθέσεων ή ένερ- γειών μου. Δέν επιτρέπω βέβαια στο έαυτό μου τή διάψευση τέτοιων έφευρημάτων, επαφίμαι στην ευθυκρία των άναγνωστών. Όφειλω όμως να προστατεύσω κάποιους τυχόν άθωρά- κιστους άνάμεσα τους από μερικές συσκοτι- στικές παρανοήσεις του Χ. Γ. Λάζου. Τίς πρω- τοδιέδωσε μέ εκείνες τίς «δύο συνέχειες» τότε και τίς επαναλαμβάνει μέ παιδιάστικο πείσμα σε δύο σελίδες και τώρα. Έτσι όμως δέν έπι- δεικνύει μόνον την άρνησή του να μάθει κάτι, άλλα διακινδυνεύει και την αξιοπιστία του.

Καταβάλλει τώρα άπεγνωσμένες προσπά- θειες για να άποσειει την ύποψία της «όλο- κληρωτικής άγνοιας» του βιβλίου του Γκράς όταν άποφάσισε να τό αναλύσει και ισχυρίζε- ται ότι δέν εξέλαβε τον νόμιμο πατέρα του ή- ρωα ως «ύπρητη» και όχι ή παρατήρηση του ήταν «φιλολογική», χωρίς να «άναφέρεται στις οικογενειακές σχέσεις», ενώ τότε πρόβαι- νε σε περιδιαγραμμάτω διεισδύσεις στο πρω- τότυπο όπου ύποτίθεται ότι «ή μητέρα διατη- ρεί τίς κοινωνικές και ταξικές άποστάσεις και χαστουκίζει ταπεινωτικά τον ύπρητη» και όπου θά ήταν άδιάνοχο «να ξεσπάσει σε κλά- ματα στην άγκαλιά του»!

Ό όρος «προοπτική βατράχου» έχει παρε- ξηγηθεί τελείως από τον Χ. Γ. Λάζο. Προέρχεται από την όπτική όπου χρησιμοποιείται ως τό αντίθετο της «προοπτικής πουλιού». “Ός προς αυτό τό βιβλίο του Γκράς την άνέφεραν και ως «προοπτική άνου» ή «θεώρηση εκ των κάτω» κ.λπ. κι άλλοι τή συγκρίνανε μέ τή μα- τιά του ήρωα στη *Μεταμόρφωση* του Κάφκα. Πρόκειται άπλώς για την τοποθέτηση του φα- κού κατά την περιγραφή όριμένων σκηνών και δέν έχει καμιά σχέση «μέ την προσθήκη του συντάγματος».

Άλλά ό Χ. Γ. Λάζος γίνεται πιο επικίνδυνος όταν λέει: «Υποστηρίζω ότι τά κρίσιμα λάθη μιας μετάφρασης δέν κρίνονται στο επίπεδο της καλής γνώσης της ξένης γλώσσας και της γλώσσας του μεταφραστή». Αυτό είναι τό πιο κρίσιμο λάθος του. Θά διαβάσει σύντομα, σε άλλο περιοδικό, μία διεξοδική άνάλυση των γλωσσικών τερατογρημάτων πού παραμορ- φώνουν τό *Τενεκεδένιο ταμπούρλο* και άδι- κούν τον συγγραφέα του στα μάτια του έλληνη- κού κοινού, και θά έχει ίσως αυτή τή φορά τή πνευματική έντιμότητα να άναγνωρίσει ότι έσφαλε σε όρισμένες φιλολογικές του έκτιμή- σεις — όπως και σε κάποιες προσωπικές.

Άλέξανδρος Σχινάς

κομμάτια του κόμματός μας είτε αυτά αναφέρονταν στους κοινωνικούς χώρους προνομιακής παρέμβασης του ΚΚΕ έσωτ., δηλαδή στη νεολαία και τους επισημόνους, είτε πρόκειται για αξιόλογες συνδέσεις με το εργατικό κίνημα, ιδιαίτερα σημαντικές στη σημερινή συγκυρία. Είναι παραπάνω από βέβαιο πως η κυριαρχία των λογικών της μετεξέλιξης θα λειτουργήσει *διαλυτικά* γι' αυτά τα κομμάτια μετατρέποντας το κόμμα μας σε λέσχη συζητήσεων αποκομμένη απ' την κοινωνική πραγματικότητα ή *ακόμη χειρότερα* σε αστικό κοινοβουλευτικό μηχανισμό προσδεμένο απ' τη φύση του στις επιλογές συμμαχιών των εκάστοτε διαχειριστών της κρατικής εξουσίας.

4. Στις διαδικασίες για το 4ο συνέδριο συμμετείχε ένας αριθμός συντρόφων, οι οποίοι προσβλέπουν στις δυνατότητες ενός νέου φορέα να συνδεθεί με καινούργιες κοινωνικές δυνάμεις, να αποτελέσει

πεδίο σύγκλισης των κοινωνικών κινήματων, να οργανώσει μια νέα πολιτική συμμαχία γι' αυτήν 'Αριστερά.

Αυτοί οι σύντροφοι έννοούν να παραβλέπουν τη συγκεκριμένη ηγεμονία εκείνης της άποψης που δεν μπορεί να συμπυκνώσει τους νέους συσχετισμούς. Γιατί αν δεν μπορούμε να απαιτήσουμε απ' τα νέα κινήματα να ένταχθούν δλοκληρωτικά στο πλαίσιο πολιτικής πάλης των κομμουνιστών, οφείλουμε να κατανοούμε τη *διαρκή αντίπαλότητά τους* με τις —δυστυχώς τόσο γνώριμες στην κυριαρχία στο κόμμα μας άποψη— κάθε τύπου συμπράξεις με την κρατική εξουσία, οφείλουμε να υπερασπίσουμε τη διαφορετικότητα τους απ' τους κάθε λογής υπερασπιστές του «ύπαρκτου σοσιαλισμού», οφείλουμε να αντικρούσουμε τον ευνουχισμό τους και την ένσωμάτωσή τους απ' τους άπολογητές της τεχνοκρατικής, αντικοινωνικής, απάνθρωπης καπιταλιστικής ανάπτυξης.

Ο αγώνας για την πλατιά συμμαχία των κομμουνιστών της ανανέωσης με αυτά τα μαχόμενα κομμάτια της ελληνικής κοινωνίας δεν θα κερδηθεί μέσα απ' την αυτοκατάργηση των κομμουνιστών της ανανέωσης και την ταυτόχρονη κατάργηση της *ιδιαιτερότητας* αυτών των κινήματων αλλά μέσα απ' την ισότιμη συνύπαρξή τους με το δνομα, τα έμβληματα και τα δράματα του καθενός στα πλαίσια μιας μακροπρόθεσμης αντικαπιταλιστικής στρατηγικής.

5. Για ένα άλλο κομμάτι συντρόφων που βρέθηκε λόγω των διακυμάνσεων της ταξικής πολιτικής πάλης έξω απ' τους επίσημους φορείς της κομμουνιστικής 'Αριστεράς, ή προοπτική του νέου φορέα φαίνεται να προσφέρει το οργανωτικό πλαίσιο σύγκλισης τους με τις οργανωμένες δυνάμεις της ανανέωσης. Το πρόβλημα όμως δεν είναι ή ανεύρεση της φόρμουλας, των αριθμητικών συσχετισμών, των χρονικών προθεσμιών για την επανένταξη αυτών των συντρόφων, πολύ περισσότερο δεν είναι ή συμμετοχή των ανένταχτων στις υπό διαμόρφωση πλειοψηφίες στα καθοδηγητικά όργανα του «νέου φορέα». Το πρόβλημα είναι ή ανεύρεση του νέου πολιτικού πλαισίου σύγκλισης της ανένταχτης και ανανεωτικής 'Αριστεράς, είναι ή απάντηση στο αίτημα της άσκησης μιας αριστερής πολιτικής, είναι τελικά ή πολιτική πρόταση για την υπέρβαση της κρίσης της 'Αριστεράς ως γενεσιουργού λόγου της μη ένταξης αυτών των συντρόφων αλλά και της άναποτελεσματικότητας του οργανωμένου κομματιού.

6. Μπροστά στην επισφράγιση της ηγεμονίας εκείνης της άποψης μέσα στο ΚΚΕ έσωτ. που χρεώνεται τη συμμετοχή στο «πείραμα Μαρκεζίνη», την ΕΑΔΕ-ΑΣΔΗΣ, την τραγωδία της Συμμαχίας, τη διαγραφή του μεγαλύτερου κομματιού της ΕΚΟΝ Ρήγας Φεραίος τό 1978, την «πράσινη ΕΑΔΕ» στα 1981-83, την έσωστρέφεια στην οποία βυθίστηκε το κόμμα μας ακριβώς την επάυριο της έκλογικής του σταθεροποίησης τό 1984, τη διαλυτική ύπόθεση της προεδροποίησης, τον κάθετο χωρισμό του κόμματός μας, τό τελευταίο ξέσπασμα, εκτιμούμε ότι ή πολιτική πάλη

για την ανανέωση του κομμουνιστικού κινήματος δεν περνάει πιά μέσα από τό ΚΚΕ έσωτ. Η επιλογή μας αυτή είναι αντιθετική προς τις τάσεις άποστράτευσης και παραίτησης απ' την οργανωμένη πάλη που φοβόμαστε ότι θά διασπείρει στις γραμμές των κομμουνιστών της ανανέωσης ή ηγεμονία του Λεωνίδα Κύρκου.

Η υπεράσπιση των ιδεών μας και ή άρθρωση των πολιτικών μας προτάσεων γίνεται σήμερα επιτακτικότερη μέσα στους μαζικούς κοινωνικούς χώρους για κάθε κομμουνιστή που συμμερίζεται αυτές τις άποψεις. Στη συγκυρία της δύνωσης των κοινωνικών αγώνων οφείλουμε να ενώσουμε τις δυνάμεις μας με όλους εκείνους που αντίστοιχά στην επιθετική πολιτική του κεφαλαίου, στην καταστολή των εργατικών αγώνων και νεολαιίστικων διεκδικήσεων, στην ιδεολογική ηγεμονία του άστισμού.

Παράλληλα άρνούμαστε τον κατακερματισμό των κομμουνιστών της ανανέωσης σε μικρές ομάδες άρθρογράφων ή διανοομένων ή τη σύνθλιψη της άνάμησης στη δεξιόστροφη πολυσυλλεκτικότητα ενός μετεξελισσόμενου ΚΚΕ έσωτ. και στα «ανανεωτικά» άνοιγματα της σοβιετικής υπερέδυναμης. Προβάλλει λοιπόν ως *μεσοπρόθεσμο πολιτικό καθήκον* ή άνασυγκρότηση των πολιτικών δυνάμεων της κομμουνιστικής ανανέωσης, ή σύγκλιση των διάσπαρτων ομάδων που όρίζονται σ' αυτήν, ή συγκρότηση της πολιτικής συμμαχιών των κομμουνιστών της ανανέωσης με τις υπόλοιπες πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις της 'Αριστεράς. Στην πορεία αυτή εκτιμούμε ότι θά συναντηθούμε με *δυνάμεις που θά άποδεδεχθούνται εκτιμώντας τά άδιέξοδα του μετεξελισσόμενου ΚΚΕ έσωτ. με τό μεγάλο κορμό των ανένταχτων της 'Αριστεράς άσχετα απ' την προσωρινή στάση που έχουν διαμορφώσει μέσα απ' τις διαφορετικές τους πορείες, τελικά και με τό ζωντανότερο και πολιτικότερο κομμάτι από εκείνους τους κομμουνιστές που βρίσκονται στο άλλο ΚΚΕ.*

Η επιτυχία ή άποτυχία του έγχειρήματός μας οφείλει να άποτιμηθεί στα πλαίσια της άπόπειρας της ελληνικής 'Αριστεράς για υπέρβαση της κρίσης της, δηλαδή της προσπάθειας συγκρότησης μιας μακροπρόθεσμης στρατηγικής για τον κομμουνισμό.

Μπελανής Δ., Κοντονής Στ., Μαρίνα 'Αραπάκη, Σταμάτης Βαρσάμος, Κώστας Ραδαΐος, Μάκης Στρατιώτης, Γιάννης Κουγιουτζίόγλου, Νίκος Πίτσας, Θράσος Παπαδόπουλος, Τόλης Παπατόλιας, Σοφία Γραμματά, Κώστας Παπαδόπουλος, Νίκος Πετρόπουλος, Στέλιος Κελαΐδης, Λιάνα Κοσμάτου, Γιάννης 'Αλευράς, Σωτ. Παπασπυρόπουλος, Σπύρος 'Ανθίμου, Γιώργος Μεγαλούδης, 'Ελένη Τουμπάκη, Δαυίδ Παπασπυρόπουλος, Κώστας Τζανέτος, Γ. Φασούλας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΡΕΑ ΓΑΛΑΝΑΚΗ

Μόλις κυκλοφόρησε :

ΟΜΟΚΕΝΤΡΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

ΠΟΥ ΖΕΙ
Ο ΛΥΚΟΣ;

Α' ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ

Πλατεία Σταδίου 5, 116 35 Αθήνα 7228.263
Διάθεση: «Αίολος», Σόλωνος 114, 3630.214
Θεσ/νίκη: «Κέντρο του Βιβλίου», 031/237.463

